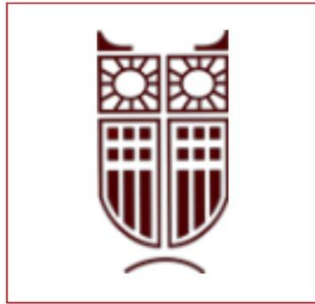

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

**ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

«ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΚΑΙΟ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ζητήματα προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον χώρο της εκπαίδευσης. Η περίπτωση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και της απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών.

Άγγελος Νικολόπουλος (7120M043)

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: κα Φερενίκη Παναγοπούλου - Κουτνατζή

Αθήνα, Δεκέμβριος 2021

Τριμελής Επιτροπή:

1. Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Επικ. Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου,
2. Ισμήνη Κριάρη, Ομότιμη Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου,
3. Αντώνιος Χάνος, Αναπληρωτής Καθηγητής Μεθοδολογίας του Δικαίου, Δικαίου & Τεχνικής.

Copyright © Άγγελος Ηλ. Νικολόπουλος, 2021
All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματός της, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν στη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	- 5 -
Περίληψη	- 6 -
Abstract.....	- 9 -
Ορισμοί.....	- 10 -
1. Εισαγωγή.....	- 13 -
2. Μεθοδολογία	- 15 -
2.1. Ζητήματα Συνταγματικότητας – Διατάξεις οι οποίες έθεσαν την ανθεκτικότητα του Συντάγματος υπό δοκιμή.....	- 16 -
2.2. Συνταγματικές διατάξεις που τέθηκαν υπό δοκιμή στο πρώτο μέρος.....	- 17 -
2.2.1. Άρθρο 16 Σ - Δικαίωμα στην παιδεία (16 Σ §1)	- 17 -
2.2.2. Άρθρο 5 Σ παρ. 5 - Η προστασία της ζωής και της υγείας.....	- 18 -
2.2.3. Άρθρο 9Α Σ - Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα	- 20 -
2.3. Συνταγματικές διατάξεις που τέθηκαν υπό δοκιμή στο δεύτερο μέρος.....	- 21 -
2.3.1. Άρθρο 5 Σ παρ. 1 - Η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου	- 21 -
2.3.2. Άρθρα 3 Σ παρ. 1 και 13 Σ παρ. 1 & 2 – Θρησκευτική Ελευθερία	- 22 -
2.3.3. Άρθρο 16 Σ παρ. 2 – Ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης.....	- 24 -
3. Πρώτο μέρος: Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση	- 26 -
3.1. Σύντομο ιστορικό της πανδημικής κρίσης – η Ελλάδα σε καραντίνα	- 27 -
3.2. Η αναστολή της εκπαιδευτικής διαδικασίας και η έναρξη εφαρμογής της ΕΞΑΕ, μια κριτική παρουσίαση	- 28 -
3.2.1. Η σύγχρονη ΕΞΑΕ σε πλήρη εφαρμογή και λειτουργία – σχολικό έτος 2019 – 2020...-	33 -
3.2.2. Η δυνητική υλοποίηση της ΕΞΑΕ καθίσταται υποχρεωτική για τα σχολικά έτη 2020-2021 και 2021-2022	- 36 -
3.3. Η προσέγγιση της ΕΞΑΕ από εκπροσώπους της εκπαιδευτικής κοινότητας του πολιτικού και του νομικού χώρου.....	- 38 -
3.3.1. Η υπ’αρ. 50/2021 απόφαση της ΑΠΔΠΧ	- 41 -
3.4. Οι εκπαιδευτικοί ως εργαζόμενοι και ο θεσμός της ΕΞΑΕ ενώπιον του ΔΕΕ.....	- 42 -
3.5. Η συμμόρφωση του ΥΠΑΙΘ με τις διατάξεις των αρ. 37 – 40 ΓΚΠΔ.....	- 45 -
3.6. Τα δεδομένα και μεταδεδομένα της ΕΞΑΕ ως Μαζικά Δεδομένα (Big Data) και η συμβατότητα της συλλογής τους με τον ΓΚΠΔ	- 48 -
3.7. Συμπεράσματα πρώτου μέρους.....	- 52 -
4. Δεύτερο μέρος: Η διαδικασία απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών	- 56 -
4.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	- 57 -

4.2. Το Θρήσκευμα και το Μάθημα των Θρησκευτικών στην εκπαιδευτική διαδικασία ...	58 -
4.2.1. Το ενδιάθετο φρόνημα του υποκειμένου των δεδομένων απέναντι στα Θεία υπό το νέο καθεστώς προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.....	61 -
4.3. Βραχύ ιστορικό της απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών. Η πρωτοποριακή λύση του 2000 και η οπισθοδρόμηση των επόμενων ετών.....	63 -
4.4. Η θέση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα	66 -
4.5. Η υπ'αρ. 32/2020 απόφαση της ΑΠΔΠΧ υπό το πρίσμα της απόφασης του ΕΔΔΑ Παπαγεωργίου και άλλοι κατά Ελλάδας (Προσφυγές αρ. 4762/18 και 6140/18)	70 -
4.5.1. Σύντομο Ιστορικό	71 -
4.5.2. Η απόφαση του ΕΔΔΑ	72 -
4.5.3. Η υπ'αρ. 32/2020 απόφαση της ΑΠΔΠΧ	73 -
4.6. Κριτική αποτίμηση της διαδικασίας απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών σύμφωνα με την υπ'αρ. 98268/Δ1/9.8.2021 (Β'3675) απόφαση της Υφυπουργού ΥΠΑΙΘ	76 -
4.7. Οι αποφάσεις 660 και 926/2018 και οι αποφάσεις 1749 και 1750/2019 της Ολομέλειας του ΣτΕ	77 -
4.8. Προτάσεις προς την κατεύθυνση της συμμόρφωσης του ΥΠΑΙΘ με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το ΓΚΠΔ, κατά την επεξεργασία του θρησκευόμενου των μαθητών	79 -
4.8.1. Η περίπτωση της Ιρλανδίας	81 -
4.9. Συμπεράσματα δεύτερου μέρους	83 -
5. Γεφυρώνοντας τις προβληματικές.....	85 -
Πηγές - Βιβλιογραφία	89 -
Αρθρογραφία	91 -
Ιστοσελίδες	94 -

Ευχαριστίες

Θερμές ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κα Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, για την καθοδήγησή και την πρωτοτυπία κατά την υλοποίηση των μαθημάτων του παρόντος ΠΜΣ. Η διδασκαλία των μαθημάτων της, πέραν των πολύπλευρων επιστημονικών, νομικών γνώσεων, περιελάμβανε άμεσες και αποτελεσματικές παιδαγωγικές μεθόδους, παράδοσης και εξέτασης, που άμβλυναν την κόπωση της ψηφιακής εξ αποστάσεως - *ex cathedra* διδασκαλίας άλλων μαθημάτων και οι οποίες κρατούσαν τον φοιτητή σε εγρήγορση. Στον κ. Ξ. Κοντιάδη ο οποίος φρόντισε να χαραχτούν στο μυαλό μου οι εύστοχες και αναλυτικές κρίσεις του αναφορικά με το σύνολο των μνημονιακών αποφάσεων (ΟλΣτΕ 668/2012 επ.) και να αποτελέσουν παράδειγμα προς αποφυγή σε ενδεχόμενη ενασχόλησή μου με το δικαστικό σώμα. Στον κ. Α. Χάνο για την ήρεμη και συνάμα παθιασμένη παράδοση του μαθήματος της Μεθοδολογίας. Στους καθηγητές κ. Γ. Γιαννόπουλο και Α. Βαρβέρη (ΕΝΠ - ΕΚΠΑ) για την εμπιστοσύνη και την διατήρηση μου σε διαρκή εγρήγορση.

Στον Πειρατή (paw) και στον E-badger (μικρέ ουρανέ), στην PMF (POL), στην #ΟΠ, στον Lifer, στον A Chara R-tiger, στην J-Bunny.

Περίληψη

Με την παρούσα εργασία επιδιώκουμε τη μελέτη του νέου πεδίου της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, μετά την έναρξη εφαρμογής (25.5.2018) του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων (ΕΕ) 2016/679 (εφεξής ΓΚΠΔ¹ ή GDPR) και του ν. 4624/2019 (Α'137²), στο χώρο της εκπαίδευσης. Ο ΓΚΠΔ θέτει νέες αυστηρότερες προϋποθέσεις για την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ανηλίκων μαθητών παρέχοντας ειδική προστασία, κατά την περίοδο φοίτησης στις ψηφιακές σχολικές τάξεις, καθώς τα παιδιά έχουν μικρότερη επίγνωση των δικαιωμάτων τους και των κινδύνων του ψηφιακού κόσμου³. Το προϊσχύον νομικό πλαίσιο προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (ήδη καταργηθείσα Οδηγία 95/46/ΕΚ και ν. 2472/1997 (Α' 50) δεν προέβαινε σε κάποια διαφοροποίηση αναφορικά με την ηλικία των υποκειμένων των δεδομένων με αποτέλεσμα να μην απαιτείται κάποια ιδιαίτερη διαδικασία συμμόρφωσης των Υπευθύνων Επεξεργασίας (εφεξής ΥΕ). Αντιθέτως, οι ανήλικοι χρήστες (υποκείμενα των δεδομένων) απολαμβάνουν ιδιαίτερης προστασίας από τον ΓΚΠΔ όταν πρόκειται να τύχουν επεξεργασίας τα δεδομένα τους π.χ. για εμπορικούς σκοπούς. Καθώς το πεδίο είναι ευρύτατο θα επικεντρωθούμε σε δύο περιοχές: **α)** στο πρώτο μέρος, στη μελέτη των ζητημάτων προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά την υλοποίηση του νεοεισαχθέντος θεσμού της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (εφεξής ΕξΑΕ) και **β)** στο δεύτερο μέρος στην ανορθόδοξη και ανολοκλήρωτη πορεία που ακολούθησε η καθιέρωση του δικαιώματος απαλλαγής των μαθητών, των σχολικών μονάδων Α'βαθμιας και Β'βάθμιας εκπαίδευσης, από το μάθημα των θρησκευτικών από το έτος 2015 (Αριθ. Πρωτ 12773/Δ2-23.01.2015 εγκύκλιος Υ.ΠΑΙ.Θ.) μέχρι και σήμερα, υπό το πρίσμα του ΓΚΠΔ.

Αναφορικά με το **α'** μέρος της εργασίας υποστηρίζουμε ότι κατά την περίοδο της πανδημικής κρίσης, κατά την υλοποίηση της Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης (εφεξής ΕξΑΕ⁴) και της εξ

---

¹ Ο ΓΚΠΔ προστατεύει θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες των φυσικών προσώπων, εξασφαλίζει την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων εντός της Ένωσης. Ο συνδυασμός αυτός (ασφάλειας και κυκλοφορίας) κρίνεται απαραίτητος σε μια ταχύτατα εξελισσόμενη ευρωπαϊκή και παγκόσμια αγορά. Από 25.5.2018, μεγάλο μέρος της ευθύνης που αφορά στη σύννομη επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μεταφέρεται στον Υπεύθυνο Επεξεργασίας.

² Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, μέτρα εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και ενσωμάτωση στην εθνική νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 και άλλες διατάξεις. Διαθέσιμο στο www.et.gr.

³ Αυτή η ειδική προστασία θα πρέπει να ισχύει ιδίως στη χρήση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με σκοπό την εμπορία ή τη δημιουργία προφίλ προσωπικότητας ή προφίλ χρήστη και τη συλλογή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα όσον αφορά παιδιά κατά τη χρήση υπηρεσιών που προσφέρονται άμεσα σε ένα παιδί. Η συγκατάθεση του γονέα ή κηδεμόνα δεν θα πρέπει να είναι απαραίτητη σε συνάρτηση με υπηρεσίες πρόληψης ή παροχής συμβουλών που προσφέρονται άμεσα σε ένα παιδί (σκέψη 38η ΓΚΠΔ).

⁴ Ομοίως και με το νεοεισερχόμενο θεσμό της εξ αποστάσεως εργασίας ν. 4808/2021 (Α'101).

αποστάσεως εργασίας για τους εκπαιδευτικούς, μαζί με ένα μεγάλο αριθμό συνταγματικών διατάξεων, οι οποίες θα αναλυθούν κατωτέρω, τέθηκε υπό δοκιμή η αντοχή, η αξιοπιστία αλλά και η ουσία των εθνικών και ενωσιακών διατάξεων για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Η ΕξΑΕ εισήχθη απότομα, στην εκπαιδευτική καθημερινότητα, προκειμένου να αποφευχθούν ανεξέλεγκτες καταστάσεις μαζικής νόσησης μαθητών και συγγενικών τους προσώπων, συνεπεία της πανδημίας που προκλήθηκε από τον ιό (SARS-CoV-2) ο οποίος και επηρέασε πολυεπίπεδα την ελληνική κοινωνία. Της έναρξης εφαρμογής, της ΕξΑΕ, προηγήθηκε η αναστολή της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε όλες τις βαθμίδες και μορφές της τυπικής, μη τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης ενώ μέχρι και τη στιγμή που γράφεται η παρούσα εργασία⁵ είναι αβέβαιη η συνέχιση και αν ναι, σε ποιο βαθμό και για πόσο χρονικό διάστημα, της δια ζώσης εκπαιδευτικής διαδικασίας. Παρά ταύτα η ΕξΑΕ αναδείχθηκε σε απολύτως αναγκαία μορφή υλοποίησης των υποχρεώσεων που απορρέουν από το 16^ο άρθρο του Συντάγματος, συμβατή, υπό προϋποθέσεις, με το νέο Δίκαιο προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η οποία θα εξακολουθεί να υφίσταται και μετά την πανδημία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η, κατά τη διάρκεια της πανδημίας, εφαρμογή της ΕξΑΕ στις περιπτώσεις όπου σχολικές μονάδες τελούσαν υπό κατάληψη ή η πρόσβαση ήταν αδύνατη λόγω ακραίων καιρικών φαινομένων⁶. Το αυτό προβλέφθηκε και για τις εξ αποστάσεως συνεδριάσεις του συλλόγου των διδασκόντων εκπαιδευτικών με ευθύνη του Διευθυντή/τριας της σχολικής μονάδας.

---

⁵ Η πολύ πρόσφατη ταυτοποίηση ενός νέου στελέχους (Omicron variant) του SARS-CoV-2 που οδηγεί σε νόσο COVID-19 έχει προκαλέσει παγκόσμια ανησυχία με ιδιαίτερα σημαντικές υγειονομικές αλλά και κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις. Το νέο στέλεχος ταυτοποιήθηκε για πρώτη φορά σε δείγματα ασθενών με COVID-19 που συλλέχθηκαν στις, 11 Νοεμβρίου 2021, στην Μποτσουάνα.

⁶ Σύμφωνα με το αρ. 2 της υπ'αρ. 131451/ΓΔ4 ΚΥΑ (Β' 4264-30.9.2020) «Σε περίπτωση έκτακτου ή απρόβλεπτου γεγονότος, το οποίο καθιστά αδύνατη ή ιδιαίτερος δυσχερή τη διεξαγωγή της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε τμήμα/τμήματα σχολικής μονάδας ή σε ολόκληρη σχολική μονάδα, όπως, ενδεικτικά, η παρεμπόδιση από οποιοδήποτε φυσικό πρόσωπο της πρόσβασης των μαθητών/τριών και/ή εκπαιδευτικών στους χώρους της σχολικής μονάδας, οι σχολικές μονάδες πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης υποχρεούνται να παρέχουν σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση, όπου τόσο οι μαθητές/τριες όσο και οι εκπαιδευτικοί συμμετέχουν αποκλειστικά εξ αποστάσεως στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι υποχρεωτική τόσο για τους εκπαιδευτικούς όσο και για τους/τις μαθητές/τριες. Το πρόγραμμα της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης καθορίζεται από τον/τη Διευθυντή/τρια της σχολικής μονάδας σε συνεργασία με τον οικείο Σύλλογο Διδασκόντων, με ανάλογη τήρηση των εκάστοτε ισχυουσών οδηγιών του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων και κοινοποιείται στον/την οικείο/α Διευθυντή/τρια Εκπαίδευσης. Ο/Η Διευθυντής/τρια της σχολικής μονάδας, σε συνεργασία με τον Σύλλογο Διδασκόντων/ουσών, οφείλει να διασφαλίσει ότι θα παρέχεται σύγχρονη εξ αποστάσεως διδασκαλία στους/στις μαθητές/τριες. Η συνεδρίαση του Συλλόγου Διδασκόντων/ουσών πραγματοποιείται με ευθύνη του/της Διευθυντή/τριας σχολικής μονάδας, με τηλεδιάσκεψη ή με κάθε άλλο πρόσφορο μέσο. Κατά τα λοιπά, ισχύουν αναλόγως οι διατάξεις του άρθρου 1 της παρούσας, καθώς και οι οδηγίες του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση, οι οποίες έχουν σταλεί στις σχολικές μονάδες. 2. Μαθητές/τριες, οι οποίοι/ες με τις πράξεις τους καθιστούν αδύνατη ή ιδιαίτερος δυσχερή τη διεξαγωγή της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε τμήμα/τμήματα σχολικής μονάδας ή σε ολόκληρη τη σχολική μονάδα, δεν επιτρέπεται να συμμετέχουν στη σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση και λαμβάνουν απουσία για όσες διδακτικές ώρες προβλέπει το ωρολόγιο πρόγραμμα της ημέρας».

Αναφορικά με το β' μέρος της εργασίας υποστηρίζουμε ότι η προσέγγιση του Υ.ΠΑΙ.Θ. στον τρόπο διδασκαλίας αλλά και απαλλαγής των μαθητών από το μάθημα των θρησκευτικών (εφεξής ΜτΘ) αγνοεί το γεγονός ότι η ελληνική κοινωνία είναι πλέον μια πολυπολιτισμική κοινωνία, η δε, κατάρτιση και τήρηση ενός τέτοιου αρχείου, δεδομένων ειδικών κατηγοριών, εντός των σχολικών μονάδων και των Διευθύνσεων Εκπαίδευσης καθώς και στο Πληροφοριακό Σύστημα Myschool αναφορικά με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των μαθητών είναι ασύμβατη με τον ΓΚΠΔ. Η πρακτική των σχολικών μονάδων να απαιτούν από τους ασκούντες τη γονική μέριμνα να προβούν σε αρνητική δήλωση, αναφορικά με τις πεποιθήσεις των τέκνων τους, καίτοι βρίσκει έρεισμα στις υπ' αριθμούς 1749 και 1750/2019 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας (εφεξής ΣτΕ) είναι αντίθετη την υπ' αρ. 33/2020 απόφαση της ελληνικής Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (εφεξής ΑΠΔΠΧ). Η πάγια πρακτική, στις σχολικές μονάδες, να περιφέρονται άσκοπα οι απαλλασσόμενοι μαθητές, αφενός τους στιγματίζει – *«δημιουργεί στεγανά μεταξύ των μαθητών και ενισχύει το αίσθημα του αποκλεισμού εις βάρος του ομαδικού πνεύματος που πρέπει να καλλιεργεί το σχολείο, της ενσωμάτωσης στο σχολικό περιβάλλον και της κοινωνικοποίησης του παιδιού»*⁷ - αφετέρου, *«καθώς δεν προβλέπεται εναλλακτικό μάθημα, όπως στην Ελλάδα, ο μαθητής αποστερείται της θρησκευτικής εκπαίδευσης κατά παράβαση του άρ. 16 παρ. 2 Συντ»*⁸.

Η προσέγγιση όλων των πλευρών των ζητημάτων προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των ανηλίκων μαθητών απαιτεί πολύ περισσότερο χώρο από αυτόν ο οποίος διατίθεται σε μια διπλωματική εργασία παρά ταύτα η εργασία μας έχει τη δική της μεθοδολογική αξία.

---

⁷ ΟλΣτΕ 1749/2019 σκ. 18^η.

⁸ ο.π. σκ. 17^η και 18^η.

Abstract

This thesis will explore the introduction of two pivotal developments in Greek society relevant to personal data protection. Firstly, the research will outline the introduction of online learning in primary and secondary schools in Greece due to the Covid-19 lockdown in April 2020. Secondly, this study will detail the process established by the Greek Ministry of Education to enable students to become exempt from religious education classes on personal grounds. Both of these initiatives occur within the scope of the General Data Protection Regulation (GDPR - (EU) 2016/679) and the subsequent bill of the Greek parliament n. 4624/2019 (A'137 – Greek Gazzete), decisions of the Greek Data Protection Authority, numerous Greek and EU court decisions, and ministerial decisions and circulars issued by the Greek Ministry of Education.

Λέξεις-κλειδιά: πανδημική κρίση, εκπαίδευση, Παιδεία, δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, εξ αποστάσεως εκπαίδευση, αρχή της αναλογικότητας, δημόσιο συμφέρον, Μελέτη εκτίμησης αντικτύπου, ΑΠΔΠΧ, Θρησκευτικά, απαλλαγή από το ΜτΘ, ΥΠΑΙΘ, Διόφαντος, Myschool, Big Data, DPO, ΥΠΔ, ΓΚΠΔ, GDPR.

Ορισμοί

Τυπική εκπαίδευση: ιεραρχικά δομημένο, χρονικά διαβαθμισμένο εκπαιδευτικό σύστημα, από την Α'βάθμια εκπαίδευση έως και το πανεπιστήμιο. Περιλαμβάνει, πέραν των γενικών ακαδημαϊκών σπουδών, μια ποικιλία εξειδικευμένων προγραμμάτων και οργανισμών για την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση⁹.

Μη-τυπική εκπαίδευση: κάθε οργανωμένη εκπαιδευτική δραστηριότητα εκτός του καθιερωμένου εκπαιδευτικού συστήματος, είτε μεμονωμένη είτε ως μέρος μιας ευρύτερης δραστηριότητας, που στοχεύει σε συγκεκριμένο κοινό και βασίζεται σε συγκεκριμένους εκπαιδευτικούς στόχους¹⁰.

Άτυπη εκπαίδευση: η δια βίου διαδικασία όπου το κάθε άτομο αποκτά στάσεις, αξίες, δεξιότητες και γνώσεις από την καθημερινή εμπειρία του και την επίδραση του περιβάλλοντος, από την οικογένεια, τη γειτονιά, την εργασία, την ψυχαγωγία, την αγορά εργασίας, τις βιβλιοθήκες και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας¹¹.

Εξ αποστάσεως εκπαίδευση: η υποβοηθούμενη από τα μέσα επικοινωνίας εκπαίδευση όπως ταχυδρομείο, ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, ραδιόφωνο, τηλεόραση, κασέτες βίντεο, υπολογιστές, τηλεδιάσκεψη και άλλα με μικρή ή καθόλου πρόσωπο – με πρόσωπο ή σε τάξη επαφή μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευομένου.

Σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση: η απευθείας διδασκαλία και μετάδοση μαθήματος σε πραγματικό χρόνο από εκπαιδευτικό, μέσω διαδικτυακής πλατφόρμας, σε μαθητές, σπουδαστές και φοιτητές που παρακολουθούν ζωντανά μέσω υπολογιστή, κινητού ή tablet. Στην πλατφόρμα μπορεί κανείς να συνδεθεί και διαδικτυακά και τηλεφωνικά¹².

Ασύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση: η διδασκαλία κατά την οποία ο/η μαθητής/τρια συνεργάζεται με τον εκπαιδευτικό σε διαφορετικό χρόνο από τη διαδικασία παράδοσης του

---

⁹ Καραλής Θ. Κ. Δια Βίου Μάθηση και Εκπαίδευση: θεωρητικές προσεγγίσεις, προκλήσεις και προοπτικές, σ. 3, δημοσιευμένο στο <https://eclass.upatras.gr/modules/document/file.php/PN1453/dve.pdf> (τελευταία πρόσβαση 18.12.2021).

¹⁰ Ο.π. σ. 3.

¹¹ Άρθρο 2. Ν.3879/2010 (Α' 163) διαθέσιμο στο www.et.gr

¹² Έντυπο ΥΠΑΙΘ, «Τι προτείνει το Υπουργείο για την εξ αποστάσεως διδασκαλία;», διαθέσιμο στο <https://www.minedu.gov.gr/QA.pdf>.

μαθήματος ή δημιουργίας υλικού από τον εκπαιδευτικό, έχοντας πρόσβαση σε μαθησιακό υλικό και χρονοδιάγραμμα μελέτης μέσω διαδικτύου¹³.

Τηλεργασία: η εξ αποστάσεως παροχή της εξαρτημένης εργασίας του εργαζομένου και με τη χρήση της τεχνολογίας, δυνάμει της σύμβασης εργασίας πλήρους, μερικής, εκ περιτροπής ή άλλης μορφής απασχόλησης, η οποία θα μπορούσε να παρασχεθεί και από τις εγκαταστάσεις του εργοδότη¹⁴.

Ιός SARS-CoV-2: Στις 11 Φεβρουαρίου 2020, η Διεθνής Επιτροπή Ταξινόμησης των ιών υιοθέτησε την επίσημη ονομασία του ιού ως "*κορονοϊός σοβαρού οξέος αναπνευστικού συνδρόμου τύπου 2*", για να αποφευχθεί η σύγχυση με την ασθένεια που προκαλεί ο ιός SARS (σοβαρό οξύ αναπνευστικό σύνδρομο τύπου 1). Αναλόγως, ο ΠΟΥ αναφέρεται στις δημόσιες αναφορές στον ιό αυτόν ως ο "ιός SARS-CoV-2" και σε ορισμένα ερευνητικά άρθρα ως "HCoV-19".

Επεξεργασία: κάθε πράξη ή σειρά πράξεων που πραγματοποιείται με ή χωρίς τη χρήση αυτοματοποιημένων μέσων, σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ή σε σύνολα δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπως η συλλογή, η καταχώριση, η οργάνωση, η διάρθρωση, η αποθήκευση, η προσαρμογή ή η μεταβολή, η ανάκτηση, η αναζήτηση πληροφοριών, η χρήση, η κοινολόγηση με διαβίβαση, η διάδοση ή κάθε άλλη μορφή διάθεσης, η συσχέτιση ή ο συνδυασμός, ο περιορισμός, η διαγραφή ή η καταστροφή¹⁵.

Εκτελών την επεξεργασία: το φυσικό ή νομικό πρόσωπο, η δημόσια αρχή, η υπηρεσία ή άλλος φορέας που επεξεργάζεται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα για λογαριασμό του υπευθύνου της επεξεργασίας¹⁶.

Υπεύθυνος επεξεργασίας: το φυσικό ή νομικό πρόσωπο, η δημόσια αρχή, η υπηρεσία ή άλλος φορέας που, μόνα ή από κοινού με άλλα, καθορίζουν τους σκοπούς και τον τρόπο της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα· όταν οι σκοποί και ο τρόπος της επεξεργασίας αυτής καθορίζονται από το δίκαιο της Ένωσης ή το δίκαιο κράτους μέλους, ο

---

¹³ Σοφός Α., Κώστας Α., Παράσχου Β., 2015, Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, Από τη Θεωρία στην Πράξη, Αθήνα, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

¹⁴ Άρθρο 5 ν. 3846/2010 (Α' 66).

¹⁵ Άρ. 4 Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ.

¹⁶ Άρ. 4 ΓΚΠΔ.

υπεύθυνος επεξεργασίας ή τα ειδικά κριτήρια για τον διορισμό του μπορούν να προβλέπονται από το δίκαιο της Ένωσης ή το δίκαιο κράτους μέλους¹⁷.

Δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα: κάθε πληροφορία που αφορά ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο (υποκείμενο των δεδομένων)· το ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο είναι εκείνο του οποίου η ταυτότητα μπορεί να εξακριβωθεί, άμεσα ή έμμεσα, ιδίως μέσω αναφοράς σε αναγνωριστικό στοιχείο ταυτότητας, όπως όνομα, σε αριθμό ταυτότητας, σε δεδομένα θέσης, σε επιγραμμικό αναγνωριστικό ταυτότητας ή σε έναν ή περισσότερους παράγοντες που προσιδιάζουν στη σωματική, φυσιολογική, γενετική, ψυχολογική, οικονομική, πολιτιστική ή κοινωνική ταυτότητα του εν λόγω φυσικού προσώπου¹⁸.

Ψευδωνυμοποίηση: η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά τρόπο ώστε τα δεδομένα να μην μπορούν πλέον να αποδοθούν σε συγκεκριμένο υποκείμενο των δεδομένων χωρίς τη χρήση συμπληρωματικών πληροφοριών, εφόσον οι εν λόγω συμπληρωματικές πληροφορίες διατηρούνται χωριστά και υπόκεινται σε τεχνικά και οργανωτικά μέτρα προκειμένου να διασφαλιστεί ότι δεν μπορούν να αποδοθούν σε ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο¹⁹.

Μελέτη Εκτίμησης Αντικτύπου: Η υποχρέωση για τη διενέργεια εκτίμησης αντικτύπου σχετικά με την προστασία δεδομένων (ΕΑΠΔ) προβλέπεται στο άρθρο 35 παρ. 1 του ΓΚΠΔ. Η ΕΑΠΔ διενεργείται από τον υπεύθυνο επεξεργασίας όταν οι πράξεις επεξεργασίας ενδέχεται να επιφέρουν υψηλό κίνδυνο για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των φυσικών προσώπων ιδίως με τη χρήση νέων τεχνολογιών και συνεκτιμώντας το φύση, το πεδίο εφαρμογής, το πλαίσιο και τους σκοπούς της επεξεργασίας. Ενδεικτικά είδη πράξεων επεξεργασίας οι οποίες ενέχουν υψηλό κίνδυνο παρατίθενται στο άρθρο 35 παρ. 3 του ΓΚΠΔ (βλ. αιτ. 91 του ΓΚΠΔ).

---

¹⁷ Αρ. 4 ΓΚΠΔ.

¹⁸ Αρ. 4 Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ.

¹⁹ Προοίμιο αρ. 26, 28 & 29 ΓΚΠΔ.

1. Εισαγωγή

Η δυνατότητα εκπαίδευσης του μαθητικού πληθυσμού μέσω της τηλε – όρασης είναι μια ιδέα που έχει μελετηθεί και αναπτυχθεί ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Ενώ είχε μέχρι πρόσφατα εγκαταλειφθεί, επανήλθε ταχύτατα με την αναπαραγωγή των μαθημάτων του Δημοτικού σχολείου, από τους οικιακούς τηλεοπτικούς δέκτες μέσω της κρατικής τηλεόρασης και των νέων ψηφιακών καναλιών της. Παρά ταύτα αρκετά άρθρα παιδαγωγών, της δεκαετίας του 90', διείδαν τη δυνατότητα μεταλαμπάδευσης γνώσεων μέσω της οθόνης προς το μαθητικό πληθυσμό²⁰. Στις ΗΠΑ, η σύγχρονη, για τα δεδομένα της εποχής, τηλε – εκπαίδευση μέσω του τηλεοπτικού δέκτη, εισήλθε στην εκπαιδευτική διαδικασία κατά την περίοδο της πετρελαϊκής κρίσης, του 1985²¹, η οποία επηρέασε τις τοπικές κυβερνήσεις στις αγροτικές περιοχές της Οκλαχόμα. Οι μικρότερες αυτόνομες σχολικές περιοχές της Οκλαχόμα, βρέθηκαν στη δυσάρεστη θέση να μην μπορούν να προσλάβουν εκπαιδευτικούς και να αναπτύξουν Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Curriculum) τα οποία να ανταποκρίνονται στο ελάχιστο των πολιτειακών απαιτήσεων. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος, ανατέθηκε στο Πανεπιστήμιο της Οκλαχόμα, η δημιουργία εκπαιδευτικών τηλεοπτικών studio και η πρόσληψη εκπαιδευτικών οι οποίοι ανέλαβαν να διδάξουν Άλγεβρα, Φυσική και Χημεία με τη χρήση των δορυφόρων της NASA προς 20.000 μαθητές²². Οι σχολικές μονάδες οι οποίες δεν μπορούσαν να προσλάβουν έναν καθηγητή Φυσικής, κατέβαλαν το ποσό των 2.500 δολαρίων για την αγορά ενός δορυφορικού δέκτη και 2.000 δολαρίων για την ετήσια συνδρομή στο πρόγραμμα εκπαιδευτικής τηλεόρασης²³. Με το χτύπημα του πρωϊνού κουδουνιού (έναρξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας) οι μαθητές συγκεντρώνονταν γύρω από την τηλεόραση και δίπλα στο τηλέφωνο προκειμένου να παρακολουθήσουν το πρωϊνό τους μάθημα. Κάθε απορία λυνόταν, σε ζωντανό χρόνο, με ένα τηλεφώνημα στο studio.

Κατά την περίοδο της αναστολής της εκπαιδευτικής διαδικασίας, *«οι μαθητές, καίτοι κατά κανόνα δεν ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες, κλήθηκαν να μείνουν στο σπίτι τους τηλεεκπαιδευόμενοι, προκειμένου να προστατεύσουν κατά κύριο λόγο μεγαλύτερα σε ηλικία μέλη της οικογένειάς τους και του κοινωνικού συνόλου. Το αυτό και οι φοιτητές. Περαιτέρω, το αναβράζον αίμα των νέων «κλήθηκε σε προσωρινή αναστολή», με σκοπό την προστασία*

---

²⁰ Lacina L.J. and Ledoux Boo C., Φθινόπωρο 1991, *Successful Teaching on Television*, δημοσιευμένο στο *College Teaching*, Τομ. 39, No. 4, σ. 156-159.

²¹ Ιδ. σχετικό γράφημα <https://www.nytimes.com/2008/03/03/business/worldbusiness/03cnd-oil.html> και περισσότερες πληροφορίες για την πετρελαϊκή κρίση στο https://en.wikipedia.org/wiki/1980s_oil_glut.

²² Lacina L.J. and Ledoux Boo C., ο.π. σελ. 3.

²³ Lacina L.J. and Ledoux Boo C., ο.π. σελ. 4.

ευπαθών ομάδων. Ετέθη πολλές φορές το ερώτημα εάν είναι ηθικό για τους νέους να επωμίζονται αυτό το βάρος χάριν όχι των ιδίων, αλλά άλλων πληθυσμιακών ομάδων κατά κανόνα»²⁴. Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση μέσω της τηλεόρασης επανήλθε με την ταχύτατη παραγωγή των μαθημάτων και την προβολή αυτών μέσω των κρατικών καναλιών (ΕΡΤ)²⁵. Η ενέργεια αυτή λειτούργησε επικουρικά προς τον νέο εισερχόμενο θεσμό της ΕξΑΕ, η οποία κατά τις πρώτες ημέρες (Μάρτιος – Απρίλιος 2020) ήταν ακόμη σε πρώιμο στάδιο.

Στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας θα προσεγγίσουμε ζητήματα προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά την υλοποίηση του νεοεισαχθέντος θεσμού της ΕξΑΕ υπό το πρίσμα του ΓΚΠΔ και με γνώμονα την αναλογικότητα του μέτρου και την αρμονία αυτού με το άρθρο Σ 25 π 1. «*Η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί τον σημαντικότερο μηχανισμό ελέγχου του περιορισμού των συνταγματικών δικαιωμάτων*²⁶». Η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας κατά την εξέταση της ΕξΑΕ επιβάλλει, ο όποιος περιορισμός συνταγματικών δικαιωμάτων των υποκειμένων των δεδομένων, να εξυπηρετεί έναν θεμιτό σκοπό δημοσίου συμφέροντος ή προστασίας άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων, να είναι κατάλληλος, αναγκαίος και αναλογικός εν στενή εννοία για την εξυπηρέτηση ενός σκοπού συνταγματικής περιωπής.

---

²⁴ Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ. (10.2021), *Περί της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού σε περίοδο πανδημίας*, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου Ίδρυμα, Θεμιστοκλή και Δημητρίου Τσάτσου, σ. 46.

²⁵ Το σύνολο των μαθημάτων που παρήχθησαν παρατίθεται στον υπερσύνδεσμο της δράσης «*Μαθαίνουμε Σπίτι*». Διαθέσιμο στο <https://edutv.minedu.gov.gr/index.php/mathainoume-sto-spiti>, τελευταία πρόσβαση 12.11.2021.

²⁶ Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., ο.π., σελ. 72. Ίδ. και Στυλιανό-Ιωάννη Γ. Κουτνατζή, *Η συμβολή της αρχής της αναλογικότητας στην πραγμάτωση της σχέσης κανόνα-εξαίρεσης μεταξύ θεμελιωδών δικαιωμάτων και των περιορισμών τους*, σ. 393-4.

2. Μεθοδολογία

Η έρευνα μας, για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, στηρίχθηκε στην μέθοδο της ποιοτικής κριτικής ανασκόπησης της βιβλιογραφίας με την μελέτη βιβλίων και εργασιών που έχουν ήδη δημοσιευτεί και αφορούν στα υπό έρευνα ζητήματα. Έγινε επίσης χρήση και κριτική ανάλυση σε δικαστικές αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας και κατώτερων διοικητικών Δικαστηρίων, σε υπουργικές αποφάσεις, εγκύκλιες οδηγίες της Διοίκησης, κατευθυντήριες οδηγίες εθνικών και υπερεθνικών οργανισμών και αποφάσεις της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα.

Η παρούσα μελέτη υπόκειται σε περιορισμούς:

α) Η πανδημική κρίση βρίσκεται σε εξέλιξη, διανύοντας το πέμπτο κύμα με αποτέλεσμα να είναι δύσκολη η πρόβλεψη για υλοποίηση η μη εξ αποστάσεως εκπαίδευσης κατά το τρέχον σχολικό έτος (2021 – 2022). Η σχετική βιβλιογραφία για την υλοποίηση της ΕξΑΕ και την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι περιορισμένη καθώς η τελευταία αποτελεί ένα νεοεισερχόμενο θεσμό στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η συλλογή και περαιτέρω χρήση των μεταδεδομένων τα οποία παρήχθησαν από τους χρήστες της ΕξΑΕ δεν μπορεί, εκ θέσεως, να μας είναι σαφής. Τα μεταδεδομένα, όπως αναλύουμε κατωτέρω, δύνανται να αποτελέσουν τεράστια πηγή Big Data με μεγάλη αξία.

β) Η τελευταία αίτηση ακύρωσης, για την ακύρωση της ΥΑ, η οποία αφορά στην διαδικασία με την οποία θα χορηγηθούν απαλλαγές από το μάθημα των Θρησκευτικών κατά το τρέχον σχολικό έτος, έχει προσδιοριστεί να συζητηθεί ενώπιον του ΣτΕ τον Οκτώβριο του τρέχοντος έτους. Κατά συνέπεια αν και η θέση της ΑΠΔΠΧ είναι σαφής, αναφορικά με το δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας, δεν είναι σαφής η θέση του ανωτάτου ακυρωτικού Δικαστηρίου. Ομοίως στην περίπτωση της δυνατότητας απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών η σχετική βιβλιογραφία είναι περιορισμένη ενώ ελλείπει μια συγκριτική, εκτεταμένη, μελέτη αναφορικά με τη διαδικασία η οποία ακολουθείται στις σχολικές μονάδες στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες με «κρατούσα» θρησκεία (πρβλ. Ιρλανδία²⁷). Σε κάθε περίπτωση υποστηρίζουμε ότι η παρούσα εργασία έχει τη δική της μεθοδολογική αξία και δύναται να

---

²⁷ Ενδιαφέρουσα πρωτοβουλία αποτελεί ο ιρλανδικός ιστότοπος «*Δίδαξε μην Κηρύττεις – Εκπαίδευση βασισμένη στα δικαιώματα και την λογική*» <https://www.teachdontpreach.ie/>.

προσφέρει μια επικαιροποιημένη προσέγγιση στα ως άνω ζητήματα προσφέροντας στον επόμενο/η ερευνητή ένα ακόμη σημείο αναφοράς.

2.1. Ζητήματα Συνταγματικότητας – Διατάξεις οι οποίες έθεσαν την ανθεκτικότητα του Συντάγματος υπό δοκιμή

Στον παρόν κεφάλαιο παρατίθενται οι διατάξεις του Συντάγματος οι οποίες τέθηκαν υπό δοκιμή κατά την περίοδο και αναφορικά με τα ζητήματα που εξετάζονται στην παρούσα εργασία. Το Σύνταγμα, κατά την περίοδο της υγειονομικής κρίσης - κατά την οποία διαμορφώθηκε μια νέα κατάσταση έκτακτης ανάγκης - βρέθηκε υπό την πίεση του δικαίου της ανάγκης²⁸, η οποία οδήγησε στην έκδοση μίας σειράς πράξεων νομοθετικού περιεχόμενου (εφεξής ΠΝΠ) και υπουργικών αποφάσεων, με τις οποίες τέθηκαν σημαντικοί περιορισμοί σε θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αυτά της ελευθερίας της κίνησης εντός και εκτός της Χώρας, της ελευθερίας συνάθροισης, της θρησκευτικής λατρείας αλλά και της οικονομικής ελευθερίας, ενώ ανεστάλη η εκπαιδευτική διαδικασία σε όλες τις βαθμίδες της τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης, οι συνεδριάσεις του νομοθετικού σώματος σε Επιτροπές και εν ολομειρία και οι δημόσιες συνεδριάσεις των δικαστηρίων, προς αποφυγή μετάδοσης του νέου ιού. *«Η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας και του ρόλου των τεχνοκρατών αναδιέταξαν, προσωρινά, τα όρια του δημοκρατικού κράτους δικαίου σε όλες τις σύγχρονες δημοκρατίες της Ευρώπης²⁹».*

Τα σοβαρά πλήγματα στο σύστημα των ελευθεριών και των δικαιωμάτων εξελίχθηκαν σε απειλή για τους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς καθώς, με αφορμή την ανάγκη αντιμετώπισης της υγειονομικής κρίσης, θεμελιώδη άρθρα του Συντάγματος, τέθηκαν υπό δοκιμή ή/και απώλεσαν την πρωτοκαθεδρία στην ρύθμιση των κοινωνικοπολιτικών σχέσεων με συνέπεια, να αναδειχθεί η πανδημική κρίση σε κριτική στιγμή για την συνταγματική δημοκρατία³⁰. *«Ως ανθεκτικότητα ορίζεται η ικανότητα ενός συστήματος και των μερών που το απαρτίζουν να προβλέπουν, να προσαρμόζονται ή να ανακάμπτουν από τις επιπτώσεις εν δυνάμει επικίνδυνων γεγονότων, κατά τρόπο άμεσο και αποτελεσματικό, διασφαλίζοντας τη διατήρηση, αποκατάσταση ή βελτίωση των δομών και των ουσιαστών λειτουργιών τους. Η ικανότητα*

---

²⁸ Κοντιάδης Ξ. & Φωτιάδου, Α. 2015, *Το αντισυνταγματικό δημοψήφισμα της 5^{ης} Ιουλίου ως επιστέγασμα της κρίσης*, Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου, (5), σελ. 552-558.

²⁹ Μπουκουβάλα Β., 15.10.2020, *Παρατηρήσεις στην 60/2020 απόφαση της Επιτροπής Αναστολών του Συμβουλίου της Επικρατείας. Μέτρα για την αντιμετώπιση της Πανδημίας και θρησκευτική ελευθερία*. Δημοσιευμένο στο <https://www.ddikastes.gr/node/6371>, τελευταία πρόσβαση (18.9.2021).

³⁰ Καμτσίδου Ι., (3.4.2020), *Η πανδημία και η αναχώρηση του δικαίου*. Δημοσιευμένο στο https://www.constitutionalism.gr/2020-03-04_kamtsidou_pandimia, τελευταία πρόσβαση (18.9.2021).

προσαρμογής σε μεταβαλλόμενες συνθήκες, εκπληρώνοντας ταυτόχρονα τους θεμελιώδεις σκοπούς ενός συστήματος ή οργανισμού, συνιστά το κυριότερο γνώρισμα της ανθεκτικότητας³¹».

2.2. Συνταγματικές διατάξεις που τέθηκαν υπό δοκιμή στο πρώτο μέρος

2.2.1. Άρθρο 16 Σ - Δικαίωμα στην παιδεία (16 Σ §1)

Οι προστατευτικές της παιδείας διατάξεις του 16 Σ ανάγουν την Παιδεία σε αποστολή του Κράτους και κατοχυρώνουν αφ' ενός τη θεσμική εγγύηση της παροχής εκπαίδευσης αφ' ετέρου, δε, το δικαίωμα στην Παιδεία που περιλαμβάνει και το δικαίωμα πρόσβασης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η Παιδεία αποτελεί το υπόβαθρο της πνευματικής υπόστασης του υποκειμένου και την βάση για την εξέλιξη του ατόμου και της κοινωνίας. Επιθυμία και επιταγή του συντακτικού νομοθέτη είναι η δημιουργία ελεύθερου, προσβάσιμου και ανοικτού εκπαιδευτικού προγράμματος (ιδ. η Παιδεία είναι ελεύθερη) και οι ρυθμίσεις του κοινού νομοθέτη πρέπει να είναι σύμφωνες προς την ρύθμιση αυτή. Φορείς του, ανεπίδεκτου παραίτησεως, δικαιώματος στην Παιδεία είναι φυσικά πρόσωπα (εκπαιδευτικοί και μαθητές εν προκειμένω).

Σύμφωνα με το άρθρο 16 Σ παρ. 2 «*Η Παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και την διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες*». Ο περιορισμός αυτός του συντακτικού νομοθέτη σε μια γενική στοχοθέτηση, καταλείπει τη διακριτική ευχέρεια επιλογής των μέσων παροχής του αγαθού της Παιδείας στον κοινό νομοθέτη. Σύμφωνα με το άρθρο 16 Σ παρ. 4 προκύπτει το δικαίωμα στη δωρεάν γενική εκπαίδευση άνευ διακρίσεων και περιορισμών. «*Η υποχρέωση αυτή αντιστοιχεί στο κοινωνικό δικαίωμα των μαθητών για παροχή δωρεάν εκπαιδύσεως, το οποίο συμβαδίζει με το δικαίωμα στην ελευθερία εκπαιδύσεως. Το εν λόγω δικαίωμα αποτελεί το αρχαιότερο κοινωνικό δικαίωμα στο ελληνικό συνταγματικό δίκαιο, καθώς κατοχυρώθηκε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1864³²*».

---

³¹ Κοντιάδης Ξ., 2015, *Το ανθρωπολογικό μας Σύνταγμα. Γιατί απέτυχαν οι πολιτικοί θεσμοί*; εκδ. Παπαζήση, Αθήνα σ. 44. Σύμφωνα με το συγγραφέα: «*Η ανθεκτικότητα του Συντάγματος δεν αναφέρεται στον χρόνο ζωής του, αλλά στην ικανότητά του να ανταπεξέρχεται σε ισχυρά πλήγματα και ταυτόχρονα να διευκολύνει την έννομη τάξη, της οποίας αποτελεί βάση, να αποκαθιστά τις λειτουργίες της μέσα στο υφιστάμενο πλαίσιο θεμελιωδών κανόνων της οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης*».

³² Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., 2021, *Περί της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού σε περίοδο πανδημίας*, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου Ίδρυμα. Θεμιστοκλή και Δημητρίου Τσάτσου, σ. 57.

Η Παιδεία προστατεύεται ενεργητικά και παθητικά, ήτοι και από τα δύο μέρη της εκπαιδευτικής διαδικασίας (διδάσκοντες-διδασκόμενοι) είναι, δε, αντίθετη προς το Σύνταγμα η απαγόρευση / παρεμβολή ουσιαστικών εμποδίων στην Παιδεία οποιασδήποτε βαθμίδας. Το δικαίωμα στην Παιδεία αναγνωρίζεται κατ' αρχήν ως αμυντικό δικαίωμα κατά του Κράτους (που κατ' αρχήν οφείλει να απέχει από κάθε ενέργεια παρακωλύουσα το δικαίωμα παιδείας) είναι επίσης κοινωνικό δικαίωμα, με εξασφαλιστική - διεκδικητική διάσταση που αναγνωρίζεται κατηγορηματικά συνταγματικώς. Αναφορικά με το θεσμό της ΕξΑΕ πρέπει να γίνει αναφορά στην αρχή της εξασφάλισης η οποία επιβάλλει την εξασφάλιση των μέσων που είναι απαραίτητα για την ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, εν προκειμένω της Παιδείας, με την παροχή υλικοτεχνικού εξοπλισμού και ασφαλούς σύνδεσης για την υλοποίηση της ΕξΑΕ. Όπως παρατίθεται κατωτέρω, το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, από την πρώτη στιγμή έναρξης της εκπαιδευτικής διαδικασίας στον ψηφιακό κόσμο έσπευσε να προμηθευτεί εξοπλισμό (μέσω δωρεών ή και αγορών) διανέμοντάς τον στις σχολικές μονάδες ανά την επικράτεια.

2.2.2. Άρθρο 5 Σ παρ. 5 - Η προστασία της ζωής και της υγείας

Η Υγεία αποτελεί πρωταρχικό φυσικό αγαθό, που καθιστά επιβεβλημένη την συνταγματική της προστασία. Αφορά στη φυσική κατάσταση του ατόμου, αποτελεί τη βάση και την προϋπόθεση της άσκησης πολλών συνταγματικών δικαιωμάτων³³. Το ισχύον Σύνταγμα προστατεύει την υγεία αντικειμενικά, ως συνταγματικό αγαθό και υποκειμενικά ως συνταγματικό δικαίωμα. Το δικαίωμα στην υγεία παρουσιάζει στο Σύνταγμα δύο όψεις: **α)** ως ατομικό, αμυντικό δικαίωμα (άρθρο 5 παρ.5 Σ) ήτοι η φυσική κατάσταση του ατόμου που αποκλείει κάθε μορφής ασθένεια ή αναπηρία ικανής να μειώσει τη φυσιολογική δραστηριότητά του και **β)** ως ένα αχώριστο κοινωνικό δικαίωμα (άρθρο 21 παρ.3 Σ), ήτοι η υποχρέωση του κράτους για τη λήψη μέτρων προς προστασία της υγείας των πολιτών³⁴. Κατοχυρώνεται συνταγματικά με ρητά διατυπωμένη επιφύλαξη ως προς τη Δημόσια Υγεία στην ερμηνευτική δήλωση του αρ. Σ. 5 παρ. 4, σύμφωνα με την οποία ο συντακτικός νομοθέτης αναγνωρίζει ειδική κυριαρχική υγειονομική σχέση στην περίπτωση που κάποια ασθένεια (ιδ. Covid 19) αποτελεί σοβαρή απειλή της υγείας των άλλων και της δημόσιας υγείας και

---

³³ Η υγεία και η σωματική ακεραιότητα προστατεύονται με πολλές διατάξεις του Ποινικού και Αστικού Δικαίου, που εξειδικεύουν την συνταγματική ρύθμιση καθώς και από κείμενα υπερνομοθετικής ισχύος (Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης του Συμβουλίου της Ευρώπης, Ε.Σ.Δ.Α. και στα πρόσθετα Πρωτόκολλα, Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.).

³⁴ Π. Δαγτόγλου, 2012, *Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα*, 4η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, σ. 178 επ.

δημιουργείται ιδιαίζουσα πραγματική κατάσταση που επιβάλλει αποκλίσεις από τις γενικές ρυθμίσεις (π.χ. περιορισμός της ελεύθερης κίνησης). Θεωρία και νομολογία υποστηρίζουν ότι για την προστασία της δημόσιας υγείας / της υγείας νοσούντων ατόμων, κυρίως επί επικίνδυνων μεταδοτικών ασθενειών, επιτρέπεται η λήψη των αναγκαίων περιοριστικών μέτρων της ελεύθερης κίνησης ή εγκατάστασης³⁵. «*Η προστασία της δημόσιας υγείας αποτελεί μια ειδικότερη έκφανση της έννοιας του Δημοσίου συμφέροντος*³⁶». «*Η συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας της υγείας αποτελεί, συνεπώς, δικαίωμα και δεν συνιστά μια απλή έκφραση ευχών*»³⁷.

Το Δημόσιο συμφέρον αποτελεί μια αόριστη νομική έννοια με μεγάλη ελαστικότητα κατά την οριοθέτησή της, χρίζουσα εξειδίκευσης. «*Το νόημά της εξαρτάται από τη χρήση και ένταξή της στο συγκεκριμένο νομικοπολιτικό περιβάλλον, του οποίου και αποτελεί έκφραση*³⁸». Στην περίπτωση της πανδημικής κρίσης της περιόδου 2019 έως σήμερα το Δημόσιο συμφέρον συνίσταται στην αποφυγή νόσησης μεγάλου μέρους του πληθυσμού. Ειδικότερα, ratio της αναστολής της εκπαιδευτικής διαδικασίας είναι η αποφυγή συγχρωτισμού πολλών ανήλικων μαθητών στο σχολείο και μεταδόσεως του ιού στο ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον. Η ανεξέλεγκτη νόσηση θα είχε απρόβλεπτες συνέπειες για το Εθνικό Σύστημα Υγείας (εφεξής ΕΣΥ) και κατά συνέπεια το δημόσιο συμφέρον. Δεδομένων των ανωτέρω, σε συνδυασμό με την συνταγματική προστασία του δικαιώματος στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα του ατόμου καθίσταται επιτακτική η στάθμιση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που απορρέουν από και για τα φυσικά πρόσωπα αφενός και το Κράτος (ΕΟΔΥ, ΥΠΑΙΘ κ.α.) αφετέρου. Εργαλείο για τη στάθμιση αποτελεί η αρχή της αναλογικότητας η οποία κατοχυρώνεται συνταγματικά (Σ25 παρ.1). Όταν πρόκειται να περιοριστεί ένα δικαίωμα, επιβάλλεται ο περιορισμός αυτός να είναι κατάλληλος για να επιτευχθεί ο σκοπός που ανάγεται στο Σύνταγμα, αναγκαίος δηλαδή να μην ξεπερνά ένα μέτρο για την επίτευξη ενός σκοπού και αναλογικός.

³⁵ Με ιδιαίτερο ενδιαφέρον αναμένεται η απόφαση του ΣτΕ, στο πλαίσιο πιλοτικής δίκης, κατόπιν κύματος προσφυγών και δικαστικής αμφισβήτησης των προστίμων που έχουν επιβληθεί σε πολίτες σε όλη την Ελλάδα, οι οποίοι παραβίασαν τα περιοριστικά μέτρα της απαγόρευσης μετακίνησης και συναθροίσεων. Με αφορμή τις προσφυγές το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο θα κρίνει ουσιαστικά τη συνταγματικότητα του μέτρου.

³⁶ Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ. (28.3.2020), *Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας*, Constitutionalism.gr, διαθέσιμο σε: https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2020/03/2020.03.28_Panagopoulou_privacycoronavirus.pdf = ΤοΣ 4/2019, σ. 1081-1110. Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας, σ. 2.

³⁷ Βλ. Ισμήνη Κριάρη-Κατράνη, *Το Διοικητικό Δίκαιο ενώπιον των προκλήσεων της Βιολογίας και της Ιατρικής*, σ. 83· στο Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ. (10.2021), *Περί της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού σε περίοδο πανδημίας*, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου Ιδ. Θ. και Δ. Τσάτσου, σ. 45.

³⁸ Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ. (28.3.2020), ο.π. υποσημείωση 15^η.

2.2.3. Άρθρο 9Α Σ - Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Ως δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ορίζονται «κάθε πληροφορία που αφορά σε ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο». Διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: τα δεδομένα «ειδικών»³⁹ κατηγοριών (τέως ευαίσθητα δεδομένα), τα οποία περιλαμβάνουν, σύμφωνα με το άρθρο 9 του ΓΚΠΔ, και δεδομένα που αφορούν στην υγεία του υποκειμένου των δεδομένων και τα δεδομένα «γενικών» κατηγοριών (τέως απλά δεδομένα), τα οποία αφορούν σε όσα δεν συγκαταλέγονται στην περιοριστική απαρίθμηση του άρθρου 9 ΓΚΠΔ.

Σύμφωνα με το άρθρο 9Α Σ, «καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών δεδομένων του, όπως νόμος ορίζει. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων διασφαλίζεται από ανεξάρτητη Αρχή, που συγκροτείται και λειτουργεί, όπως νόμος ορίζει». Η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν συνεπάγεται τη δίχως άλλο απαγόρευση της επεξεργασίας τους (συλλογή, χρήση, αποθήκευση, αντιγραφή, διαβίβαση κ.α⁴⁰), αλλά υποχρεώνει τον κοινό νομοθέτη να καθιερώσει ένα περιοριστικό - προστατευτικό θεσμικό πλαίσιο, εντός του οποίου καθίσταται θεμιτή η συλλογή, επεξεργασία και χρήση των δεδομένων. Το άρθρο 9^Α Σ κατοχυρώνει ένα ατομικό δικαίωμα στο υποκείμενο των δεδομένων θεμελιώνοντας αξίωση αποχής από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων σε δύο επίπεδα: **α)** απαγόρευση καταγραφής δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα υπό προϋποθέσεις σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και **β)** ενεργοποίηση του δικαιώματος της πληροφοριακής αυτοδιάθεσης με τη παροχή ή την άρνηση παροχής πληροφοριών για τον εαυτό μας⁴¹. Τονίζεται ότι το δικαίωμα στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν είναι ένα απόλυτο δικαίωμα⁴². Η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα διασφαλίζεται από ανεξάρτητη Αρχή που συγκροτείται και λειτουργεί ήδη επί είκοσι τέσσερα χρόνια (10.11.1997 – σήμερα)⁴³.

---

³⁹ Άρθρο 4 ΓΚΠΔ 679/2016/ΕΕ

⁴⁰ Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., (3/2020), *Ζητήματα συνταγματικότητας στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση*, ΕφημΔΔ, σ. 298.

⁴¹ Ιδ. Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ. (28.3.2020), *Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας*, ο.π., σ. 25, και Γρηγόρη Λαζαράκο, *Ιδιωτικός Βίος*, σε Σπύρο Β. Βλαχόπουλο (επιμ.), *Θεμελιώδη Δικαιώματα*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σ. 249 επ.

⁴² ΓΚΠΔ 679/2016, αιτιολογική σκέψη 4. Σε περίπτωση συγκρούσεως του δικαιώματος προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με άλλα έννομα αγαθά και δικαιώματα, όπως είναι η προστασία της δημόσιας υγείας, η στάθμιση και η εναρμόνιση αυτών, με βάση τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας, είναι απαραίτητη.

⁴³ Ίδετε Ν. 2472/1997 (Α' 50) & ν. 4624/2019 (Α' 137).

Η καταγραφή ήχου και εικόνας των μαθητών και των εκπαιδευτικών συνιστά άνευ ετέρου επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Οι μαθητές, ως ανήλικοι, ανήκουν στην προστατευόμενη από το άρθρο Σ 21 και οι εκπαιδευτικοί στην κατηγορία των εργαζομένων. Η αξίωση για προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μαθητών και εκπαιδευτικών, πέραν της συνταγματικής της κατοχύρωσης βρίσκει έρεισμα στον ΓΚΠΔ⁴⁴. Η υλοποίηση της ΕξΑΕ, αναμφίβολα επέφερε αναστάτωση στην καθημερινότητα εκπαιδευτικών και μαθητών, διαταράσσοντας της ψυχική ηρεμία αμφοτέρων, διευρύνοντας «τον κύκλο της εκθέσεως⁴⁵» και φέρνοντας σε δημόσια θέα την ιδιωτική, κατά τα άλλα, ιερή στιγμή της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Τα προαναφερθέντα επιβάλλουν στον κοινό νομοθέτη την υποχρέωση να καθιερώσει ένα περιοριστικό νομοθετικό πλαίσιο, εντός του οποίου καθίσταται θεμιτή η συλλογή, επεξεργασία και χρήση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων⁴⁶.

2.3. Συνταγματικές διατάξεις που τέθηκαν υπό δοκιμή στο δεύτερο μέρος

2.3.1. Άρθρο 5 Σ παρ. 1 - Η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου

Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρ. 5 παρ. 1 Σ «Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη». Το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας αποτελεί διάταξη με ευρύτατο γενικό και ειδικό περιεχόμενο.

Το άρθρο αυτό αποτελεί, σε συνδυασμό με το άρ. 2 Σ (προστασία της αξίας του ατόμου), το γενικό δικαίωμα προσωπικότητας. Καλύπτει το σύνολο των εκδηλώσεων της ανθρώπινης προσωπικότητας παρέχοντας προστασία στο φυσικό πρόσωπο υπό την ιδιότητα του και μόνον ως προσώπου και ελλόγου όντος⁴⁷. Κατέχει πρωτεύουσα σημασία και περιλαμβάνει το

---

⁴⁴ Ιδ. άρ. 39° Προϊμίου ΓΚΠΔ 679/2016/ΕΕ. Τα παιδιά μπορεί να έχουν μικρότερη επίγνωση των σχετικών συνεπειών και εγγυήσεων και των δικαιωμάτων τους σε σχέση με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

⁴⁵ Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., (3/2020), *Ζητήματα συνταγματικότητας στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση*, ΕφημΔΔ, σ. 295.

⁴⁶ Γνώμη 8/2001 της Ο.Ε του άρθρου 29 της Οδηγίας 95/46/ΕΚ, σύμφωνα με την οποία η συλλογή, χρήση ή αποθήκευση πληροφοριών σχετικών με τους εργαζομένους με ηλεκτρονικά μέσα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της νομοθεσίας για την προστασία των δεδομένων και καλύπτεται από τις διατάξεις του ΓΚΠΔ. Η ΟΕ Α29 της οδηγίας 95/46/ΕΚ υπήρξε ανεξάρτητο ευρωπαϊκό συμβουλευτικό όργανο για την προστασία των δεδομένων και της ιδιωτικής ζωής. Τα καθήκοντά της περιγράφονται στο άρθρο 30 της οδηγίας 95/46/ΕΚ και στο άρθρο 15 της οδηγίας 2002/58/ΕΚ. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/index_en.htm.

⁴⁷ Π. Δαγτόγλου, (2012), *Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα*, 4η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, σ. 904.

δικαίωμα στην ελευθερία της πληροφόρησης για γνώμες και γεγονότα. Στοιχείο του δικαιώματος στην ελευθερία της γνώμης είναι και το δικαίωμα πληροφορικής αυτοδιάθεσης και ιδιωτικότητας, το δικαίωμα δηλαδή να αποφασίζει το ίδιο για την αποκάλυψη, δημοσιοποίηση, διάθεση ή μη πληροφοριών για το ίδιο.

2.3.2. Άρθρα 3 Σ παρ. 1 και 13 Σ παρ. 1 & 2 – Θρησκευτική Ελευθερία

Η διάταξη του άρθρου 3 Σ παρ. 1⁴⁸ περί επικρατούσας θρησκείας αποτελεί το θεμέλιο της δομής του υπάρχοντος συστήματος διδασκαλίας και απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών. Η αναγνώριση και υιοθέτηση της επικρατούσας θρησκείας με παράλληλη ανεξιθρησκεία διαπνέει όλα τα Συντάγματα του νεότερου ελληνικού Κράτους. Από τα Συντάγματα των Ιονίων νήσων (1800, 1803 και 1817) έως και την τελευταία συνταγματική αναθεώρηση του έτους 2020.

Ως αντίβαρο στην ρητή διατύπωση ότι επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού έρχεται να λειτουργήσει το δικαίωμα περί θρησκευτικής ελευθερίας (ανεξιθρησκεία). Στο Σύνταγμα του 1975 (Ε΄ Αναθεωρητική βουλή), με το οποίο αντικαταστάθηκε το Σύνταγμα του 1973, καθιερώθηκε ως πολίτευμα η προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία, διαχωρίστηκε η θρησκευτική ελευθερία και αποκρυσταλλώθηκε η υποχρέωση της ελληνικής Πολιτείας να εγγυάται την ύπαρξη της Εκκλησίας της Ελλάδος και των αυτής διδαγμάτων.

Οι διατάξεις του άρθρου 13 Σ παρ. 1 και 2 κατοχυρώνουν την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης και την θρησκευτική ελευθερία, ως συνταγματική αρχή και ως ατομικό δικαίωμα. Ειδικότερα, δε, η ελευθερία της θρησκευτικής εκπαίδευσης που συνίσταται στο δικαίωμα εκείνου που έχει την επιμέλεια του ανήλικου να προσδιορίζει τη θρησκευτική εκπαίδευση του τέκνου του, σύμφωνα με τις δικές του πεποιθήσεις, αποτελεί έκφανση και μορφή της προβλεπόμενης στο άρθρο 13 Σ παρ. 2 θρησκευτικής ελευθερίας. Το ζήτημα της θρησκευτικής ελευθερίας συνδέεται άρρηκτα με το δικαίωμα καλλιέργειας της θρησκευτικής συνείδησης και

---

⁴⁸ *Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας, που γνωρίζει κεφαλή της τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό, υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη Εκκλησία του Χριστού τηρεί απαρασάλευτα, όπως εκείνες, τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Είναι αυτοκέφαλη, διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτή και συγκροτείται όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, με τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της κθ' (29) Ιουνίου 1850 και της Συνοδικής Πράξης της 4ης Σεπτεμβρίου 1928.*

εγκατάλειψης αυτού χωρίς επιπτώσεις και δυσμενείς συνέπειες. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης εμπεριέχει την προστασία της προσδοκίας του ατόμου να συμπεριφέρεται σύμφωνα με τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις χωρίς να υφίσταται διακρίσεις και δυσμενείς συνέπειες λόγω αυτών.

Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρ. 13 Σ *«η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός»*. Η θρησκευτική ελευθερία και η ελευθερία πεποιθήσεων αναφέρονται στην αντίληψη περί Θεού και στις σχετιζόμενες με αυτή μεταφυσικές και ηθικές παραστάσεις. Ο σύνδεσμος του ανθρώπου με αυτές αποτελεί θρησκευτική πεποίθηση, δηλ. πίστη με το νόημα της *fides sacra*⁴⁹. Η θρησκευτική ελευθερία συνιστά έννοια ευρύτερη της ανεξιθρησκείας έχουσα σκοπό τη διασφάλιση του δικαιώματος των πολιτών, αφενός να διαμορφώνουν ή/και να εκφράζουν ελεύθερα το περιεχόμενο της θρησκευτικής τους συνείδησης, αφετέρου να αξιώνουν από το Κράτος να απέχει από κάθε μορφής παρέμβαση και να παρέχει θεσμική προστασία στην άσκηση του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας⁵⁰. Στην έννοια του δικαιώματος της θρησκείας περιλαμβάνεται η θετική στάση απέναντι στα Θεία και η αρνητική (εχθρική) στάση (αγνωστικισμός – αθεΐα).

Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης περιλαμβάνει **α)** την ελευθερία επιλογής, διατήρησης, μεταβολής ή εγκατάλειψης μιας ορισμένης θρησκείας, **β)** την πλήρη εγκατάλειψη της οποιασδήποτε θρησκευτικής προσέγγισης εν γένει και την υιοθέτηση της αθρησκείας ή της αθεΐας, χωρίς δυσμενείς συνέπειες, **γ)** το δικαίωμα του ατόμου να δημοσιοποιεί, να διαδίδει (σε συνδυασμό με το αρ. 14 παρ. 1 Σ) και να υποστηρίζει ή να αποσιωπά τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, την ύπαρξη ή την ανυπαρξία αυτών, **δ)** το δικαίωμα να συνέρχεται με άλλα άτομα και να συνεταιρίζεται για θρησκευτικούς σκοπούς, ιδρύοντας ναούς και χώρους λατρείας, **ε)** το δικαίωμα και την ελευθερία του θρησκευτικώς πληροφορείσθαι και εκπαιδευέσθαι, ή την άρνηση και εναντίωση σε αυτά, **στ)** το δικαίωμα μη εξαναγκασμού σε πράξεις αντίθετες με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του ατόμου.

Το δικαίωμα επιλογής θρησκείας και θρησκευτικής εκπαίδευσης των ανηλίκων ανήκει στους ασκούντες τη γονική μέριμνα αυτών, περιλαμβάνεται στο στενό πυρήνα της γονικής

⁴⁹ Π. Δαγτόγλου, (2012), *Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα*, 4η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, σ. 313.

⁵⁰ Παπαγεωργίου, Κ. (12/2013), *Εκκλησιαστικό Δίκαιο*, εκδ. Μπαρμπουνάκη, σελ.136 επ.

μέριμνας⁵¹ και συνεπάγεται το δικαίωμα των γονέων να επιλέξουν εάν και σε ποιο βαθμό θα προσχωρήσουν ή θα αποσυρθούν τα παιδιά τους από τη θρησκευτική εκπαίδευση, το σχολικό εκκλησιασμό ή τη σχολική προσευχή⁵² και τις λοιπές θρησκευτικού περιεχομένου εκδηλώσεις της σχολικής μονάδας.

2.3.3. Άρθρο 16 Σ παρ. 2 – Ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης

Σύμφωνα με το άρθρο 16 Σ παρ. 2 «η Παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες». Η ανωτέρω διατύπωση σε συνδυασμό με τα προαναφερθέντα αναφορικά με το άρθρο 13 Σ παρ. 1 και την συνταγματική διάταξη περί «επικρατούσας θρησκείας» του άρθρου 3 Σ, έχει δημιουργήσει ένα πεδίο στο οποίο συναντώνται και όπως θα αναλύσουμε, συγκρούονται, από τη μία πλευρά το κρατικό καθήκον παροχής θρησκευτικής εκπαίδευσης και ανάπτυξης θρησκευτικής συνείδησης και από την άλλη πλευρά η θρησκευτική ελευθερία⁵³. Το άρθρο αυτό εξειδικεύεται στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα με το ν. 1566/1985 (Α' 165) «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις», άρθρα 4 & 5 συνδυασμός των οποίων είχε κατά το παρελθόν καθιερώσει την υποχρεωτικότητα της συμμετοχής στο μάθημα των θρησκευτικών και στον στιγματισμό των ελαχίστων περιπτώσεων μαθητών (κυρίως μαρτύρων του Ιεχωβά) οι οποίοι αποχωρούσαν, από την αίθουσα, την ώρα της διδασκαλίας. «Σημειώνεται ότι στην εν λόγω διάταξη (άρθρο 16 Σ παρ. 2) έχει ασκηθεί δριμυία κριτική ότι αφήνει λίγο χώρο στο άρθρο 5 Σ παρ. 1 περί ελεύθερης αναπτύξεως της προσωπικότητας⁵⁴».

Αναφορικά με την καλλιέργεια της θρησκευτικής συνείδησης θα αναφερθούμε στις πρόσφατες αποφάσεις της ΟλΣτΕ 1749&1750/2019 οι οποίες εκδόθηκαν με αφορμή αιτήσεων ακύρωσης των αποφάσεων του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων με αρ. 101470/Δ2/16.6.2017 (Β' 2104) και τίτλο «Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο» και αρ. 99058/Δ2/13.6.2017 (Β' 2105) και τίτλο «Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος Θρησκευτικά Γενικού και Επαγγελματικού

---

⁵¹ άρθρ. 1512 και 1517 ΑΚ.

⁵² Δημητρόπουλος Α., *Συνταγματικά δικαιώματα-Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου*, τόμος III, Ι' Έκδοση – Αθήνα, 2004, σ. 213.

⁵³ Σωτηρέλης, Γ., 1998, *Θρησκεία και εκπαίδευση κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση – Από τον καταχηρισμό στην πολυφωνία*, Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, σ. 113 επ.

⁵⁴ Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., 2021, *Οι σύγχρονες περιπέτειες της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών. Μια ηθικο-συνταγματική προσέγγιση*, Αθήνα, Παπαζήση, σ.51.

Λυκείου». Ειδικότερα, σε σχέση με τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών, η Ολομέλεια του Δικαστηρίου έκρινε, κατά πλειοψηφία, ότι πρέπει να επιδιώκεται η ανάπτυξη της ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης και ότι το μάθημα των θρησκευτικών απευθύνεται αποκλειστικά στους ορθόδοξους χριστιανούς μαθητές ερμηνεύοντας την, κατ'αρ. 16 Σ παρ. 2, «ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης» αποκλειστικά ως ανάπτυξη της ορθόδοξης θρησκευτικής συνείδησης, ενόψει του ότι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξου Εκκλησίας του Χριστού χαρακτηρίζεται ως «επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα», ως η θρησκεία της πλειοψηφίας του ελληνικού λαού. Αναφορικά τέλος με τη δυνατότητα απαλλαγής μαθητών από το μάθημα των θρησκευτικών οι ως άνω αποφάσεις αναφέρουν ότι οι ετερόδοξοι, αλλόθρησκοι ή άθεοι μαθητές έχουν δικαίωμα πλήρους απαλλαγής από το μάθημα με την υποβολή σχετικής δήλωσης, η οποία θα μπορούσε να γίνει με μόνη την επίκληση λόγων θρησκευτικής συνείδησης, η δε Πολιτεία οφείλει, εφόσον συγκεντρώνεται ικανός αριθμός μαθητών που απαλλάσσονται, να προβλέψει τη διδασκαλία ισότιμου μαθήματος προκειμένου να αποτραπεί ο κίνδυνος «ελεύθερης ώρας»⁵⁵.

---

⁵⁵ ΣτΕ 1749/2019 σκ. 16^ο.

3. Πρώτο μέρος: Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση

3.1. Σύντομο ιστορικό της πανδημικής κρίσης – η Ελλάδα σε καραντίνα

Σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα⁵⁶ η πρώτη εμφάνιση του κορωνοϊού πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του έτους 2019 στην κινεζική πόλη Wuhan (πρωτεύουσα της επαρχίας Hubol). Τα πρώτα ανησυχητικά σημάδια ήταν αυτά μιας, αγνώστου προελεύσεως, επιδημίας πνευμονίας. Στις αρχές του έτους 2020 οι κινεζικές αρχές διαπίστωσαν ότι αιτία της επιδημίας ήταν ένα νέο είδος ιού, από την «οικογένεια» των κορωνοϊών, ο οποίος προσέβαλε το ανθρώπινο είδος για πρώτη φορά. Ο κορωνοϊός που απομονώθηκε έγινε επίσημα γνωστός στις 11.2.2020 ως Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS) Coronavirus 2 (SARS-CoV-2) και είναι ο νέος ιός που προκαλεί τη νόσο COVID-19. Στις 23 Ιανουαρίου 2020, η πόλη Wuhan τέθηκε σε καραντίνα, ενώ σταδιακά η κινεζική κυβέρνηση ανέστειλε τη λειτουργία των σχολικών μονάδων και εισήγαγε ταξιδιωτικούς περιορισμούς. Την 11^η Μαρτίου του έτους 2020 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (εφεξής ΠΟΥ), δια του Γενικού Διευθυντή του, Tedros Adhanom Ghebreyesus, κήρυξε «πανδημία» τον Covid-19, όταν πλέον ο φονικός ιός είχε εξαπλωθεί σε 117 χώρες, με πάνω από 121.000 κρούσματα, και είχε προκαλέσει τον θάνατο 4.373 ανθρώπων. Η ανακήρυξη της λοίμωξης ως «πανδημίας» ήταν πλέον επιβεβλημένη προκειμένου να καταδειχθεί η σοβαρότητα της κατάστασης. Στις 26 Φεβρουαρίου του έτους 2020, μια 38χρονη γυναίκα από τη Θεσσαλονίκη έγινε ο πρώτος άνθρωπος στην Ελλάδα που διαγνώστηκε με Covid-19⁵⁷. Λίγες ημέρες αργότερα η χώρα θα έμπαινε σε καραντίνα σηματοδοτώντας την έναρξη της μεγαλύτερης κρίσης στην πρόσφατη ιστορία της ανθρωπότητας καθώς η ραγδαία εξάπλωση του ιού οδήγησε, παγκοσμίως, στη λήψη πρωτόγνωρων οριζοντίων περιοριστικών μέτρων. Κυριότερα εξ αυτών ήταν αυτό της καθολικής απαγόρευσης μετακινήσεων η οποία σε αρκετές περιπτώσεις ισοδυναμούσε με κατ' οίκον περιορισμό, σε ολόκληρη την επικράτεια.

Την 20^η Μαρτίου 2020 δημοσιεύθηκε Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου με τίτλο *«Κατεπείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση των συνεπειών του κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού COVID-19, τη στήριξη της κοινωνίας και της επιχειρηματικότητας και τη διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας της αγοράς και της δημόσιας διοίκησης»*⁵⁸. Το 68^ο άρθρο αυτής αποτέλεσε τη νομική βάση των περιορισμών στην ελεύθερη κυκλοφορία και της επιβολής του

---

⁵⁶ Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, διαθέσιμο στο <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>.

⁵⁷ <https://www.naftemporiki.gr/story/1565985/covid-19-to-proto-thetiko-krousma-stin-ellada-38xroni> (τελευταία πρόσβαση 22.8.2021).

⁵⁸ Α' 68/20-03-2020 www.et.gr. Η ΠΝΠ κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του ν. 4863/2020 (Α'83).

μέτρου της καραντίνας⁵⁹. Ακολούθησε δύο ημέρες μετά η υπ'αρ. Δ1α/Γ.Π οικ 20036/2020 Υ.Α.⁶⁰ με τίτλο «*Επιβολή του μέτρου του προσωρινού περιορισμού της κυκλοφορίας των πολιτών προς αντιμετώπιση του κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού COVID-19*». Νομική βάση αυτής αποτέλεσε η κυρωθείσα ΠΝΠ και η ratio αυτής αποτυπώνεται στο άρθρο πρώτο αυτής ως εξής: «*Για επιτακτικούς λόγους αντιμετώπισης σοβαρού κινδύνου δημόσιας υγείας που συνίστανται στη μείωση του κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού COVID-19, επιβάλλεται ως μέτρο πρόληψης και για το απολύτως αναγκαίο χρονικό διάστημα, περιορισμός της κυκλοφορίας των πολιτών εν όλω στην Επικράτεια*». Αναφορικά με τις απόψεις για την αντισυνταγματικότητα των ως άνω μέτρων, η οποίες διατυπώθηκαν από μερίδα συμπολιτών, υποστηρίζουμε ότι με τα προαναφερθέντα νομοθετικά μέτρα δεν επεβλήθη απόλυτη απαγόρευση των μετακινήσεων, αλλά, στην πραγματικότητα, μόνο των άσκοπων.

Δύσκολα θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος/α ότι υφίσταντο ηπιότερα μέσα τα οποία να υπηρετούν τον ίδιο σκοπό, δηλαδή τον κατά το δυνατόν περιορισμό της συνέντευξης των πολιτών, αποτελεσματικότερα από τα συγκεκριμένα σε μια περίοδο «που έχουν προηγηθεί άλλα μέτρα για τον ίδιο σκοπό (διεύρυνση ωραρίου και ημερών λειτουργίας των *super markets*, υποχρεωτικό κλείσιμο εστιατορίων, μπαρ, καφέ, κέντρων διασκέδασης, αλλά και υπηρεσιών, απαγόρευση αθλητικών συναντήσεων κλπ), ενώ τα κρούσματα και τα θύματα συνεχίζουν, δυστυχώς, να πολλαπλασιάζονται και οι εκκλήσεις των ειδικών να γίνονται πιο έντονες»⁶¹.

3.2. Η αναστολή της εκπαιδευτικής διαδικασίας και η έναρξη εφαρμογής της ΕξΑΕ, μια κριτική παρουσίαση

Την 11 Μαρτίου του έτους 2020, δημοσιεύθηκε η υπ'αρ. Αριθμ. Δ1α/ΓΠ.οικ.16838 Υ.Α. με την οποία επιβλήθηκε απαγόρευση λειτουργίας των σχολικών μονάδων όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης, των ΑΕΙ, των κέντρων ξένων γλωσσών, των φροντιστηρίων και των πάσης

---

⁵⁹ «Για επιτακτικούς λόγους αντιμετώπισης σοβαρού κινδύνου δημόσιας υγείας που συνίστανται στη μείωση του κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού COVID-19, είναι δυνατόν να επιβάλλονται ως μέτρα πρόληψης και για το απολύτως αναγκαίο χρονικό διάστημα, περιορισμοί ή απαγόρευση της κυκλοφορίας των πολιτών εν όλω ή εν μέρει στην Επικράτεια. Από τα μέτρα του προηγούμενου εδαφίου εξαιρούνται μετακινήσεις των πολιτών για την εξυπηρέτηση ζωτικών, προσωπικών ή επαγγελματικών, αναγκών τους που δεν μπορούν να ικανοποιηθούν με άλλον τρόπο. Τα μέτρα του πρώτου εδαφίου της παρούσας επιβάλλονται με κοινή απόφαση των Υπουργών Προστασίας του Πολίτη, Υγείας και Εσωτερικών μετά από γνώμη της Εθνικής Επιτροπής προστασίας της Δημόσιας Υγείας έναντι του κορωνοϊού COVID-19. Με την ίδια απόφαση καθορίζονται οι εξαιρέσεις του δευτέρου εδαφίου, καθώς και κάθε άλλη αναγκαία ρύθμιση για την εφαρμογή της παρούσας. Παράβαση της παρούσας επισύρει τις κυρώσεις της παραγράφου 2 του εξηκοστού ένατου άρθρου».

⁶⁰ Β'986/22.3.2020 www.et.gr.

⁶¹ Περάκης Π. (2020). *Είναι αντίθετα με το Σύνταγμα τα κυβερνητικά μέτρα περιορισμού των μετακινήσεων που ανακοινώθηκαν για την αντιμετώπιση του κορωνοϊού*; SyntagmaWatch <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/einai-antitheta-me-to-syntagma-ta-kyvernitika-metra-periorismou-ton-metakiniseon-pou-anakoinothikan-gia-tin-antimetopisi-tou-koronoiou/> (Τελευταία πρόσβαση 23.8.2021).

φύσεως εκπαιδευτικών δομών⁶², η οποία και υπέστη αρκετές τροποποιήσεις και παρατάσεις της ισχύος της. Κατά την πρώτη αυτή περίοδο αναστολής της εκπαιδευτικής διαδικασίας το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ήταν τεχνικά και οργανωτικά απροετοίμαστο αναφορικά με την δυνατότητα παροχής υπηρεσιών ΕξΑΕ. Η βασική ψηφιακή υποδομή του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος ήταν το απαρχαιωμένο Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο (εφεξής ΠΣΔ⁶³) για το οποίο ελάχιστη έως μηδενική συμμόρφωση με τον ΓΚΠΔ είχε υλοποιηθεί οι, δε, υπηρεσίες και δυνατότητες του για την παροχή σύγχρονης ΕξΑΕ ήταν περιορισμένες⁶⁴. Για τους λόγους αυτούς, σε συνδυασμό με την απουσία υλικοτεχνικού εξοπλισμού⁶⁵ και συντονισμού εκπαιδευτικών και μαθητών από το Π.Σ. Myschool, προτιμήθηκε κατά την πρώτη περίοδο υλοποίησης της ΕξΑΕ (ασύγχρονη ΕξΑΕ⁶⁶), η χρήση των ιστοσελίδων <https://eclass.sch.gr/> και <https://e-me.edu.gr/> με χρήση των διαπιστευτηρίων του ΠΣΔ.

Πηγή ενημέρωσης των υποκειμένων των δεδομένων για τα δικαιώματά τους αποτελεί σχετικό έντυπο αναρτημένο στην επίσημη ιστοσελίδα του ΥΠΑΙΘ με τίτλο «*Οδηγίες για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση*»⁶⁷. Στο εγχειρίδιο καταγράφεται μια πρώτη προσπάθεια συμμόρφωσης με τις υποχρεώσεις του ΓΚΠΔ κατ' άρθρο 5 ΓΚΠΔ παρ. 1 α (αρχή της διαφάνειας) μέσω της ενημέρωσης των υποκειμένων των δεδομένων. «*Η διασφάλιση του δικαιώματος στην ενημέρωση του υποκειμένου των δεδομένων θεωρείται μια από τις*

---

⁶² Επιβολή του μέτρου της προσωρινής απαγόρευσης λειτουργίας των βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών, νηπιαγωγείων, σχολικών μονάδων, ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, κέντρων ξένων γλωσσών, φροντιστηρίων και πάσης φύσεως εκπαιδευτικών δομών, φορέων και ιδρυμάτων, δημοσίων και ιδιωτικών, κάθε τύπου και βαθμού της χώρας για το χρονικό διάστημα από 11.3.2020 έως και 24.3.2020.

⁶³ Το Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο (ΠΣΔ), είναι το εθνικό δίκτυο και ο πάροχος υπηρεσιών διαδικτύου (ISP) του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Διασυνδέει και υποστηρίζει 16.079 μονάδες εκ των οποίων: 14.236 σχολικές μονάδες (δημόσιες και ιδιωτικές) της Πρωτοβάθμιας, Δευτεροβάθμιας και Μεταδευτοροβάθμιας Εκπαίδευσης 132 διοικητικές μονάδες της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης 1.099 άλλες μονάδες (π.χ. ΓΑΚ, ΠΕΚ, βιβλιοθήκες κα.) Το Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο παρέχει υπηρεσίες ηλεκτρονικής μάθησης, επικοινωνίας και συνεργασίας, ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και υπηρεσίες υποστήριξης και αρωγής των χρηστών, με προσωποποιημένη πρόσβαση σε 1.203.424 άτομα: 151.639 εκπαιδευτικούς εν ενεργεία 1.022.864 μαθητές σε σχολεία Πρωτ. & Δευτοροβάθμιας 2.868 διοικητικό προσωπικό 26.053 μη ενεργούς εκπαιδευτικούς (συνταξιούχους, παύση εκπ. ιδιότητας κ.α.) (πηγή: www.sch.gr).

⁶⁴ Η αδυναμία του ΠΣΔ να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της περιόδου φαίνεται και από την μεταφορά του ωρολογίου προγράμματος των μαθημάτων της Α' /βάθμιας εκπαίδευσης από τις 14:00 μ.μ. έως τις 17:20 μ.μ.

⁶⁵ Σχετική η υπ. αρ. Πρωτ. Φ.478.6/74 /43904/A2-07-04-2020 εγκύκλιος ΥΠΑΙΘ με θέμα: «*Υποβολή αναγκών εξοπλισμού φορητών ηλεκτρονικών συσκευών*» Σύμφωνα με την εγκύκλιο το Υ.ΠΑΙ.Θ. πρόεβη στην προμήθεια και παροχή εξοπλισμού φορητών ηλεκτρονικών συσκευών (laptop και tablet) στις σχολικές μονάδες Α/θμιας και Β/θμιας Εκπ/σης, προκειμένου να αξιοποιηθεί από εκπαιδευτικούς ή/και μαθητές, λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια και τις ιδιαίτερες ανάγκες της κάθε σχολικής μονάδας.

⁶⁶ Κατά την ίδια περίοδο το εκπαιδευτικό τμήμα της ΕΡΤ ξεκίνησε την μετάδοση των μαθημάτων όλων των βαθμίδων του Δημοτικού μέσω του τηλεοπτικού δέκτη (<https://edutv.minedu.gov.gr/index.php/mathainoume-sto-spiti>) για την οποία όμως δεν υφίσταντο ζητήματα επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

⁶⁷ <https://www.minedu.gov.gr/anastoli-leitourgias-ekpaideftikon-monadon/44445-21-03-2020-odigies-gia-tin-eks-apostaseos-ekpaidefsi#4-ta-prosopika-dedomena-ton-xriston-pos-diafyllassontai> (τελευταία πρόσβαση 28.8.2021).

πολυπλοκότερες υποχρεώσεις του υπεύθυνου επεξεργασίας. Πρόκειται για δικαίωμα, το οποίο πρέπει να ικανοποιείται «αυτεπαγγέλτως» από τον υπεύθυνο επεξεργασίας, ήτοι χωρίς να είναι απαραίτητη η οποιαδήποτε ενέργεια από μέρους του υποκειμένου των δεδομένων⁶⁸».

Συγκεκριμένα το ΥΠΑΙΘ γνωστοποιεί ότι: **α)** επέχει τη θέση του ΥΕ, **β)** τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα τα οποία θα τύχουν επεξεργασίας είναι το ονοματεπώνυμο και η διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου εκπαιδευτικών, μαθητών, γονέων/κηδεμόνων, **γ)** η νομική βάση επεξεργασίας είναι η εκπλήρωση των σκοπών και υποχρεώσεων του Ελληνικού Δημοσίου, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, για τη διασφάλιση της απρόσκοπτης λειτουργίας της εκπαιδευτικής διαδικασίας κατά την περίοδο αναστολής της λειτουργίας των σχολικών μονάδων με φυσική παρουσία (αρ. 6 παρ. 1.ε΄, ΓΚΠΔ⁶⁹), **δ)** τα δεδομένα θα «κοινοποιηθούν σε συνεργαζόμενους με το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων παρόχους υπηρεσιών πληροφορικής και διαδικτυακού χώρου, αποκλειστικά και μόνο προκειμένου να καταστεί τεχνικά δυνατή η σύγχρονη εξ αποστάσεως διδασκαλία, μέσω της σχετικής πλατφόρμας τηλεδιασκέψεων, και αποκλειστικά για όσο χρονικό διάστημα ισχύει η ως άνω απαγόρευση, και εν συνεχεία θα διαγραφούν από τους εν λόγω παρόχους⁷⁰» **ε)** τα υποκείμενα των δεδομένων έχουν τα απορρέοντα από το ΓΚΠΔ δικαιώματα διόρθωσης, διαγραφής, πρόσβασης (λήψη σε αναγνωρίσιμη και προσβάσιμη μορφή), διαβίβασης σε άλλο ΥΕ, υποβολής καταγγελίας ενώπιον της ΑΠΔΠΧ και **στ)** γνωστοποιείται μια διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, όχι όμως αυτή του/της ορισμένου/ης Υπευθύνου Προστασίας Δεδομένων (εφεξής ΥΠΔ) προσωπικού χαρακτήρα (dpo@minedu.gov.gr) ο/η οποίος/α είναι το καθ' ύλην αρμόδιο πρόσωπο για να επικοινωνούν τα υποκείμενα των δεδομένων και η ΑΠΔΠΧ⁷¹.

Οι ελάχιστες, εκ του νόμου, απαιτήσεις ενημέρωσης, περιγράφονται στα άρθρα 12 έως 14 του ΓΚΠΔ. Ωστόσο, η ποιότητα, η προσβασιμότητα και η σαφήνεια κατανόησης των πληροφοριών είναι εξίσου σημαντικές με το πραγματικό περιεχόμενο των πληροφοριών για τη διαφάνεια που πρέπει να παρέχονται στα υποκείμενα των δεδομένων. Συγκεκριμένα,

---

⁶⁸ Βενέρης Α.Π. (2020). Η διασφάλιση του δικαιώματος ενημέρωσης στην αλλαγή του σκοπού και την «περαιτέρω» επεξεργασία των δεδομένων, Επιθεώρηση Δικαίου Πληροφορικής, Τ. 1 (2020) E-ISSN: 2732-6004, σ.11, Διαθέσιμο στο <http://ejournals.lib.auth.gr/infolawj> (Τελευταία πρόσβαση 3.9.2021).

⁶⁹ «η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση καθήκοντος που εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον ή κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο επεξεργασίας».

⁷⁰ΥΠΑΙΘ – Οδηγίες για την Εξ αποστάσεως εκπαίδευση https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2020/DistLearningSyncInstructions_20200320_1.pdf σελ. 4&6.

⁷¹ Ιδ. σελ 28^η της υπ'αρ. 4/2020 γνωμοδότησης της Αρχής η οποία επισήμανε την υποχρέωση του υπευθύνου επεξεργασίας για αυξημένη διαφάνεια και για την υλοποίηση δράσεων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των εμπλεκόμενων (εκπαιδευτικοί, μαθητές, οικογένεια) σε σχέση με τη διαδικασία τηλεκπαίδευσης και τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα.

σύμφωνα με το 12^ο άρθρο του ΓΚΠΔ οι παρεχόμενες πληροφορίες πρέπει να συμμορφώνονται με συγκεκριμένους κανόνες. Μεταξύ άλλων πρέπει, οι παρεχόμενες προς το υποκείμενο των δεδομένων πληροφορίες, να είναι: **α)** συνοπτικές, **β)** διαφανείς, **γ)** κατανοητές και εύκολα προσβάσιμες (άρ. 12 παρ. 1), **δ)** να χρησιμοποιείται απλή και σαφής διατύπωση (άρ. 12 παρ. 1), **ε)** η απαίτηση, δε, για σαφή και απλή διατύπωση είναι ιδιαίτερης σημασίας κατά την παροχή πληροφοριών σε παιδιά (άρ. 12 παρ. 1).

Με την υπ'αρ. 50/2021 απόφαση της, η ΑΠΔΠΧ,⁷² επισήμανε τα εξής: «Σε σχέση με την αρχή της διαφάνειας και την παροχή των απαιτούμενων πληροφοριών για την επεξεργασία, διαπιστώνεται ότι το Υπουργείο έχει κάνει ενέργειες προς το σκοπό της ενημέρωσης αλλά είναι αμφίβολο αν η ενημέρωση αυτή πληροί τα κριτήρια του ΓΚΠΔ. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών και ενημερωτικών δράσεων δεν περιορίζεται στην ικανοποίηση της αρχής της διαφάνειας αλλά και στην ορθή κατανόηση των κινδύνων και των συνεπειών από πιθανή επεξεργασία δεδομένων κατά τη διαδικασία τηλεκπαίδευσης⁷³. Απαιτείται λοιπόν προσέγγιση σύμφωνη με τις κατευθύνσεις της ΟΕ του άρθρου 29 τις οποίες έχει υιοθετήσει το ΕΣΠΔ ώστε να εξασφαλίζεται ότι οι πληροφορίες οι οποίες απευθύνονται στις διαφορετικές κατηγορίες υποκειμένων των δεδομένων είναι συνοπτικές, διαφανείς, κατανοητές και εύκολα προσβάσιμες, με απλή διατύπωση ειδικά όσον αφορά σε παιδιά»⁷⁴.

Πρέπει να αναφερθεί ότι αναφορικά με τα απορρέοντα, από το ΓΚΠΔ, δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων καθίσταται προβληματική η προσφερόμενη δυνατότητα του δικαιώματος διαγραφής, εναντίωσης (διακοπής της επεξεργασίας) και διαβίβασης σε έτερο ΥΕ και μάλλον ατελέσφορη. Το δικαίωμα διαγραφής (δικαίωμα στη λήθη – αρ. άρθρο 17 ΓΚΠΔ και αιτιολογικές σκέψεις 65 και 66), δεν πρόκειται για ένα απόλυτο δικαίωμα. Η περαιτέρω διατήρηση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, είναι σύννομη, όταν είναι αναγκαία, όπως στην περίπτωση της συμμόρφωσης του ΥΕ με έννομη υποχρέωση ή για την εκπλήρωση καθήκοντος που εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον ή κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας που του έχει ανατεθεί⁷⁵. Αναφορικά με τα δικαιώματα εναντίωσης και διαβίβασης δύσκολα θα

---

⁷² Η γνώμη της Αρχής, αναφορικά με την τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το 12^ο Άρθρο ΓΚΠΔ, αναλύεται στην 32^η σελ.

⁷³ Επισημαίνεται ότι και η ενημέρωση των εκπαιδευτικών, μέσω εγκύκλιων οδηγιών, δεν φαίνεται, σύμφωνα με την Αρχή, να περιέχει τις απαιτούμενες, από το άρθρο 13 ΓΚΠΔ, πληροφορίες.

⁷⁴ Σκέψη 17, σελ 30 υπ'αρ. 50/2021 απόφασης της ΑΠΔΠΧ.

⁷⁵ «Σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 1 στοιχ. β', ο υπεύθυνος επεξεργασίας δεν υποβάλλει πλέον τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα σε επεξεργασία, εκτός εάν ο υπεύθυνος επεξεργασίας καταδείξει επιτακτικούς και νόμιμους λόγους για την επεξεργασία οι οποίοι υπερισχύουν των συμφερόντων, των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του υποκειμένου των δεδομένων ή για τη θεμελίωση, άσκηση ή υποστήριξη νομικών αξιώσεων. Μια περίπτωση επιτακτικού λόγου θα μπορούσε να είναι η αδυναμία τηρήσεως των απαιτούμενων αποστάσεων ασφαλείας μεταξύ

μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το συνταγματικά κατοχυρωμένο αγαθό της Παιδείας (16 Σ), εξ αποστάσεως εν προκειμένω, θα μπορούσε να ανατεθεί και να προσφερθεί από άλλο ΥΕ πλην του θεσμισμένου ΥΠΑΙΘ.

Όπως πολύ εύστοχα τονίζει η Φ. Παναγοπούλου Κουτνατζή, αναφορικά με τα προστατευτικά δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων, με αφορμή το αρ. 21 ΓΚΠΔ (δικαίωμα εναντίωσης), σχόλιο το οποίο καταλαμβάνει και τις δύο περιόδους υλοποίησης της ΕξΑΕ, «*Με τον τρόπο αυτό ο υπεύθυνος επεξεργασίας, που σε ένα καθεστώς λογοδοσίας δυνάμει μιας οιονεί αυτορρυθμίσεως που θεσπίζεται με τον ΓΚΠΔ, έχει ήδη κρίνει τη συνδρομή του δημοσίου συμφέροντος καλείται να επαναξιολογήσει την πραγματική κατάσταση συνεκτιμώντας τους προβαλλόμενους ισχυρισμούς του υποκειμένου των δεδομένων. Είναι, πάντως, φανερό ότι καταλείπεται στον υπεύθυνο επεξεργασίας η διακριτική ευχέρεια να μετριάσει αισθητά το δικαίωμα στην εναντίωση, εφόσον καταδειξεί την επιτακτικότητα και νομιμότητα των σκοπών του*⁷⁶».

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, η πρώτη περίοδος, πιλοτικής (μη υποχρεωτικής) εφαρμογής της ΕξΑΕ χαρακτηρίζεται από μια πρώτη προσπάθεια του ΥΠΑΙΘ ως ΥΕ, τηρώντας την αρχή της λογοδοσίας⁷⁷, να επιτελέσει το συνταγματικό του ρόλο, με κάθε δυνατό τρόπο διατηρώντας τον εκπαιδευτικό και μαθητικό πληθυσμό σε μια διαρκή εξ αποστάσεως επαφή με την χαλαρή ασύγχρονη παράδοση μαθημάτων και επίλυση ασκήσεων. Κατά την πρώτη αυτή περίοδο η επιλογή πλατφόρμας ΕξΑΕ αφήνεται στην κρίση του εκάστοτε εκπαιδευτικού, η διδασκαλία είναι ως επί το πλείστον ασύγχρονη και τα υποκείμενα των δεδομένων ενημερώνονται για το σκοπό της επεξεργασίας, τα δικαιώματά τους και τα δεδομένα και μεταδεδομένα που τυγχάνουν επεξεργασίας μέσω ενός συνημμένου, σε εγκύκλιο οδηγία, εντύπου το οποίο

των μαθητών εξαιτίας της μικρής αίθουσας διδασκαλίας και η ανάγκη παρακολούθησεως των μαθημάτων από το σπίτι» Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., 23.6.2020, *Πώς μπορώ ως γονέας να (αντι)δράσω στη ζωντανή αναμετάδοση του μαθήματος από τις τάξεις των παιδιών μου;* Δημοσιευμένο στο SyntagmaWatch <https://www.syntagmawatch.gr/ask-a-question/pos-boro-na-antidraso-sti-zontani-anametadosi-tou-mathimatos-apo-tis-taxeis-ton-paidion-mou/> (Τελευταία πρόσβαση 4.9.2021).

⁷⁶ Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., 2020, *Πώς μπορώ ως γονέας να (αντι)δράσω στη ζωντανή αναμετάδοση του μαθήματος από τις τάξεις των παιδιών μου*, δημοσιευμένο στο Syntagma Watch, 23.06.2020.

⁷⁷ άρ. 5 παρ. 2 και άρ. 24 και 32 ΓΚΠΔ. Σύμφωνα με την αρχή της λογοδοσίας, ο υπεύθυνος επεξεργασίας φέρει την ευθύνη και πρέπει να είναι σε θέση να αποδείξει τη συμμόρφωσή του με τις αρχές της επεξεργασίας της παρ. 1 του άρθρου 5 ΓΚΠΔ. Ο ΥΕ βαρύνεται με το περαιτέρω καθήκον να αποδεικνύει από μόνος του και ανά πάσα στιγμή τη συμμόρφωσή του με τις αρχές του άρθρου 5 παρ. 1 ΓΚΠΔ. Η υποχρέωση λογοδοσίας είναι, κατά συνέπεια, ένας μηχανισμός εγγύησης της τήρησης των αρχών που διέπουν την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Ακόμα, ο υπεύθυνος επεξεργασίας υποχρεούται, με βάση την αρχή της λογοδοσίας, να επιλέξει την κατάλληλη νομική βάση και να τεκμηριώσει νομικά μια επεξεργασία που διενεργεί σύμφωνα με τις νομικές βάσεις που του παρέχει ο ΓΚΠΔ και το εθνικό δίκαιο προστασίας δεδομένων. Πρβλ και ΑΠΔΠΧ https://www.dpa.gr/el/foreis/arxi_logodosias (τελευταία πρόσβαση 6.9.2021).

απευθύνεται σε γονείς, μαθητές, διευθυντές σχολικών μονάδων και εκπαιδευτικούς⁷⁸. Η νομική βάση επεξεργασίας δεν αναφέρεται ρητά πλην όμως συνάγεται από το κείμενο του εντύπου ότι είναι αυτή της παρ. 1 στ. ε΄ του άρθρου 6 ΓΚΠΔ⁷⁹: «*εκπλήρωση των σκοπών και υποχρεώσεων του Ελληνικού Δημοσίου, κατά τις κείμενες διατάξεις, για τη διασφάλιση της απρόσκοπτης λειτουργίας της εκπαιδευτικής δραστηριότητας κατά την περίοδο εφαρμογής των έκτακτων μέτρων για την αντιμετώπιση του κορωνοϊού Covid-19 και την απαγόρευση διδασκαλίας με φυσική παρουσία*⁸⁰».

3.2.1. Η σύγχρονη ΕξΑΕ σε πλήρη εφαρμογή και λειτουργία – σχολικό έτος 2019 – 2020

Την 12^η Μαΐου του έτους 2020, η ΑΠΔΠΧ, δημοσίευσε Δελτίου Τύπου⁸¹ σχετικά με τις τηλεδιασκέψεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν με το Προεδρείο και τη νομική σύμβουλο της Διδακταλικής Ομοσπονδίας Ελλάδας (εφεξής ΔΟΕ) , με μέλη του Δ.Σ. της ΟΛΜΕ και εκπροσώπους του Πανελληνίου Συλλόγου Αναπληρωτών Δασκάλων (εφεξής ΠΑΣΑΔ), μετά από σχετικά αιτήματά τους. Είχε προηγηθεί η δημοσίευση νομοθετικής διάταξης με την οποία προβλέπετο, στην ειδική περίπτωση επιδημικών νόσων, η ταυτόχρονη διδασκαλία σε μαθητές με φυσική παρουσία και σε άλλους μαθητές με τη μέθοδο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Η ψηφισθείσα διάταξη του αρ. 63 Ν. 4686/2020 (Α΄ 96/2020) όριζε: «*Είναι δυνατή η, κατά παρέκκλιση κάθε άλλης διάταξης, παροχή σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης με χρήση μέσων τεχνολογίας σε μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που δεν δύνανται να παρακολουθήσουν δια ζώσης την εκπαιδευτική διαδικασία είτε λόγω καθολικής ή μερικής αναστολής ή απαγόρευσης λειτουργίας εκπαιδευτικής δομής είτε για άλλον λόγο που ανάγεται σε έκτακτο ή απρόβλεπτο γεγονός. Η ταυτόχρονη διδασκαλία σε μαθητές οι οποίοι συμμετέχουν στο μάθημα με φυσική παρουσία και σε άλλους μαθητές οι οποίοι συμμετέχουν εξ αποστάσεως επιτρέπεται μόνο σε περίπτωση επιδημικών νόσων*». Στην παρ. 3 του αρ. 63 Ν.

⁷⁸ Ο.π. υποσημείωση 18 σ. 4&6.

⁷⁹ «*η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση καθήκοντος που εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον ή κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο επεξεργασίας*».

⁸⁰ Ο.π. υποσημείωση 18 σ. 4&6.

⁸¹ Σύμφωνα με το Δ.Τ. της ΑΠΔΠΧ: Ο σκοπός της συγκεκριμένης επεξεργασίας που συνίσταται στην παροχή εκπαίδευσης είναι κατ' αρχήν νόμιμος και μπορεί να αποτελέσει, υπό προϋποθέσεις, τη βάση για τη σύννομη επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων των διδασκόντων και των μαθητών στο πλαίσιο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Πέραν της απαγόρευσης της καταγραφής και αποθήκευσης του μαθήματος, μετά από συμβουλευτική σύσταση της Αρχής, ορίστηκε ο υπεύθυνος επεξεργασίας, περιορίστηκε ο σκοπός χρήσης των μεταδομένων (πληροφορίες που παράγονται κατά τη λειτουργία των συστημάτων τηλεκπαίδευσης, π.χ. δεδομένα για τους χρόνους διάσκεψης ενός χρήστη) και θεσπίστηκε η υποχρέωση καταστροφής τους. Περαιτέρω ετέθη, ως προϋπόθεση για την έκδοση της Υπουργικής Απόφασης που θα εξειδικεύσει τη σχετική νομοθετική ρύθμιση, η διενέργεια εκτίμησης αντικτύπου.

4686/2020 προβλέφθηκε η υποχρέωση εκπόνησης Μελέτης Εκτίμησης Αντικτύπου (εφεξής DPIA) για τη διαδικασία της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης σύμφωνα με το άρθρο 35 παρ. 1 του ΓΚΠΔ. Από πλευράς της η ΑΠΔΠΧ, αναγνώρισε ότι η ταυτόχρονη διδασκαλία και εν συνεχεία η αποκλειστική ΕξΑΕ, συνεπάγεται περισσότερους κινδύνους στα δικαιώματα των εκπαιδευτικών και των μαθητών εν συγκρίσει με την διδασκαλία στην τάξη. Έσπευσε να σκιαγραφήσει, ήδη από τις 12.5.2020, ζητήματα σχετικά με την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, κατά την υλοποίηση της ΕξΑΕ, τα οποία απασχόλησαν την εκπαιδευτική κοινότητα. Συγκεκριμένα: **α)** Ο σκοπός της συγκεκριμένης επεξεργασίας συνίσταται στην παροχή εκπαίδευσης, **β)** είναι κατ' αρχήν νόμιμος και μπορεί να αποτελέσει, υπό προϋποθέσεις, τη βάση για τη σύννομη επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων των διδασκόντων και των μαθητών, **γ)** αποκρυσταλλώθηκε ο ρόλος του ΥΠΑΙΘ ως Υπευθύνου Επεξεργασίας (εφεξής Υ.Ε.), **δ)** περιορίστηκε ο σκοπός χρήσης των μεταδεδομένων⁸² και θεσπίστηκε η υποχρέωση και ο χρόνος καταστροφής τους προτού εκδοθεί η σχετική Υπουργική Απόφαση, **ε)** θα πρέπει να διενεργηθεί DPIA και στην περίπτωση που αποδειχθεί ότι η επεξεργασία θα προκαλούσε υψηλό κίνδυνο για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των φυσικών προσώπων, ο Υ.Ε. θα πρέπει να εφαρμόσει το άρθρο 36 ΓΚΠΔ⁸³, **στ)** οι ενέργειες του Υ.Ε. θα αξιολογηθούν εν συνόλω από την άποψη της αρχής της αναλογικότητας που διέπει το δίκαιο προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Η σύγχρονη ΕξΑΕ ξεκίνησε, την περίοδο αυτή, με προτεραιότητα στους μαθητές του Λυκείου, (από τη Δευτέρα 16/3/2020) με την πιλοτική εφαρμογή σε τρεις νομούς (Αχαΐας, Ζακύνθου, Ηλείας) και σταδιακά σε πέντε φάσεις και έως τις 23/3 επεκτάθηκε σε όλα τα λύκεια της χώρας. Από τις 24/3 έως τις 27/3 εντάσσονται σταδιακά και τα γυμνάσια⁸⁴.

Την 15^η Μαΐου 2020 δημοσιεύθηκε η υπ' αριθ.57233/Υ1 (Β'1859) Κοινή Απόφαση της Υπουργού και της Υφυπουργού ΥΠΑΙΘ, η οποία εκδόθηκε μετά τη διενέργεια εκτίμησης αντικτύπου, σύμφωνα με το, από 12.5.2020 αίτημα της ΑΠΔΠΧ, σχετικά με την προστασία των δεδομένων κατ' άρθρο 35 ΓΚΠΔ. Με την Υ.Α. προβλέφθηκε η δυνατότητα παροχής

---

⁸² Δεδομένα τα οποία παράγονται κατά τη λειτουργία των πληροφοριακών συστημάτων για την υλοποίηση της ΕξΑΕ, π.χ. δεδομένα για τους χρόνους χρήσης της πλατφόρμας, το λειτουργικό σύστημα των χρηστών, την ταχύτητα της σύνδεσης στο διαδίκτυο, δεδομένα θέσης για τον τόπο σύνδεσης των χρηστών κ.α.

⁸³ Αρ. 36 παρ. 1. ΓΚΠΔ - Ο υπεύθυνος επεξεργασίας ζητεί τη γνώμη της εποπτικής αρχής πριν από την επεξεργασία, όταν η δύναμη του άρθρου 35 εκτίμηση αντικτύπου σχετικά με την προστασία των δεδομένων υποδεικνύει ότι η επεξεργασία θα προκαλούσε υψηλό κίνδυνο ελλείψει μέτρων μετριασμού του κινδύνου από τον υπεύθυνο επεξεργασίας.

⁸⁴ Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης της ΟΛΜΕ, Απρίλιος 2021, *Όψεις της τηλεεκπαίδευσης κατά την περίοδο της πανδημίας: Μορφωτικές ανισότητες και Συνέπειες στα εργασιακά δικαιώματα*, <http://kemetete.sch.gr/> (τελευταία πρόσβαση 3.9.2021).

σύγχρονης ΕξΑΕ μέχρι την λήξη του σχολικού έτους 2019-2020 και ρυθμίστηκαν τα ειδικότερα ζητήματα σχετικά με τον τρόπο και τα μέσα υλοποίησης της, ο τρόπος συμμετοχής των εκπαιδευτικών και των μαθητών σε αυτή και οι όροι και οι προϋποθέσεις διενέργειας της διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένων τυχόν οργανωτικών και τεχνικών μέτρων προς διασφάλιση της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα όλων των συμμετεχόντων.

Από το κείμενο της ΥΑ προκύπτουν τα εξής: **α)** η, υπό τις ανωτέρω αναφερθείσες διατάξεις, ζωντανή αναμετάδοση του μαθήματος μέσω ήχου ή/και εικόνας είναι δυνατή και εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια της σχολικής μονάδας για το αν θα κάνει χρήση αυτής της μεθόδου, αλλά και για το τι είδους χρήση (αναμετάδοση μόνο με εικόνα ή και με ήχο)⁸⁵, **β)** νομική βάση επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι αυτή του άρθρου 6 παρ.1 στοιχ. ε' ΓΚΠΔ, ήτοι η διαφύλαξη του δημοσίου συμφέροντος, δια της παροχής του αγαθού της Παιδείας σε περίοδο πανδημίας κατά τρόπο συνάδοντα με την προστασία της δημόσιας υγείας. Η επιλογή αυτής της νομικής βάσης επεξεργασίας για την αναμετάδοση του μαθήματος συνεπάγεται την απρόσκοπτη λειτουργία ψηφιακών τάξεων χωρίς τη συγκατάθεση των υποκειμένων των δεδομένων, δηλαδή των μαθητών και των εκπαιδευτικών, **γ)** απαγορεύεται η αναμετάδοση του μέρους εκείνου της εκπαιδευτικής διαδικασίας το οποίο σχετίζεται με την εξέταση. Η ζωντανή μετάδοση αφορά μόνο την ώρα της διδακτικής ώρας που αφιερώνεται στην παράδοση μαθήματος. Επίσης, εάν γίνεται χρήση κάμερας αυτή δεν επιτρέπεται να εστιάζει σε μαθητές, αλλά μόνο στον πίνακα και τους εκπαιδευτικούς. Απαγορεύεται η καταγραφή του μαθήματος με κάθε μέσο και επιτρέπεται μόνο η ζωντανή αναμετάδοσή του, **δ)** οι ιδιωτικές σχολικές μονάδες επέχουν τη θέση ΥΕ και δύνανται να επιλέξουν οποιαδήποτε πλατφόρμα υλοποίησης της ΕξΑΕ επιθυμούν, η οποία να έχει επαρκή εχέγγυα ασφαλείας⁸⁶, ανάλογα με τις ανάγκες τους και την υλικοτεχνική τους υποδομή αναλαμβάνοντας το κόστος παραμετροποίησης της πλατφόρμας, προς συμμόρφωση με τις κείμενες διατάξεις και ιδίως τις διατάξεις προστασίας προσωπικών δεδομένων του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων (ΕΕ) 2016/679 και του ν. 4624/2019 (Α' 137), **ε)** η νομική βάση επεξεργασίας, για την υλοποίηση της ΕξΑΕ στις ιδιωτικές σχολικές μονάδες,

---

⁸⁵ αρ. 1 υπ' αριθ.57233/Υ1 (Β'1859) ΚΥΑ «Όλως εξαιρετικά και μέχρι τη λήξη του τρέχοντος διδακτικού έτους 2019-2020, οι σχολικές μονάδες της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης δύνανται να παρέχουν σύγχρονη εξ' αποστάσεως εκ-παίδευση (δηλαδή απευθείας μετάδοση μαθήματος σε πραγματικό χρόνο από εκπαιδευτικό με τη χρήση κα-τάλληλων μέσων τεχνολογίας)».

⁸⁶ π.χ. υποστήριξη κατάλληλης (από άκρο σε άκρο) κρυπτογράφησης των δεδομένων ήχου και εικόνας που μεταδίδονται κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

είναι αυτή του αρ. 6 παρ. 1 στ. β' ΓΚΠΔ «η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκτέλεση συμβάσεως της οποίας το υποκείμενο των δεδομένων είναι συμβαλλόμενο μέρος», **στ)** στην περίπτωση παράνομης καταγραφής επιβάλλονται οι ποινικές κυρώσεις του άρθρ. 38 του ν. 4624/2019.

Σύμφωνα με το άρθρο 5 του ΓΚΠΔ, τα προσωπικά δεδομένα πρέπει **α)** να υποβάλλονται σε σύννομη επεξεργασία με διαφανή τρόπο σε σχέση με το υποκείμενο των δεδομένων, **β)** να συλλέγονται μόνο για καθορισμένους, ρητούς και νόμιμους σκοπούς και δεν μπορούν να υποβάλλονται σε περαιτέρω επεξεργασία κατά τρόπο ασύμβατο προς τους σκοπούς αυτούς, **γ)** να είναι κατάλληλα, συναφή και περιορίζονται στον αναγκαίο για τους σκοπούς για τους οποίους υποβάλλονται σε επεξεργασία, **δ)** να είναι ακριβή, **ε)** να διατηρούνται υπό μορφή που επιτρέπει την ταυτοποίηση των υποκειμένων μόνο για το διάστημα που απαιτείται για τους σκοπούς της επεξεργασίας, **στ)** να υποβάλλονται σε επεξεργασία κατά τρόπο που εγγυάται την ασφάλειά τους, την προστασία τους από μη εξουσιοδοτημένη ή παράνομη επεξεργασία με τη χρησιμοποίηση κατάλληλων τεχνικών και οργανωτικών μέτρων. Για την υλοποίηση της ΕξΑΕ, τα υπό επεξεργασία δεδομένα, κατατάσσονται στην κατηγορία των απλών δεδομένων μαθητών και εκπαιδευτικών στο πλαίσιο του σκοπού της διδασκαλίας και δεν υπάγονται στην περιοριστικά απαριθμούμενη κατηγορία των δεδομένων ειδικών κατηγοριών του άρθρου 9 ΓΚΠΔ. Από το κείμενο της Υ.Α. σε συνδυασμό με το κείμενο της DPIA καθίσταται σαφής η προσπάθεια του ΥΠΑΙΘ να καταδείξει «*ότι εν προκειμένω υπερισχύει το εξίσου προστατευόμενο συνταγματικά δημόσιο συμφέρον της εκπαίδευσης ως έχον «επιτακτικό» χαρακτήρα ενόψει αφενός της σπουδαιότητας της εκπαίδευσης και αφετέρου της προστασίας της υγείας του κοινωνικού συνόλου, έναντι της προστασίας προσωπικών δεδομένων των μαθητών και εκπαιδευτικών⁸⁷*».

3.2.2. Η δυνητική υλοποίηση της ΕξΑΕ καθίσταται υποχρεωτική για τα σχολικά έτη 2020-2021 και 2021-2022⁸⁸

Με την λήξη του σχολικού έτους 2019 – 2020 το ΥΠΑΙΘ, ως ΥΕ, προέβη σε τροποποιήσεις του νομικού πλαισίου υλοποίησης της ΕξΑΕ προκειμένου να προετοιμαστεί για το δεύτερο

---

⁸⁷ Παναγοπούλου Κουντατζή Φ. (23.6.2020) *Πώς μπορώ ως γονέας να (αντι)δράσω στη ζωντανή αναμετάδοση του μαθήματος από τις τάξεις των παιδιών μου;* Δημοσιευμένο στο SyntagmaWatch <https://www.syntagmawatch.gr/ask-a-question/pos-boro-na-antidraso-sti-zontani-anametadosi-tou-mathimatos-aro-tis-taxeis-ton-paidion-mou/> (Τελευταία πρόσβαση 4.9.2021).

⁸⁸ υπ αρ. 111525/ΓΔ4/10.9.2021 (Β'4188).

κύμα της πανδημικής κρίσης και συν αυτό το πρώτο κύμα αναστολής της εκπαιδευτικής διαδικασίας για το σχολικό έτος 2020 -2021⁸⁹. Είχε προηγηθεί, τον Ιούνιο του έτους 2020, η αποδοχή από το ελληνικό Δημόσιο της δωρεάς υλικοτεχνικού εξοπλισμού και η, με απόφαση Υπουργού ΥΠΑΙΘ, κατανομή του στις σχολικές μονάδες ανά την Επικράτεια⁹⁰. Με το 17^ο άρθρο της από 10.8.2020 Π.Ν.Π. (Α΄ 157) το πρώτο εδάφιο της παρ. 1 του αρ. 63 του Ν. 4686/2020 τροποποιήθηκε ως ακολούθως: «*1. Παρέχεται, κατά παρέκκλιση κάθε άλλης διάταξης και υπό τους ειδικότερους όρους, τις προϋποθέσεις και την έκταση που αποφασίζονται κατά περίπτωση από τον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων, σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση με χρήση μέσων τεχνολογίας σε μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που δεν δύνανται να παρακολουθήσουν διά ζώσης την εκπαιδευτική διαδικασία είτε λόγω καθολικής ή μερικής αναστολής ή απαγόρευσης ή εκ περιτροπής λειτουργίας εκπαιδευτικής δομής είτε για άλλο λόγο που ανάγεται σε έκτακτο ή απρόβλεπτο γεγονός*». Σύμφωνα με το ως άνω άρθρο η δυνατότητα παροχής ΕξΑΕ της προηγούμενης σχολικής χρονιάς μετατράπηκε σε υποχρέωση. Ακολούθησε η υπ' αρ. 120126/ΓΔ4/12.09.2020 (Β΄ 3882) ΥΑ σε συνδυασμό με τις τροποποιήσεις τις οποίες επέφερε η υπ' αρ.131451/ΓΔ4/30.09.2020 (Β΄4264) ΥΑ σύμφωνα με τις οποίες: **α)** το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής⁹¹ (εφεξής ΙΕΠ) γνωμοδοτεί για την παιδαγωγικά ορθή χρήση της ΕξΑΕ⁹² ενώ εκδίδει και οδηγό για τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό μαθημάτων εξ αποστάσεως⁹³. Ο οδηγός, δυστυχώς, εξαντλείται στην αναφορά πηγών, αποθετηρίων και ιστοτόπων για τον εμπλουτισμό της ΕξΑΕ χωρίς κάποια αναφορά σε οδηγίες και καλές πρακτικές για την αποτελεσματική, ασφαλή και σύμφωνη με τις επιταγές του ΓΚΠΔ παραμονή στις ψηφιακές τάξεις, τόσο για τους μαθητές όσο και για τους εκπαιδευτικούς, **β)** οι απουσίες από κάθε διδακτική ώρα ΕξΑΕ, καταγράφονται από τον εκπαιδευτικό σε Ηλεκτρονικό Ημερήσιο Δελτίο Φοίτησης υπόδειγμα του οποίου επισυνάπτεται και προσμετρώνται στο γενικό σύνολο των απουσιών και λαμβάνονται υπόψη για τον

⁸⁹ Με δεδομένο ότι η υπ' αρ. 57233/Υ1 Υπουργική Απόφαση (Β΄ 1859/2020) αφορούσε το σχολικό έτος 2019-2020, στις 12.9.2020 εκδόθηκε νέα Υπουργική απόφαση, η υπ' αρ. 120126/ΓΔ4 (Β' 3882/12.09.2020), για την παροχή σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης για το σχολικό έτος 2020-2021.

⁹⁰ Εγκύκλιος ΥΠΑΙΘ Φ.7/57620/Δ1/18.5.2021 «*Οδηγίες για παράδοση/παραλαβή ηλεκτρονικών συσκευών στις σχολικές μονάδες Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης*».

⁹¹ Επιτελικός επιστημονικός φορέας που υποστηρίζει το ΥΠΑΙΘ και τους εποπτευόμενους φορείς του στα θέματα που αφορούν την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τη μεταλυκειακή εκπαίδευση, τη μετάβαση από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και την αντιμετώπιση της μαθητικής διαρροής και της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, με στόχο τη διασφάλιση του δικαιώματος όλων των παιδιών στην εκπαίδευση. (ν. 3966/2011 Α΄118).

⁹² υπ' αρ. 44/10-09-2020 Απόσπασμα Πρακτικού του Δ.Σ. του Ι.Ε.Π με θέμα ημερήσιας διάταξης: «*Γνωμοδότηση σχετικά με θέματα σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης*».

⁹³ Πηγή: iep.edu.gr/el/component/k2/1067-odigos-gia-ton-ekpaideftiko-sxediasmo-mathimatou-eks-apostaseos, (Τελευταία πρόσβαση: 6.9.2021).

χαρακτηρισμό της φοίτησής⁹⁴, γ) η ΕξΑΕ υλοποιείται πλέον μέσω οργανωμένων ψηφιακών τάξεων με περιορισμένη πρόσβαση και διαχειριστή τον εκπαιδευτικό αντί της, σε πραγματικό χρόνο, αναμετάδοσης του μαθήματος που πραγματοποιείται στην φυσική αίθουσα, δ) ορίζονται ρητά οι ΥΕ (ΥΠΑΙΘ και ιδιωτικές σχολικές μονάδες) και οι εκτελούντες την επεξεργασία (εφεξής ΕΕ) (ITYE - Διόφαντος, Cisco Hellas A.E.), ε) αναφέρεται ότι τα μεταδεδομένα που δημιουργούνται χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για ερευνητικούς και στατιστικούς σκοπούς, στ) επαναλαμβάνεται η νομική βάση και ο σκοπός επεξεργασίας και ζ) περιγράφονται τα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων και η υποχρέωση των διευθυντών κάθε σχολικής μονάδας για την έγγραφη ενημέρωση όλων των εκπαιδευτικών, μαθητών και γονέων/κηδεμόνων αυτών σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για το σκοπό της ΕξΑΕ αποστέλλοντας το σχετικό ενημερωτικό έγγραφο του ΥΠΑΙΘ σε φυσική ή ηλεκτρονική μορφή.⁹⁵

3.3. Η προσέγγιση της ΕξΑΕ από εκπροσώπους της εκπαιδευτικής κοινότητας του πολιτικού και του νομικού χώρου

Κατά την πρώτη περίοδο υλοποίησης της ΕξΑΕ, περίοδος δυνητικής χρήσης της ασύγχρονης πλατφόρμας του ΠΣΔ, έμεινε ανενεργή η δυνατότητα ζωντανής αναμετάδοσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας στη σχολική αίθουσα. Στην πράξη η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών προτίμησε τη δυνατότητα αποστολής υλικού για μελέτη και ασκήσεις για επίλυση, στους μαθητές. Η πλειοψηφία της εκπαιδευτικής κοινότητας αντιμετώπισε αρνητικά την εισαγωγή της ΕξΑΕ στην εκπαιδευτική διαδικασία κατά την πρώτη περίοδο, στάση η οποία άρχισε να κάμπτεται, τη σχολική περίοδο 2020-2021 μετά και τη δημοσίευση της υπ'αρ. 4/2020 γνωμοδότησης της ΑΠΔΠΧ. Η Αρχή παρενέβη κατόπιν αναφορών που υποβλήθηκαν από την Ομοσπονδία Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Λειτουργών Ελλάδος (εφεξής ΟΙΕΛΕ) και από τη ΔΟΕ σχετικά με ενδεχόμενες παραβιάσεις της νομοθεσίας περί προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από το ΥΠΑΙΘ στα πλαίσια της ΕξΑΕ. Η ΑΠΔΠΧ εξέτασε το ζήτημα της **νομιμότητας της επεξεργασίας** που πραγματοποιείται μέσω ΕξΑΕ αναζητώντας την

---

⁹⁴ αρ. 3 υπ' αρ. 120126/ΓΔ4/12.09.2020 (Β' 3882) ΥΑ όπως τροποποιήθηκε με την υπ' αρ.131451/ΓΔ4/30.09.2020 (Β' 4264) ΥΑ & υπ'αρ. 144557/ΓΔ4/22.10.2020 Εγκύκλιος ΥΠΑΙΘ «Οδηγίες προς Περιφερειακούς Διευθυντές Εκπαίδευσης και Διευθυντές Π/θμιας και Δ/θμιας Εκπ/σης για τη δημιουργία και λειτουργία των διαδικτυακών τμημάτων στο πλαίσιο της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης κατά το σχολικό έτος 2020-21».

⁹⁵ Κατά την ίδια περίοδο διοργανώνονται ταχύρρυθμα επιμορφωτικά σεμινάρια τόσο κεντρικά από το ΥΠΑΙΘ σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής όσο και από τις κατά τόπους Περιφερειακές Διευθύνσεις Εκπαίδευσης και τις Διευθύνσεις Α'βάθμιας και Β'βάθμιας Εκπαίδευσης. Εγκύκλιος ΥΠΑΙΘ Αρ.Πρωτ. 6731/Ε3/20.01.2020 «Ταχύρρυθμη επιμόρφωση εκπαιδευτικών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση».

αναλογικότητα του μέτρου σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό και κατέληξε ότι «το μέτρο της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης είναι **απολύτως συμβατό** με τη βασική αποστολή του Κράτους, όπως αυτή απορρέει από τις διατάξεις του άρθρου 16 του Συντάγματος, είναι δε **πρόσφορο** για τη διατήρηση της σχέσης εκπαιδευτικού-μαθητή και **αναγκαίο** εν μέσω υγειονομικής κρίσης, καθώς η χρήση ηπιότερων μέσων, όπως η ασύγχρονη τηλεεκπαίδευση, δεν είναι δυνατόν εκ της φύσεώς της να έχει τα ίδια αποτελέσματα. Κατά συνέπεια,.....η επεξεργασία την οποία συνεπάγεται καταρχήν η παροχή σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης δεν αντίκειται στη νομοθεσία για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, εφόσον ο σκοπός που εξυπηρετείται με τη συγκεκριμένη επεξεργασία είναι νόμιμος, δεν καταγράφονται προσωπικά δεδομένα εικόνας και ήχου από τις τηλεδιασκέψεις και δεν επιβάλλεται η υποχρέωση τηλεδιδασκαλίας πριν τη σχετική απόφαση του Υπουργού»⁹⁶.

Έντονες αντιδράσεις και επιφυλάξεις διατύπωσαν εξ αρχής και οι τρεις Ομοσπονδίες εκπαιδευτικών (ΟΛΜΕ, ΔΟΕ, ΟΙΕΛΕ) ενώ αρκετοί βουλευτές κατέθεσαν ή συνυπέγραψαν ερωτήσεις προς την κ. Υπουργό ΥΠΑΙΘ αναφορικά με την ΕξΑΕ⁹⁷. Από τους εκπροσώπους του ακαδημαϊκού νομικού χώρου πρέπει να γίνει αναφορά στο κείμενο της καθηγήτριας Συνταγματικού Δικαίου της Νομικής σχολής του ΑΠΘ κ. Ι. Καμτσίδου, κατά την πρώτη περίοδο αναστολής της εκπαιδευτικής διαδικασίας (δυναμική υλοποίηση ΕξΑΕ) σύμφωνα με την οποία η ΥΑ ήταν επείγον να αντικατασταθεί, για τους εξής λόγους:⁹⁸ Πρώτος «α) παρά την υψηλή διακινδύνευση που προκαλούν οι ρυθμίσεις της, η επίμαχη ΥΑ έχει εκδοθεί χωρίς να ζητηθεί η γνώμη της αρμόδιας ανεξάρτητης αρχής για την εκτίμηση αντικτύπου στα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των εμπλεκόμενων υποκειμένων». Κατά την άποψη μας δεν απαιτείτο η «γνώμη της αρμόδιας ανεξάρτητης αρχής για την εκτίμηση αντικτύπου». Η ΔΡΙΑ έπρεπε να έχει διενεργηθεί πριν την έναρξη υλοποίησης της ΕξΑΕ όχι όμως και να τεθεί ενώπιον της ΑΠΔΠΧ προκειμένου η τελευταία να γνωμοδοτήσει. Δεύτερος «β) η νομική βάση της επεξεργασίας των δεδομένων των εκπαιδευτικών και των μαθητών είναι έωλη, δεδομένου ότι αυτή η επεξεργασία δεν είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση της υποχρέωσης του κράτους να παρέχει δωρεάν παιδεία, επομένως θα έπρεπε να προβλέπεται η συναίνεση των υποκειμένων που

---

⁹⁶ ΑΠΔΠΧ Γνωμοδότηση 4/2020 «Γνωμοδότηση σε σχέση με τη σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση στις σχολικές μονάδες της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης» σ. 16 <https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/prakseisArxis/gnomodotisi-se-shesi-me-ti-syghroni-ex-apostaseos-ekpaideysi-stis> (Τελευταία πρόσβαση 4.9.2021).

⁹⁷ Ενδεικτικά ερώτηση Β. Κόκκαλη (ΣΥΡΙΖΑ) 13.5.2020 και Α. Αδαμοπούλου (ΜΕΡΑ 25) 11.5.2020.

⁹⁸ Καμτσίδου Ι (2020), *Σκέψεις σχετικά με την (αντι)συνταγματικότητα του νομικού πλαισίου για την απευθείας μετάδοση των μαθημάτων με τεχνολογικά μέσα*, 18.05.2020, δημοσιευμένο σε: <https://www.constitutionalism.gr/2020-05-kamtsidou-kameres-sta-sholeia/> (Τελευταία πρόσβαση 6.9.2021).

μετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία». Σύμφωνα με την Ομάδα Εργασίας του αρ. 29⁹⁹, η συγκατάθεση¹⁰⁰, εν προκειμένω συναίνεση, δεν είναι έγκυρη νομική βάση για την επεξεργασία των δεδομένων των εκπαιδευτικών ως εργαζομένων η οποία μπορεί να αποτελεί κατάλληλη νόμιμη βάση μόνο εάν στο υποκείμενο των δεδομένων παρέχεται έλεγχος και πραγματική επιλογή όσον αφορά στην αποδοχή ή στην απόρριψη μέρους προσφερόμενων όρων της ή στην απόρριψη αυτών εν συνόλω, χωρίς ζημία¹⁰¹. Θεωρία και νομολογία καταλήγουν στο ότι είναι απίθανο να μπορούν Δημόσιες Αρχές να βασιστούν στη συγκατάθεση για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα όταν ο ΥΕ είναι Δημόσια Αρχή¹⁰². Τρίτος «γ) η ΥΑ δεν σέβεται τις αρχές της ακεραιότητας και της εμπιστευτικότητας και παραβιάζει την υποχρέωση του κράτους να παρέχει προστασία στα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα». Κατά την άποψη μας το δικαίωμα στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα: **i)** δεν είναι ένα απόλυτο, «τυραννικό» δικαίωμα¹⁰³ και **ii)** στηριζόμενο σε βασικές αρχές επεξεργασίας δεδομένων και σεβόμενο «την αρχή της αναλογικότητας μπορεί να συνυπάρξει αρμονικά με άλλα συγκρουόμενα αγαθά, ακόμα και σε περιόδους κρίσεως¹⁰⁴». Τέταρτος «δ) θίγεται δραστικά η ελευθερία της διδασκαλίας των εκπαιδευτικών με την εισαγωγή ανεπίτρεπτων δεσμεύσεων στον τρόπο άσκησης του λειτουργήματος τους». Κατά την άποψη μας, καταρχήν η ζωντανή αναμετάδοση της εκπαιδευτικής διαδικασίας μέσω διαδικτύου ενέχει περισσότερους και πιο σοβαρούς κινδύνους για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των εκπαιδευτικών και των μαθητών από την, κεκλεισμένων των θυρών διδακτική διαδικασία, πλην όμως στο υπό κρίση άρθρο δεν

⁹⁹ Ομάδα εργασίας συστάθηκε με την οδηγία 95/46/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995. Ήταν ανεξάρτητη ευρωπαϊκή ομάδα εργασίας που χειριζόταν θέματα σχετικά με την προστασία της ιδιωτικής ζωής και των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα έως τις 25 Μαΐου 2018 (έναρξη ισχύος του ΓΚΠΔ) https://edpb.europa.eu/about-edpb/more-about-edpb/article-29-working-party_el.

¹⁰⁰ Η συγκατάθεση είναι μία από τις έξι βάσεις που καθιστούν σύννομη την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπως αυτές απαριθμούνται στο άρθρο 6 του ΓΚΠΔ Στο άρθρο 4 σ. 11 ΓΚΠΔ, ως συγκατάθεση ορίζεται: «κάθε ένδειξη βουλήσεως, ελεύθερη, συγκεκριμένη, ρητή και εν πλήρει επιγνώσει, με την οποία το υποκείμενο των δεδομένων εκδηλώνει ότι συμφωνεί, με δήλωση ή με σαφή θετική ενέργεια, να αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν».

¹⁰¹ Τα βασικά χαρακτηριστικά της συγκατάθεσης του υποκειμένου των δεδομένων είναι κάθε ένδειξη βουλήσεως: i) ελεύθερη: τα υποκείμενα των δεδομένων έχουν πραγματική επιλογή και έλεγχο - μη υποκείμενη σε ανισοροπία ισχύος: ανισοροπία ισχύος υπάρχει καταφανώς στο πλαίσιο της απασχόλησης, ii) συγκεκριμένη: η συγκατάθεση πρέπει να παρέχεται για συγκεκριμένο σκοπό. Τα υποκείμενα των δεδομένων παρέχουν τη συγκατάθεσή τους υπό την προϋπόθεση ότι διατηρούν τον έλεγχο και ότι τα δεδομένα τους θα υποβληθούν σε επεξεργασία μόνο για τους προσδιοριζόμενους συγκεκριμένους σκοπούς.

¹⁰² ΟΕ Α29 Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τη συγκατάθεση βάσει του κανονισμού 2016/679, όπως εκδόθηκαν στις 28 Νοεμβρίου 2017 και αναθεωρήθηκαν και εκδόθηκαν στις 10 Απριλίου 2018. Πηγή: https://www.dataproof.gr/sites/default/files/2018-12/WPA29_consent_guidelines_el.pdf (Τελευταία πρόσβαση 6.9.2021).

¹⁰³ Σύμφωνα με την 4^η αιτιολογική σκέψη ΓΚΠΔ το δικαίωμα στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα «πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με τη λειτουργία του στην κοινωνία και να σταθμίζεται με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας».

¹⁰⁴ Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., (28.3.2020), Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας, Δημοσιευμένο στο https://www.constitutionalism.gr/2020-03-28_panagopoulou-privacy-koronavirus/, σ. 5 (Τελευταία πρόσβαση 4.9.2021).

εξειδικεύονται οι «ανεπίτρεπτες δεσμεύσεις». Όπως προαναφέρθηκε το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν είναι απόλυτο αλλά πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με τη λειτουργία του στην κοινωνία και να σταθμίζεται σε σχέση με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως η ζωή και η υγεία.

Η προσφυγή των Ομοσπονδιών των Εκπαιδευτικών ενώπιον της ΑΠΔΠΧ επιτάχυνε τις διαδικασίες συμμόρφωσης του ΥΕ με τις διατάξεις του ΓΚΠΔ. Η διενεργηθείσα ΔΡΙΑ έφερε στην επιφάνεια τις αδυναμίες της ΕξΑΕ κατά το σχολικό έτος 2019 – 2020 οι οποίες μετριάστηκαν σε μεγάλο βαθμό και αρκετές εκμηδενίστηκαν το επόμενο σχολικό έτος.

3.3.1. Η υπ'αρ. 50/2021 απόφαση της ΑΠΔΠΧ

Ένα χρόνο σχεδόν, μετά τη δημοσίευση της υπ'αρ. 4/2020 γνωμοδότησης της ΑΠΔΠΧ, μεσούντος του τρίτου κύματος της πανδημίας και ενώ η εκπαιδευτική διαδικασία εξακολουθεί να διεξάγεται δια ζώσης επανέρχεται η Αρχή δημοσιεύοντας, στις 16.11.2021, την με αριθμό 50/2021 απόφασή της¹⁰⁵. Η μακροσκελής απόφαση, κατόπιν αυτεπάγγελτης εξέτασης της συμμόρφωσης του ΥΠΑΙΘ με τις συστάσεις της γνωμοδότησης 4/2020 για τη συμβατότητα της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στις σχολικές μονάδες της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με τις διατάξεις της νομοθεσίας για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, κατέληξε στις εξής διαπιστώσεις:

«α) Δεν έχει διενεργηθεί αναλυτική διερεύνηση της νομιμότητας των σκοπών επεξεργασίας από την πλευρά του Υπουργείου, ιδίως σε σχέση με τη συγκατάθεση για την πρόσβαση σε πληροφορίες που είναι αποθηκευμένες στον τερματικό εξοπλισμό ενός χρήστη, όταν αυτό δεν είναι απαραίτητο για την παροχή της υπηρεσίας που ζήτησε ο χρήστης. β) Οι παρεχόμενες στα υποκείμενα δεδομένων πληροφορίες είναι λιγότερες από όσες επιβάλλει ο ΓΚΠΔ, ενώ οι πληροφορίες αυτές δεν είναι σε κατανοητή και εύκολα προσβάσιμη μορφή με σαφή και απλή διατύπωση, ιδίως εφόσον πρόκειται για πληροφορία που απευθύνεται και σε παιδιά. γ) Τα εφαρμοζόμενα μέτρα ασφάλειας αν και βρίσκονται προς τη σωστή κατεύθυνση πρέπει να συμπληρωθούν, με τρόπο που να είναι διαθέσιμος σε κάθε εκπαιδευτικό, ενώ πρέπει να εξασφαλιστεί ότι το σύνολο των εκπαιδευτικών που εμπλέκονται στη διαδικασία εξ αποστάσεως εκπαίδευσης έχουν λάβει ελάχιστη ενημέρωση. δ) Το Υπουργείο παραβίασε την υποχρέωση του άρθρου 35 παρ. 9 του ΓΚΠΔ σε σχέση με την έκφραση γνώμης των υποκειμένων των δεδομένων ή των εκπροσώπων

¹⁰⁵ Διαθέσιμη στο <https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/prakseisArxis/diadiakasia-syghronis-ex-apostaseos-ekpaideysis-apo-yπουργeio-paideias>, τελευταία πρόσβαση 20.11.2021.

τους για τη σχεδιαζόμενη επεξεργασία. ε) Δεν έχει πραγματοποιηθεί ορθή αξιολόγηση της διαβίβασης δεδομένων σε χώρες εκτός Ε.Ε. ιδίως αν ληφθεί υπόψη η απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση C-311/18 (Schrems II)».

Για τις προαναφερθείσες διαπιστωμένες παραβάσεις η Αρχή προχώρησε σε επιπλήξεις ενώ έδωσε εντολή στο Υπουργείο να αντιμετωπίσει τις ελλείψεις, με τον τρόπο που αναλύεται στην απόφαση, εντός χρονικού διαστήματος από δύο έως τέσσερις μήνες. Η απόφαση αυτή προκάλεσε, κυρίως πολιτικές, αντιδράσεις αναφορικά με την περίοδο κατά την οποία δημοσιεύτηκε, την έκταση αυτής, την αυστηρότητα, το επιτακτικό ύφος και την επιμονή της Αρχής σε λεπτομέρειες και ζητήματα για τα οποία καμία άλλη ΑΠΔΠΧ κράτους μέλους της Ε.Ε. δεν επέδειξε τέτοιο ζήλο.

3.4. Οι εκπαιδευτικοί ως εργαζόμενοι και ο θεσμός της ΕξΑΕ ενόπιον του ΔΕΕ

Είναι γεγονός ότι η συνεχής εξέλιξη της τεχνολογίας επηρεάζει πολλές πλευρές της καθημερινής ζωής. Κατά τη διάρκεια των περιόδων απαγόρευσης της κυκλοφορίας, η εξ αποστάσεως εργασία, πολλαπλασιάστηκε και αρκετοί εργαζόμενοι εισήλθαν στην κατηγορία των ψηφιακών νομάδων (digital Nomads)¹⁰⁶ ανάμεσα σε αυτούς και οι εκπαιδευτικοί. Η διασπορά του κορωνοϊού και η αναστολή λειτουργίας της εκπαιδευτικής διαδικασίας, όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης είχε ως συνέπεια τον πολλαπλασιασμό των διαδικτυακών μαθημάτων σύγχρονης και ασύγχρονης εκπαίδευσης. Οι εκπαιδευτικοί ως εργαζόμενοι και υποκείμενα των δεδομένων, βρέθηκαν κατά την περίοδο αυτή να εργάζονται από την κατοικία τους. Η νομική βάση επεξεργασίας των δεδομένων των εκπαιδευτικών είναι εν προκειμένω αυτή του άρ. 6 παρ. 1 σ. β¹⁰⁷. Ενδεχόμενη θεμελίωση της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων – εκπαιδευτικών, στη συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων θα ήταν αντίθετη στο γράμμα και το σκοπό του ΓΚΠΔ και στις, ήδη προ της έναρξης εφαρμογής του, κατευθυντήριες οδηγίες της ΟΕ29¹⁰⁸. Η ελληνική ΑΠΔΠΧ ασχολήθηκε με το ζήτημα αυτό στην υπ' αρ. 26/2019 απόφαση της, κατόπιν

---

¹⁰⁶ Ψηφιακοί νομάδες ονομάζονται όσοι μπορούν να εργάζονται απομακρυσμένα με χρήση των νέων τεχνολογιών, από οποιοδήποτε μέρος του κόσμου. Μπορεί να είναι υπάλληλοι κάποιας εταιρείας ή και αυτοαπασχολούμενοι. https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_nomad (Τελευταία πρόσβαση 8.9.2021).

¹⁰⁷ Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκτέλεση σύμβασης της οποίας το υποκείμενο των δεδομένων είναι συμβαλλόμενο μέρος ή για να ληφθούν μέτρα κατ' αίτηση του υποκειμένου των δεδομένων πριν από τη σύναψη σύμβασης.

¹⁰⁸ ΟΕ29 Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τη συγκατάθεση βάσει του κανονισμού 2016/679, όπως εκδόθηκαν στις 28 Νοεμβρίου 2017 και αναθεωρήθηκαν και εκδόθηκαν στις 10 Απριλίου 2018. Πηγή: https://www.dataproof.gr/sites/default/files/2018-12/WPA29_consent_guidelines_el.pdf (Τελευταία πρόσβαση 6.9.2021).

καταγγελίας του σωματείου εργαζομένων κατά Ανώνυμης Εταιρείας η οποία δραστηριοποιείται στον Συμβουλευτικό και Ελεγκτικό τομέα παροχής υπηρεσιών. Η βασική παραβίαση, σύμφωνα με την απόφαση, η οποία αποτελεί την πρώτη επιβολή προστίμου, υπό το καθεστώς του ΓΚΠΔ, ήταν η θεμελίωση της επεξεργασίας των δεδομένων των εργαζομένων στη νομική βάση της συγκατάθεσης (άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. α' ΓΚΠΔ) και η ταυτόχρονη απαίτηση τους εργαζομένους να αποδεχτούν ότι τα υπό επεξεργασία δεδομένα συνδέονται με τις ανάγκες της σχέσης απασχόλησης και της οργάνωσης της εταιρείας¹⁰⁹.

Αναφορικά με τη στάση, τις απόψεις και την προσέγγιση των εκπαιδευτικών απέναντι στην ΕξΑΕ, ενδιαφέρον παρουσιάζει έρευνα η οποία υλοποιήθηκε από το Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης (εφεξής ΚΕΜΕΤΕ) της ΟΛΜΕ, λίγο καιρό πριν την, προς ώρας, διακοπή της ΕξΑΕ (Απρίλιο του έτους 2021). Η έρευνα, στην οποία συμμετείχαν 4.234 εκπαιδευτικοί από όλη την Ελλάδα (σημειωτέον: μόνον εκπαιδευτικοί Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης), υλοποιήθηκε την περίοδο από 19.1.2021 έως και 10.2.2021 και δημοσιεύθηκε από το ΚΕΜΕΤΕ με τίτλο *«Όψεις της τηλεκπαίδευσης κατά την περίοδο της πανδημίας: Μορφωτικές ανισότητες και Συνέπειες στα εργασιακά δικαιώματα»¹¹⁰*. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα φαίνεται ότι η παροχή ΕξΑΕ από τον χώρο της κατοικίας επιβάρυνε σε σημαντικό βαθμό τους/τις εκπαιδευτικούς και δημιούργησε προβλήματα τόσο στην εκπαιδευτική διαδικασία όσο και στην οικογενειακή τους ζωή ενώ τέλος η ΕξΑΕ επιβάρυνε σημαντικά και το εργασιακό ωράριο των εκπαιδευτικών¹¹¹. Στην ερώτηση: *«Εκτιμάτε ότι η τηλεκπαίδευση εγείρει για τους/τις εκπαιδευτικούς ζητήματα: α) παραβίασης πνευματικών δικαιωμάτων των εκπαιδευτικών, β) παραβίασης προσωπικών δεδομένων, γ) παραβίασης εργασιακών*

---

¹⁰⁹ Η υπ' αρ. 26/2019 της ΑΠΔΠΧ αποτελεί ορόσημο για τους εξής λόγους: α) διευκρινίζεται η έννοια της συγκατάθεσης και το γεγονός ότι σπανίως μπορεί, στο πλαίσιο της εργασιακής σχέσης να είναι ελεύθερη, β) παρατίθεται ένα πρακτικό εργαλείο για την επιλογή της ορθής νόμιμης βάσης ήτοι η εξέταση των επιπτώσεων από ενδεχόμενη ανάκληση της από το υποκείμενο των δεδομένων, γ) τονίζεται ότι δεν υπάρχουν νομικές βάσεις που να λειτουργούν ως «πανάκεια» για κάθε επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και δ) η ΑΠΔΠΧ εφαρμόζει για πρώτη φορά τα κριτήρια επιμέτρησης του διοικητικού προστίμου κατ' αρ. 83 ΓΚΠΔ.

¹¹⁰ Μεθοδολογία: α) Πρωτογενής ποσοτική έρευνα με συμπλήρωση ερωτηματολογίου από εκπαιδευτικούς δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και από σχολικές μονάδες, β) Αξιοποίηση ελληνικής και διεθνούς επιστημονικής βιβλιογραφίας γ) Ερευνητικά δεδομένα και προτάσεις ETUCE, EI, UNESCO, UNICEF, Πηγή: Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης της ΟΛΜΕ (Απρίλιος 2021) *«Όψεις της τηλεκπαίδευσης κατά την περίοδο της πανδημίας: Μορφωτικές ανισότητες και Συνέπειες στα εργασιακά δικαιώματα»* σ.9, Διαθέσιμο <http://kemetete.sch.gr/> (τελευταία πρόσβαση 3.9.2021).

¹¹¹ Σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας, εγκύκλιοι του ΥΠΑΙΘ προς άμεση υλοποίηση, στέλνονταν στους/στις εκπαιδευτικούς και Διευθυντές ακόμη και τις μεταμεσονύκτιες ώρες ή/και ώρες ανάπαυλας, υπέρβαση η οποία αποκτά ακόμη πιο έντονα χαρακτηριστικά καταστρατήγησης των εργασιακών δικαιωμάτων (καταστρατήγηση του εργασιακού χρόνου και του ωραρίου), αλλά και παραβίαση μισθολογικών δικαιωμάτων καθώς δεν αναγνωρίζεται ως υπερωριακή απασχόληση ενώ αύξησε επιπλέον το οικονομικό κόστος σε βάρος των εργαζομένων (πλην της αγοράς τεχνολογικού εξοπλισμού που μετακυλίθηκε από το κράτος και το ΥΠΑΙΘ στους/στις εκπαιδευτικούς).

δικαιωμάτων (π.χ. διεύρυνση ωραρίου), δ) παραβίασης του προσωπικού χώρου, ε) οικονομικής επιβάρυνσης για προμήθεια του απαραίτητου εξοπλισμού, στ) Άλλο, ζ) Δεν εγείρει κανένα από τα παραπάνω ζητήματα», (οπου υπήρχε η δυνατότητα να επιλεγούν παραπάνω από μία απαντήσεις), η μεγάλη πλειοψηφία των ερωτηθέντων (77,9%) θεωρεί σημαντικό το ζήτημα της οικονομικής επιβάρυνσης για την προμήθεια του απαραίτητου εξοπλισμού, αλλά και το ζήτημα μιας σειράς περαιτέρω παραβιάσεων, με τα 2/3 σχεδόν των ερωτηθέντων (61,4%) να δηλώνουν πως η τηλεκπαίδευση εγείρει ζητήματα εργασιακών δικαιωμάτων με τη διεύρυνση του ωραρίου, τους μισούς (50,7%) να δηλώνουν πως εγείρει ζητήματα προσωπικών δεδομένων και σχεδόν τους μισούς (49,0%) να απαντούν πως εγείρει ζητήματα παραβίασης του προσωπικού χώρου. Επίσης, πάνω από το 1/3 (35,3%) δήλωσε ότι η τηλεκπαίδευση εγείρει το ζήτημα της παραβίασης πνευματικών δικαιωμάτων, ενώ μόνο το 7,7% δήλωσε ότι δεν εγείρει κανένα από τα παραπάνω ζητήματα¹¹²». Αναφορικά με το ζήτημα της παραβίασης πνευματικών δικαιωμάτων υποστηρίζουμε ότι δεν υφίσταται καθώς κατά τη διάρκεια υλοποίησης της ΕξΑΕ οι εκπαιδευτικοί καλύπτονται από το αρ. 21 του ν. 2121/1993 (Α'25) με τίτλο «Αναπαραγωγή για διδασκαλία» σύμφωνα με το οποίο: «Επιτρέπεται, χωρίς την άδεια του δημιουργού και χωρίς αμοιβή, η αναπαραγωγή άρθρων νομίμως δημοσιευμένων σε εφημερίδα ή σε περιοδικό, σύντομων αποσπασμάτων έργου ή τμημάτων σύντομου έργου ή έργου των εικαστικών τεχνών νομίμως δημοσιευμένου, εφόσον γίνεται αποκλειστικά για τη διδασκαλία ή τις εξετάσεις σε εκπαιδευτικό ίδρυμα, στο μέτρο που δικαιολογείται από τον επιδιωκόμενο σκοπό, είναι σύμφωνη με τα χρηστά ήθη και δεν εμποδίζει την κανονική εκμετάλλευση. Η αναπαραγωγή πρέπει να συνοδεύεται από την ένδειξη της πηγής και των ονομάτων του δημιουργού και του εκδότη, εφόσον τα ονόματα αυτά εμφανίζονται στην πηγή».

Με αφορμή το νεοεισερχόμενο θεσμό της ΕξΑΕ, κατατέθηκε η υπ' αρ. C-34/21 Προδικαστική Παραπομπή Δικαστηρίου της Γερμανίας προς το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ). Το ζήτημα που ανέκυψε αφορά στην επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων εκπαιδευτικών (θέματα που προέκυψαν στο πλαίσιο της εισαγωγής της διδασκαλίας μέσω συστημάτων τηλεδιάσκεψης). Η παραπομπή, από Δικαστήριο του κρατιδίου της Έσσης, αφορά στην εισαγωγή της διδασκαλίας μέσω συστημάτων τηλεδιάσκεψης σε συνεχή ροή και σε πραγματικό χρόνο. Το ερώτημα αφορά στο εάν, εκτός από τη συγκατάθεση των γονέων για τα τέκνα τους ως μαθητές, απαιτείται και η συγκατάθεση του εκπαιδευτικού προσωπικού. Επίσης θα είναι το εφαρμοστέο Δίκαιο, αυτής της

---

¹¹² Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης της ΟΛΜΕ (Απρίλιος 2021) «Όψεις της τηλεκπαίδευσης κατά την περίοδο της πανδημίας: Μορφωτικές ανισότητες και Συνέπειες στα εργασιακά δικαιώματα», σ. 18

επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, το άρθρο 23 παρ. 1, περ.1 του Hessischen Datenschutz und Informationsfreiheitsgesetz (νόμος του ομόσπονδου κράτος της Έσσης περί προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και ελευθερίας της πληροφόρησης) σε συνδυασμό με τα άρθρα 23 και 86 του Hessischen Beamtengesetzes (κώδικας δημοσίων υπαλλήλων του ομόσπονδου κράτος της Έσσης); Ποια η σχέση αυτών με τις διατάξεις του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων); Αποτελούν τα ως άνω άρθρα του νόμου του ομόσπονδου κράτος της Έσσης ειδικότερο κανόνα Δικαίου όσον αφορά στην επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα¹¹³; Η απάντηση του ΔΕΕ αναμένεται.

3.5. Η συμμόρφωση του ΥΠΑΙΘ με τις διατάξεις των αρ. 37 – 40 ΓΚΠΔ

Στα άρθρα 37 – 40 του ΓΚΠΔ περιέχονται αναλυτικές διατάξεις για τη θέση, το ρόλο, τα καθήκοντα, τις προϋποθέσεις και τις παρεχόμενες εγγυήσεις του Υπευθύνου Προστασίας Δεδομένων (Data Protection Officer – DPO). Ο ΥΠΔ αποτελεί την συνείδηση του ΥΕ αναφορικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και αποτελεί το σημείο επικοινωνίας για την ΑΠΔΠΧ και τα υποκείμενα των δεδομένων¹¹⁴.

Ο ΥΠΔ διευκολύνει τη συμμόρφωση των ΥΕ και ΕΕ με τις διατάξεις του ΓΚΠΔ, έχει αποκλειστικά συμβουλευτικό και όχι αποφασιστικό ρόλο, δεν φέρει προσωπική ευθύνη για τη μη συμμόρφωση του Υ.Ε. με τον ΓΚΠΔ και επιτελεί τα καθήκοντά του εκτός της υπαλληλικής ιεραρχίας. Τα στοιχεία επικοινωνίας με τον ΥΠΔ του φορέα πρέπει να είναι δημοσιοποιημένα προκειμένου να διασφαλίζεται η απρόσκοπτη επικοινωνία με τα υποκείμενα των δεδομένων, ενώ απαιτείται, μέσω ειδικού εντύπου, η γνωστοποίηση του ορισμού του στην ΑΠΔΠΧ. Ο ΥΠΔ μπορεί να είναι μέλος του προσωπικού του ΥΕ ή του ΕΕ ή εξωτερικός συνεργάτης. Σε κάθε περίπτωση, μπορεί, εν προκειμένω αναφορικά με το ΥΠΑΙΘ επιβάλλεται, να συνεπικουρείται από ομάδα υποστήριξης. Για την υλοποίηση των καθηκόντων του, ο ΥΠΔ,

---

¹¹³ Πηγή: curia.europa.eu, διαθέσιμο στο <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf;jsessionid=A07F1F14D1EF3AAAFAC0B2C7085271F04?text=&docid=238481&pageIndex=0&doclang=EL&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=8749788>, (τελευταία πρόσβαση 24.9.2021).

¹¹⁴ Τα άρθρα 6-8 του ν. 4624/2019 (Α'137) αφορούν τον ορισμό, τη θέση και τα καθήκοντα του ΥΠΔ σε δημόσιους φορείς. Ειδικότερα, ορισμένοι υπεύθυνοι επεξεργασίας αλλά και εκτελούντες την επεξεργασία υποχρεούνται πλέον, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, να ορίζουν ΥΠΔ.

λογοδοτεί απευθείας στο υψηλότερο επίπεδο του φορέα, εμπλέκεται εξ αρχής και η γνώμη του ζητείται κατά τον σχεδιασμό ενεργειών που επιφέρουν ευρείας κλίμακας επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Μπορεί, τέλος, να ασκεί τα καθήκοντα του με παράλληλη ανάθεση μέσα στο φορέα αρκεί να μην υπάρχει ασυμβίβαστο καθηκόντων¹¹⁵.

Ένα από τα πιο σημαντικά ζητήματα της εφαρμογής των διατάξεων που αφορούν στον ορισμό ΥΠΔ είναι αυτό της συμβατότητας και της ενδεχόμενης σύγκρουσης συμφερόντων εκ μέρους του DPO εξαιτίας έτερης παράλληλης θέσης που μπορεί να εντός του οργανισμού. Σύμφωνα με το άρθρο 38 παρ. 6 του ΓΚΠΔ: *«Ο υπεύθυνος προστασίας δεδομένων μπορεί να επιτελεί και άλλα καθήκοντα και υποχρεώσεις. Ο υπεύθυνος επεξεργασίας ή ο εκτελών την επεξεργασία διασφαλίζουν ότι τα εν λόγω καθήκοντα και υποχρεώσεις δεν συνεπάγονται σύγκρουση συμφερόντων»*. Σύμφωνα, δε, με τις κατευθυντήριες οδηγίες της Ο.Ε. του Άρθρου 29 *«ο υπεύθυνος προστασίας δεδομένων δεν μπορεί να κατέχει στους κόλπους του οργανισμού θέση από την οποία μπορεί να καθορίζει τους σκοπούς και τα μέσα της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Επειδή κάθε οργανισμός έχει διαφορετική οργανωτική δομή, το συγκεκριμένο ζήτημα θα πρέπει να εξετάζεται για κάθε περίπτωση χωριστά»*. Η πιο πρόσφατη απόφαση Ανεξάρτητης Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα προέρχεται από το Βέλγιο¹¹⁶ και αφορά στη διαπίστωση, κατόπιν ελέγχου, ότι η εμπλεκόμενη εταιρεία είχε αναθέσει καθήκοντα DPO στο ίδιο πρόσωπο που τελούσε Προϊστάμενη των Τμημάτων Εσωτερικού Ελέγχου και Εταιρικής Συμμόρφωσης (Internal Audit & Risk Management). Η ελεγχόμενη εταιρεία ισχυρίστηκε ότι δεν αντίκειται στον ΓΚΠΔ η ανάθεση καθηκόντων ΥΠΔ στο ίδιο πρόσωπο το οποίο φέρει ταυτόχρονα την ιδιότητα της Προϊσταμένης, καθώς πρόκειται για θέσεις με συμβουλευτικό ρόλο, οι οποίες δεν περιλαμβάνουν την αρμοδιότητα της λήψης αποφάσεων¹¹⁷. Η ιδιότητα του διευθύνοντος σε τρία τμήματα (DPO, Internal Audit & Risk Management) σημαίνει ότι το πρόσωπο αυτό, εκ της θέσεως του, καθορίζει τους σκοπούς και τα μέσα της επεξεργασίας των Τμημάτων αυτών, άρα συνιστά ουσιώδη σύγκρουση

---

¹¹⁵ Σωτηρόπουλος Β. (2019), *Υπεύθυνος Προστασίας Δεδομένων*, 2η έκδ., Αθήνα, εκδ. Σάκκουλας σ. 97.

¹¹⁶ Η ίδια η βελγική ΑΠΔΠΧ ανακοίνωσε, στις 30.4.2020, την δημοσίευση της απόφασης της στο λογαριασμό της στο Twitter ως εξής: *«Καλά νέα για τους DPOs: με ποινή 50.000 ευρώ, το @APD_GBA υπενθυμίζει στους ελεγκτές ότι ένας #DPO πρέπει να είναι σε θέση να εκτελεί τα καθήκοντά του με πλήρη ανεξαρτησία»*. Δημοσιευμένο στο: https://twitter.com/apd_gba/status/1255800695141347329, (τελευταία πρόσβαση 29.9.2021).

¹¹⁷ Σχετική και η υπ'αρ. ECLI:EU:T:2018 Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου ΕΕ (δεύτερο πενταμελές τμήμα) της 24ης Απριλίου 2018 σύμφωνα με την οποία η αρχή του ασυμβίβαστου, μεταξύ των καθηκόντων του προέδρου του διοικητικού οργάνου και του διευθύνοντος συμβούλου, η οποία αποτυπώνεται στο άρθρο 88, παράγραφος 1, στοιχείο ε', της οδηγίας 2013/36 ΕΕ δεν επιτρέπει στον πρόεδρο του Διοικητικού Συμβουλίου να ασκεί εκτελεστικά καθήκοντα αντίστοιχα με αυτά του Διευθύνοντος Συμβούλου. Διαθέσιμη στο <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=201410&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=263301> (τελευταία πρόσβαση 1.10.2021).

συμφερόντων, σύμφωνα με τα συμπεράσματα της ΟΕ Α29 και εμποδίζει τον Προϊστάμενο να ασκεί τα καθήκοντα του Υπευθύνου Προστασίας Δεδομένων με ανεξαρτησία¹¹⁸.

Κατά την περίοδο υλοποίησης της ΕΞΑΕ προέκυψαν ζητήματα αναφορικά με τη θέση και το ρόλο του ΥΠΔ τα οποία απασχόλησαν την ΑΠΔΠΧ. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την υπ'αρ. 5249/Γ1/7.5.2020 (ΑΔΑ: 6ΜΞ146ΜΤΛΗ-ΟΞΣ) απόφαση της Υπουργού ΥΠΑΙΘ έγινε δεκτή η, από 14.6.2019 αίτηση παραίτησης του τέως ΥΠΔ του ΥΠΑΙΘ και αυθημερόν με την υπ'αρ. 52509/Γ1/7.5.2020 (ΑΔΑ: 9ΤΓΟ46ΜΤΛΗ-Ψ9Χ) ορίστηκε νέο πρόσωπο ως ΥΠΔ. Από το κείμενο της απόφασης προέκυψε ζήτημα αναφορικά με την έτερη θέση και την ιεραρχική σχέση του νέου ΥΠΔ με τον ΥΕ και τις εγγυήσεις ανεξαρτησίας που πρέπει να απολαμβάνει ο ΥΠΔ¹¹⁹ πλην όμως δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε εάν η ΑΠΔΠΧ απηύθυνε ερώτημα προς τον Υ.Ε. αναφορικά με αυτή την ενδεχόμενη σύγκρουση καθηκόντων¹²⁰.

Στην με αριθμό 50/2021 απόφαση της η ΑΠΔΠΧ επανήλθε στο υπό εξέταση ζήτημα, με αφορμή αναφορά της Ο.Ι.Ε.Λ.Ε¹²¹. Για το ζήτημα της ανεξαρτησίας του ΥΠΔ, το ΥΠΑΙΘ υποστήριξε ότι η ΥΠΔ «δεν υπόκειται σε εντολές σχετικά με την άσκηση των καθηκόντων της ούτε ελέγχεται καθ' οιονδήποτε τρόπο, δεν λαμβάνει αποφάσεις ούτε κατέχει θέση από την οποία μπορεί να καθορίζει τους σκοπούς ή/και τα μέσα οποιασδήποτε επεξεργασίας δεδομένων

---

¹¹⁸ Με το να ανατίθενται, στο ίδιο πρόσωπο, τα καθήκοντα του Διευθύνοντος και του Υπευθύνου Προστασίας Δεδομένων καθίσταται αδύνατη η αντικειμενική επίβλεψη της συμμόρφωσης με τον Γενικό Κανονισμό. - Περαιτέρω, η συνένωση των ιδιοτήτων αυτών θα μπορούσε να συνιστά και παραβίαση της υποχρέωσης απορρήτου και εμπιστευτικότητας του DPO, που προβλέπει το άρθρο 38 παρ. 5 ΓΚΠΔ. Συμπερασματικά, η Αρχή διαπίστωσε ότι: «[...] δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η συνένωση της θέσης του Υπευθύνου Προστασίας Δεδομένων με τη θέση του προϊσταμένου Τμήματος, το οποίο ο ΥΠΔ πρέπει να επιβλέπει, δεν μπορεί να γίνει υπό εγγυήσεις ανεξαρτησίας». Στην εταιρεία επιβλήθηκε πρόστιμο 50.000 ευρώ, όχι για την παραβίαση δεδομένων, που αποτέλεσε το λόγο επέμβασης της Αρχής, αλλά για τη σύγκρουση συμφερόντων στην άσκηση καθηκόντων του DPO, κατά παραβίαση του άρθρου 38 παρ. 6 ΓΚΠΔ. (με πληροφορίες από Canneyt T. V. , 30.4.2020, Should all Heads of Compliance/Legal step down as DPO, following the Belgian DPA ruling?, διαθέσιμο στο: <https://www.fieldfisher.com/en/services/privacy-security-and-information/privacy-security-and-information-law-blog/heads-of-compliance-legal-step-down-as-dpo> . (τελευταία πρόσβαση 1.10.2021).

¹¹⁹ Γιαννόπουλος Ν. (25.6.2020), News247, <https://www.news247.gr/paideia/thema-news-24-7-ti-ekane-i-kerameos-me-ta-prosopika-mas-dedomena-o-dpo-o-nomos-kai-i-monaxia-tis-cisco.7668015.html> (Τελευταία πρόσβαση 13.9.2021).

¹²⁰ Ίδετε σχετικά το υπ'αρ. C-453/21 προδικαστικό ερώτημα του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου Εργατικών Διαφορών της Γερμανίας με το οποίο ζητά την ερμηνευτική συνδρομή του ΔΕΕ ως προς το κατά πόσον ο εθνικός νομοθέτης μπορεί να θεσπίζει αυστηρότερες προϋποθέσεις για την παύση του DPO, αλλά και εάν η παράλληλη ιδιότητα του Προέδρου του Συμβουλίου Εργαζομένων συνεπάγεται ασυμβίβαστο με την ιδιότητα αυτού. Διαθέσιμο στο <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?jsessionid=A663A90E6A5357EBBBF1BE82EE9BE132?text=&docid=247302&pageIndex=0&doclang=EL&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1917903>, τελευταία πρόσβαση 22.11.2021.

¹²¹ Σχετ. η υπ' αρ. πρωτ. Γ/ΕΙΣ/3701/29-05-2020 αναφορά της ΟΙΕΛΕ στην Αρχή, με την οποία, ζητήθηκε να διευκρινιστεί με ποιον τρόπο εξασφαλίζονται οι απαιτήσεις του άρθρου 38 του ΓΚΠΔ όχι μόνο για την ανεξαρτησία, αλλά και για την παροχή κατάλληλων μέσων και πόρων για την εκτέλεση των καθηκόντων και αρμοδιοτήτων του ΥΠΔ.

προσωπικού χαρακτήρα». Από πλευράς της η Αρχή έκρινε ότι το ζήτημα της ανεξαρτησίας και της επάρκειας πόρων της ΥΠΔ του ΥΠΑΙΘ πρέπει να διαχωριστεί καθώς αφενός απαιτείται ειδικότερος έλεγχος, αφετέρου το ζήτημα αφορά γενικότερα στην συμμόρφωση του ΥΕ με τα άρθρα 37-40 ΓΚΠΔ. Τέλος τόσο το ΥΠΑΙΘ όσο και η ΑΠΔΠΧ συμφώνησαν ότι ένα άτομο ως ΥΠΔ δεν επαρκεί και απαιτείται νέο μοντέλο λειτουργίας του ΥΠΔ, μέσω συνδέσμων στις Περιφερειακές Διευθύνσεις Εκπαίδευσης¹²².

3.6. Τα δεδομένα και μεταδεδομένα της ΕξΑΕ ως Μαζικά Δεδομένα¹²³ (Big Data) και η συμβατότητα της συλλογής τους με τον ΓΚΠΔ

Τα μαζικά δεδομένα (εφεξής Big Data) είναι σύνολα δεδομένων που έχουν συλλεγεί και είναι τόσο μεγάλα σε όγκο και περίπλοκα που απαιτούν νέες τεχνολογίες, όπως η τεχνητή νοημοσύνη (AI), για την επεξεργασία τους. Συχνά είναι δεδομένα του ίδιου τύπου, π.χ. δεδομένα θέσης (GPS) που προέρχονται από εκατομμύρια κινητά τηλέφωνα και χρησιμοποιούνται για τον περιορισμό της κυκλοφοριακής συμφόρησης ή από μητρώα υγείας και εφαρμογές εξυπηρέτησης ασθενών. Η σύγχρονη τεχνολογία επιτρέπει την συλλογή των μαζικών δεδομένων με υψηλές ταχύτητες σε πραγματικό χρόνο και την εις βάθος ανάλυση τους για τη απόκτηση νέων πληροφοριών. Τα μαζικά δεδομένα μαζί με τις τεχνολογίες της εξόρυξης και ανάλυσης δεδομένων αποτελούν τις πιο σημαντικές τεχνολογικές εξελίξεις των τελευταίων ετών. Η εταιρεία Facebook, π.χ. συλλέγει τα δεδομένα των χρηστών προκειμένου να επιβλέπει και να παρέχει, αυτόματα, όσο το δυνατόν πιο προσωποποιημένα νέα και διαφημίσεις στο χρήστη¹²⁴. Οι ποσότητες συλλογής δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

---

¹²² Ίδετε σχετικά και την υπ'αρ. 20/2020 απόφαση της ΑΠΔΠΧ, σημ. 173.

¹²³ Μπορούν να παραχθούν από ανθρώπους: σε εφαρμογές για κινητά, στο διαδίκτυο, συμπεριλαμβανομένων των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και των εμπορικών συναλλαγών, σε αρχεία ηλεκτρονικής διακυβέρνησης. Πηγή: Κοινοβούλιο ΕΕ, διαθέσιμο στο <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20210211STO97614/big-data-definition-benefits-challenges-infographics> (τελευταία πρόσβαση 10.9.2021).

¹²⁴ Το ίδιο ισχύει και για τα ψηφιακά ρολόγια τα οποία συγκεντρώνουν δεδομένα υγείας των χρηστών (καρδιακοί παλμοί, βάρος, πίεση, θερμοκρασία κ.α.) και παρέχουν στο χρήστη προτάσεις για την υιοθέτηση ενός πιο υγιούς τρόπου ζωής.

ανηλικών μαθητών από τους ΥΕ (επιχειρήσεις, σχολικές μονάδες κλπ.) είναι πρωτόγνωρες με αποτέλεσμα οι ζωές τους να δεδομενοποιούνται (datafied)¹²⁵ με ταχύτατους ρυθμούς¹²⁶.

Κατόπιν των προαναφερθέντων πρέπει να εξεταστεί κατά πόσο η εκπαιδευτική διαδικασία μέσω της ΕξΑΕ παράγει μια δομή Big Data και ποια η συμβατότητα αυτών των δεδομένων με τον ΓΚΠΔ όταν ιδιωτικές εταιρείες λαμβάνουν κρατική έγκριση και εισέρχονται στον εκπαιδευτικό χώρο. Την ΑΠΔΠΧ απασχόλησε κατά το παρελθόν το ΠΣ Myschool¹²⁷ από το οποίο μπορούσαν να εξαχθούν χιλιάδες δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των μαθητών, των ασκούντων τη γονική μέριμνα και εκπαιδευτικών. Με την υπ'αρ. 139/2014¹²⁸ απόφαση της η Αρχή είχε ζητήσει, μεταξύ άλλων να εφαρμοσθούν συγκεκριμένα προτεινόμενα μέτρα ασφάλειας, να διαγραφούν τυχόν επιπλέον συλλεχθέντα δεδομένα μαθητών, να διαγραφούν δεδομένα που αφορούν στο ατομικό δελτίο υγείας μαθητή και να ορισθεί ανώτατο χρονικό όριο τήρησης των δεδομένων. Έχει επίσης επικρίνει την πρακτική των σχολικών μονάδων να χορηγούν οι Διευθυντές τους κωδικούς πρόσβασης στο Π.Σ. Myschool σε εκπαιδευτικούς προκειμένου οι τελευταίοι να εισάγουν τα δεδομένα και την απουσία δυνατότητας διαβαθμισμένης πρόσβασης και αυθεντικοποίησης δυο επιπέδων¹²⁹.

Στο χώρο των διαδικτυακών εφαρμογών σύγχρονης και ασύγχρονης εκπαίδευσης ενδιαφέρον προκαλεί η αναφορά ότι η εταιρεία Blackboard¹³⁰ διεξήγαγε το έτος 2016 μια τεράστια άσκηση εξόρυξης δεδομένων σπουδαστών από 70,000 μαθήματα τα οποία φιλοξενεί στην διαδικτυακή πλατφόρμα της¹³¹. Ο συντάκτης του άρθρου παρατηρεί ότι: «Έχουμε πλέον εισέλθει σε ένα κόσμο όπου κάποιοι από τους πιο πλούσιους – σε δεδομένα για τη διδασκαλία και τη μάθηση – οργανισμούς δεν είναι οι σχολικές μονάδες, είναι τα διαδικτυακά συστήματα μάθησης, τα Μαζικά

---

¹²⁵ Δεδομενοποίηση (datafication) είναι μια τεχνολογική τάση μετατροπής πολλών πλευρών της καθημερινής μας ζωής σε δεδομένα (ψηφιοποίηση) τα οποία με τη σειρά τους μετατρέπονται σε πληροφορία η οποία αποκτά σταδιακά τη δική της αξία. Ο όρος εισήχθη από τους Kenneth Cukier and Victor Mayer-Schöenberger (2013), στο έργο *Big Data: A Revolution that Will Transform How We Work, Live and Think*, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, New York.

¹²⁶ Lievens E., Verdoordt V. (2018), *Looking for needles in a haystack: Key issues affecting children's rights in the General Data Protection Regulation*, διαθέσιμο στο <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S026736491730314X> (Τελευταία πρόσβαση 16.9.2021).

¹²⁷ Το Myschool είναι ένα ενιαίο πληροφοριακό σύστημα με στόχο τη μηχανογραφική υποστήριξη των σχολικών μονάδων και των διοικητικών δομών της εκπαίδευσης στην Ελληνική επικράτεια. <https://myschool.sch.gr/>

¹²⁸ Διαθέσιμη στο <https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/prakseisArxis/i-arhi-dehetai-en-merei-prosfyges-poy-aforoy-n-sto-eniaio-plitroforiako> (Τελευταία πρόσβαση 18.9.2021).

¹²⁹ Διαθέσιμη στο <https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/prakseisArxis/kataggelia-toy-syndesmoy-idiotikon-sholeion-shetika-me-tin-katahorisi> (Τελευταία πρόσβαση 18.9.2021).

¹³⁰ <https://www.blackboard.com/en-eu/teaching-learning/learning-management/blackboard-learn>

¹³¹ Young J.R. 2016, *What Clicks From 70,000 Courses Reveal About Student Learning*, Διαθέσιμο στο <https://www.chronicle.com/article/what-clicks-from-70-000-courses-reveal-about-student-learning/> (Τελευταία πρόσβαση 19.9.2021).

*Ανοικτά Διαδικτυακά Μαθήματα (Massive Open Online Courses - MOOCs), είναι οι πάροχοι των υπηρεσιών γενικότερα. Πρέπει να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε πώς να διαχειριστούμε τα δεδομένα και την έρευνα σε αυτόν τον νέο πλουραλιστικό τομέα¹³²». Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η κοινή έρευνα (2020) την οποία πραγματοποίησαν ερευνητές από τα τέσσερα ακαδημαϊκά τμήματα της Ταϊβάν¹³³ με θέμα την εφαρμογή της εξόρυξης¹³⁴ εκπαιδευτικών δεδομένων για την εξερεύνηση των μαθησιακών προτύπων των μαθητών στην Αναστρέψιμη Μαθησιακή Προσέγγιση¹³⁵ για την εκμάθηση γλωσσών προγραμματισμού (εν προκειμένω γλώσσα προγραμματισμού Python). Για τις ανάγκες της μελέτης, έγινε εφαρμογή της εξόρυξης εκπαιδευτικών δεδομένων προκειμένου να μελετηθεί η συμπεριφορά των σπουδαστών κατά την εκμάθηση της γλώσσας προγραμματισμού Python, κατά την υλοποίηση συνδυασμένης εκπαιδευτικής διαδικασίας (μάθημα πρόσωπο με πρόσωπο, ασύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση, και σύγχρονη ζωντανή διδασκαλία). Τα πειραματικά δεδομένα συλλέχθηκαν από δύο τάξεις μαθημάτων προγραμματισμού Python για πρωτοετείς φοιτητές σε πανεπιστήμιο της βόρειας Ταϊβάν. Η συλλογή των δεδομένων περιελάμβανε δεδομένα από τη μαθησιακή συμπεριφορά των σπουδαστών: **α)** κατά την ασύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση, **β)** τη σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση και **γ)** την αυτοαξιολόγησή τους. Κατά τη διάρκεια της έρευνας, μέσω της μελέτης των συλλεγμένων δεδομένων συμπεριφοράς των σπουδαστών, από τη συνδυασμένη πλατφόρμα εκμάθησης, κατέστη δυνατή η ακριβής πρόβλεψη της απόδοσης των σπουδαστών. Η αξία της μελέτης έγκειται στην δυνατότητα, εκ μέρους των εκπαιδευτών να προβλέψουν τη μαθησιακή συμπεριφορά και να επικεντρωθούν στους «υψηλού ρίσκου» σπουδαστές για τους οποίους απαιτείται μεγαλύτερη εκπαιδευτική στήριξη. Σύμφωνα με τα*

---

¹³² Young J.R. (2016) ο.π.

¹³³ Hui-Chun H., I-Fan L., Che-Tien L., Yu-Sheng S., 2/2020, *Applying Educational Data Mining to Explore Students' Learning Patterns in the Flipped Learning Approach for Coding Education*, δημοσιευμένο στο Multidisciplinary Digital Publishing Institute Journal, διαθέσιμο στο <https://www.mdpi.com/2073-8994/12/2/213> (τελευταία πρόσβαση (12.9.2021)).

¹³⁴ Εξόρυξη δεδομένων (ή ανακάλυψη γνώσης από βάσεις δεδομένων -data mining) είναι η εξεύρεση μιας (ενδιαφέρουσας, αυτονόητης, μη προφανούς και πιθανόν χρήσιμης) πληροφορίας ή προτύπων από μεγάλες βάσεις δεδομένων με χρήση αλγορίθμων ομαδοποίησης ή κατηγοριοποίησης και των αρχών της στατιστικής, της τεχνητής νοημοσύνης, της μηχανικής μάθησης και των συστημάτων βάσεων δεδομένων. Στόχος της εξόρυξης δεδομένων είναι η πληροφορία που θα εξαχθεί και τα πρότυπα που θα προκύψουν να έχουν δομή κατανοητή προς τον άνθρωπο έτσι ώστε να τον βοηθήσουν να πάρει τις κατάλληλες αποφάσεις. Πηγή Wikipedia https://en.wikipedia.org/wiki/Data_mining, (τελευταία πρόσβαση 15.9.2021).

¹³⁵ Η Ανεστραμμένη τάξη (Flipped classroom) είναι ένα νέο διδακτικό μοντέλο διδασκαλίας σύμφωνα με το οποίο το θεωρητικό κομμάτι του μαθήματος, αποστέλλεται στο μαθητή, συνήθως μέσω ενός ελκυστικού, διαδραστικού βίντεο το οποίο ο μαθητής μελετάει στον δικό του ρυθμό. Αξιοποιώντας κάποια εκπαιδευτική ψηφιακή πλατφόρμα, ο εκπαιδευτικός καταγράφει τις απαντήσεις του μαθητή στο διαδραστικό βίντεο και παίρνει ανατροφοδότηση πριν κάνει το μάθημα στην τάξη. Με τη μέθοδο αυτή απομένει περισσότερος χρόνος για ομαδοσυνεργατικές, βιωματικές δραστηριότητες ώστε να εφαρμοστεί η νέα γνώση. Ο όρος “Flipped Learning” ή “Flipped Classroom” χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια σχετικά νέα προσέγγιση εκπαιδευτικού σχεδιασμού στα σχολεία, αντιστρέφοντας τη μέχρι σήμερα ακολουθούμενη δομή. Πηγή: <https://flippedlearning.org/> (τελευταία πρόσβαση 15.9.2021).

συμπεράσματα της έρευνας «οι εκπαιδευτικοί μπορούν να χρησιμοποιήσουν το σύστημα μεσοπρόθεσμης πρόβλεψης για να βρουν ομάδες υψηλού κινδύνου κατά τη διάρκεια του εξαμήνου και να διορθώσουν τις μαθησιακές τους συμπεριφορές στο μέλλον»¹³⁶. Η μελέτη της συμπεριφοράς των σπουδαστών της προαναφερθείσας μελέτης, στο πλαίσιο μιας ασφαλούς έρευνας σύμφωνα με τα πρότυπα και τους κανόνες ακαδημαϊκής και ερευνητικής δεοντολογίας φέρνει στο προσκήνιο τους κινδύνους που αναφύονται από την «αρρύθμιστη» συλλογή και αξιοποίηση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, συμπεριφοράς και θέσης ανηλίκων μαθητών στον αχανή παγκόσμιο ιστό.

Στην περίπτωση της ΕξΑΕ με χρήση της προτεινόμενης πλατφόρμας της εταιρείας CISCO, για το σχολικό έτος 2020- 2021, το ΥΠΑΙΘ σύνηψε σχετική σύμβαση με την εταιρεία¹³⁷. Τα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα προστασίας των προσωπικών δεδομένων που επεξεργάζεται η CISCO για λογαριασμό του ΥΠΑΙΘ περιγράφονται αναλυτικά στα Παραρτήματα της ως άνω σύμβασης¹³⁸. Σημειώνεται ότι η εταιρεία Cisco στο πλαίσιο της συμβατικής σχέσης της με το ΥΠΑΙΘ τροποποίησε ειδικώς ορισμένους όρους των παρεχόμενων υπηρεσιών της, όπως επί παραδείγματι για τη διαβίβαση εκτός ΕΕ/ΕΟΧ και για τον χρόνο τήρησης των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Στην, με αρ. 50/2021, απόφαση της η ΑΠΔΠΧ έκρινε, αναφορικά με τα Big Data τα οποία παράγονται από τα μεταδεδομένα της ΕξΑΕ, ότι καίτοι το ΥΠΑΙΘ δεν έχει επιρροή στον τρόπο με τον οποίο η εταιρεία Cisco χρησιμοποιεί τα εν λόγω δεδομένα, έχει επίγνωση ότι μέσω της επιλογής για χρήση της εφαρμογής Webex Meetings επιτρέπει τη διαβίβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των χρηστών στη Cisco για σκοπούς της εταιρείας. Συνεπώς, ως προς τη συγκεκριμένη δραστηριότητα θα πρέπει να θεωρείται τουλάχιστον από κοινού υπεύθυνος επεξεργασίας με τη Cisco¹³⁹.

---

¹³⁶ Hui-Chun H., I-Fan L., Che-Tien L., Yu-Sheng S. (2/2020), ο.π. σ. 11.

¹³⁷ Οι από 11.09.2020 και 9.11.2020 συμβάσεις με την εταιρεία CISCO, διαθέσιμες στο <https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2020/τηλεκπαίδευση.pdf>.

¹³⁸ Η από 13.3.2020 σύμβαση - πλαίσιο περί προστασίας προσωπικών δεδομένων με τίτλο «MASTER DATA PROTECTION AGREEMENT», το από 13.3.2020 Παράρτημα με τίτλο «Privacy Data Sheet- Cisco Webex Meetings» και το από 13.3.2020 Παράρτημα με τίτλο «Clarification Appendix» (διαθέσιμες στο <https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2020/τηλεκπαίδευση.pdf>).

¹³⁹ Σκέψη 15^η, σελ 29^η υπ'αρ. 50/2021 απόφασης της ΑΠΔΠΧ.

Από τα ανωτέρω προκύπτει η ανάγκη για περαιτέρω μελέτη του φαινομένου του Datavailance¹⁴⁰ (έμμεση πλην όμως ακριβής και λεπτομερής παρακολούθηση των υποκειμένων μέσω των δεδομένων τα οποία παράγουν) και ορθή ρύθμιση και διαχείριση της επιστήμης των δεδομένων στο χώρο της εκπαίδευσης. Απαιτείται η διασφάλιση αυστηρών κωδίκων δεοντολογίας και πολιτικών ασφάλειας για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Την τελευταία δεκαετία πληθαίνουν οι φωνές για την ανάγκη ψηφιακού γραμματισμού μαθητών και εκπαιδευτικών¹⁴¹. Ο ψηφιακός γραμματισμός επιβάλλεται να περιλαμβάνει την υπεύθυνη χρήση των δεδομένων των μαθητών, λαμβάνοντας πλήρως υπόψη το απόρρητο και το γεγονός ότι τα υποκείμενα των δεδομένων είναι ανήλικοι¹⁴². Απαιτείται η καλλιέργεια κουλτούρας η οποία να κατατείνει στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ήδη από το σχεδιασμό¹⁴³.

3.7. Συμπεράσματα πρώτου μέρους

Αναμφισβήτητα η απότομη και απρόβλεπτη αναστολή της εκπαιδευτικής διαδικασίας και η έναρξη εφαρμογής της εξ αποστάσεως διδασκαλίας μέσω μεταδόσεως εικόνας ή/και ήχου εγείρει πληθώρα συνταγματικο-ηθικών προκλήσεων και ανησυχιών για τα δικαιώματα των υποκειμένων. Η ανηλικότητα της πλειοψηφίας των υποκειμένων των δεδομένων και η μη εξοικείωση εκπαιδευτικών και μαθητών με τους όρους ορθής χρήσης των νέων τεχνολογιών ΕξΑΕ αποτελεί βασική πρόταση προς μελλοντική μελέτη. Πρόταση προς μελλοντική μελέτη αποτελεί και η έρευνα για τις ανισότητες στην πρόσβαση σε τεχνολογικά μέσα υλοποίησης ΕξΑΕ ομάδων του πληθυσμού οι οποίες ενίσχυσαν τις ήδη υπάρχουσες εκπαιδευτικές και μορφωτικές ανισότητες, ιδιαίτερα για τις ευάλωτες μαθητικές ομάδες¹⁴⁴.

---

¹⁴⁰ Lupton D. Williamson B., (2017), *The datafied child: The dataveillance of children and implications for their rights*, Sage Publications, διαθέσιμο στο <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1461444816686328> (τελευταία πρόσβαση 12.9.2021)

¹⁴¹ Ο ψηφιακός γραμματισμός αναφέρεται σε ένα πλήθος από ικανότητες και δεξιότητες, που πρέπει να έχει ο χρήστης των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) ώστε να αναζητά, να διαχειρίζεται, να οργανώνει, να αναλύει, να αξιολογεί και να κατανοεί το πλήθος των πληροφοριών που προέρχονται από τα ψηφιακά περιεχόμενα και τις τεχνολογικές εφαρμογές, καθώς και τις διαδικασίες δημιουργίας, ανάπτυξης και συγγραφής αυτών των περιεχομένων. Gilster, P. (1997), *Digital Literacy*. New York: Wiley Computer Publishing.

¹⁴² Ίδ. σχετική έρευνα του NBC news με τίτλο «Hackers are leaking children's data — and there's little parents can do NBC News collected and analyzed school files from dark web pages and found they're littered with personal information of children» διαθέσιμη στο <https://www.nbcnews.com/tech/security/hackers-are-leaking-childrens-data-s-little-parents-can-rcna1926>, τελευταία πρόσβαση (19.9.2021).

¹⁴³ άρ. 25 και αιτιολογική σκέψη 78 ΓΚΠΔ. π.χ. Μια πλατφόρμα ΕξΑΕ θα πρέπει να ενθαρρύνεται να προκαθορίζει τις ρυθμίσεις των προφίλ των χρηστών εκ προοίμιου, έτσι ώστε όταν ο χρήστης είναι ανήλικος το προφίλ του να μην είναι προσβάσιμο από αόριστο αριθμό ατόμων και η επιλογή αυτή να μην μπορεί να τροποποιηθεί.

¹⁴⁴ «Ο αποκλεισμός ολόκληρων μαθητικών ομάδων από την τηλεεκπαίδευση, καθώς και η πλημμελής και προβληματική πρόσβαση σε αυτήν, λόγω χαμηλής ποιότητας τεχνολογικού εξοπλισμού συνδέεται και με μια σειρά

Παρά ταύτα, η υλοποίηση μιας τόσο μεγάλης κλίμακας ΕξΑΕ¹⁴⁵ αποτέλεσε μια πρόκληση για όλους τους εμπλεκόμενους φορείς λόγω των έκτακτων συνθηκών και μέτρων.

Το κατ' αρ. 16 Σ δικαίωμα στην Παιδεία δεν μπορεί και δεν πρέπει να τίθεται σε αναστολή. Η Πολιτεία όφειλε και προσέφερε μεθόδους ικανοποιήσεως του δικαιώματος αυτού με το βέλτιστο δυνατό «εναλλακτικό» τρόπο υπό συνθήκες που προασπίζουν τη δημόσια υγεία. Η υποχρέωση λήψεως κατάλληλων τεχνικών και οργανωτικών μέτρων ασφαλείας για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μαθητών και εκπαιδευτικών εκ μέρους του ΥΠΑΙΘ αποτελεί και θα αποτελεί μια αένη υποχρέωση του, ως ΥΕ, σε κάθε μορφής (δια ζώσης, σύγχρονη και ασύγχρονη ΕξΑΕ) παρεχόμενη εκπαίδευση. Τα παραχθέντα εργαλεία (Μελέτη εκτίμησης αντικτύπου, τεχνικά και οργανωτικά μέτρα κ.α.) καλλιέργησαν μια κουλτούρα προστασίας των δεδομένων ήδη από το σχεδιασμό και αποτέλεσαν την πρώτη ενασχόληση γονέων, εκπαιδευτικών και μαθητών με το νέο πεδίο του Δικαίου Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Για όλους/ες όσους/ες υποστηρίζουν ότι το ως άνω δικαίωμα είναι ένα περιττό δικαίωμα παρατίθεται η ρήση του Edward Snowden¹⁴⁶ ο οποίος συνόψισε σε μια πρόταση τη σημασία του δικαιώματος του ατόμου στην ιδιωτική ζωή ως εξής: *«Το να υποστηρίζεις πως δεν σε ενδιαφέρει το δικαίωμα στη ιδιωτική ζωή επειδή δεν έχεις τίποτα*

από άλλα ζητήματα, όπως είναι ο χαρακτηρισμός φοίτησης για την προαγωγή και την απόλυση του μαθητή και η αξιολόγησή του. Προκύπτει, λοιπόν, ότι πέραν των μαθησιακών επιδόσεων, ο τεχνολογικός εξοπλισμός είναι ακόμα ένας παράγοντας που μπορεί να οδηγήσει σε σχολική αποτυχία και αποκλεισμό από την εκπαίδευση. Επίσης, τα εγγενή ποιοτικά χαρακτηριστικά της τηλεκπαίδευσης την καθιστούν υποδεέστερη της δια ζώσης εκπαιδευτικής διαδικασίας και συνδέονται με τα σοβαρά ελλείμματα κάλυψης και αφομοίωσης της ύλης. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη Μ.Κ.Ο. Ρομά Χωρίς Σύνορα «Σε αρκετούς τσιγγάνικους οικισμούς το 95% των μαθητών Ρομά δεν έχουν πρόσβαση σε σταθερό τηλέφωνο- ίντερνετ, δεν διαθέτουν laptops, υπολογιστές, tablets ή και κινητό για να παρακολουθήσουν τα μαθήματά τους» (ΕΦ.ΣΥΝ. 25/11/2020). Επίσης, οι μαθητές/τριες πρόσφυγες, ιδιαίτερα οι διαμένοντες σε Κέντρα Φιλοξενίας Προσφύγων, δεν έχουν ούτε απαραίτητο τεχνολογικό εξοπλισμό ούτε πρόσβαση στο διαδίκτυο καθώς οι υποδομές των Κ.Φ.Π. δεν επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες σε τηλεκπαίδευση. Τέλος, για τους μαθητές των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας των σωφρονιστικών καταστημάτων δεν εφαρμόζεται καθόλου η τηλεκπαίδευση, καθώς απαγορεύεται η πρόσβαση των κρατουμένων στο διαδίκτυο για λόγους ασφάλειας και στην καλύτερη περίπτωση δίνονται φύλλα εργασίας που μοιράζονται από υπάλληλο της φυλακής στους μαθητές» Πηγή: ΚΕΜΕΤΕ, (4/2021) «Όψεις της τηλεκπαίδευσης κατά την περίοδο της πανδημίας: Μορφωτικές ανισότητες και Συνέπειες στα εργασιακά δικαιώματα». σ. 66& 67.

¹⁴⁵ Από τον Φεβρουάριο του 2020, 191 χώρες έλαβαν μέτρα καθολικής αναστολής της δια ζώσης εκπαιδευτικής διαδικασίας όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης, επηρεάζοντας 1,58 δις εκπαιδευόμενων (μαθητών, φοιτητών, σπουδαστών) παγκοσμίως (περισσότερο από το 90% των εγγεγραμμένων) και δημιουργώντας μια άνευ προηγουμένου κατάσταση στην ιστορία της εκπαίδευσης. Παράλληλα, η αναστολή της λειτουργίας των σχολείων επηρέασε περίπου 63 εκατομμύρια εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, οι οποίοι προσπαθούσαν με όποια διαθέσιμα μέσα (τηλεκπαίδευση μέσω διαδικτύου, ραδιοφώνου, τηλεόρασης) να διασφαλίσουν τη συνέχιση της διδασκαλίας και της 1 μάθησης. Πηγή: ΚΕΜΕΤΕ, (2021) «Όψεις της τηλεκπαίδευσης κατά την περίοδο της πανδημίας: Μορφωτικές ανισότητες και Συνέπειες στα εργασιακά δικαιώματα» και UNESCO (2021, Education: From disruption to recovery, διαθέσιμο στο <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>.

¹⁴⁶ Πρώην τεχνικός σύμβουλος της Υπηρεσίας Εθνικής Ασφαλείας των ΗΠΑ (NSA), ο οποίος το έτος 2013 αποκάλυψε το εύρος του προγράμματος παρακολούθησης των επικοινωνιών από μέρους των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών.

να κρύψεις, είναι το ίδιο με το να λες πως δεν σε νοιάζει η ελευθερία του λόγου επειδή δεν έχεις τίποτα να πεις».

Συμπερασματικά, υποστηρίζουμε ότι πέραν, αρκετών αστοχιών, της πρώτης κυρίως περιόδου και των αντιδράσεων οι οποίες σίγασαν μετά τη δημοσίευση της υπ'αρ. 4/2020 γνωμοδότησης της ΑΠΔΠΧ, το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εκτιμήθηκε σε σχέση με τη λειτουργία και την προσφορά του στην κοινωνία, εν καιρώ πανδημίας. Σταθμίστηκε σε σχέση με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αυτά αναλύθηκαν ανωτέρω και σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας¹⁴⁷. Οι νομοθετικές εγγυήσεις κινήθηκαν προς τη σωστή κατεύθυνση, λαμβάνοντας υπόψιν και την προσωρινότητα του μέτρου ελαχιστοποιώντας αρκετούς από τους κινδύνους κατά την επεξεργασία. Σε κάθε περίπτωση το σύνολο των ενεργειών εκ μέρους του ΥΕ, των κειμένων της ΑΠΔΠΧ με τα οποία αποκρυσταλλώθηκαν γκρίζα σημεία της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά τη διάρκεια της ΕξΑΕ και η ανάγκη για ψηφιακό γραμματισμό μαθητών και εκπαιδευτικών θα αποτελέσουν αφορμή για τη βελτίωση των διαδικασιών παροχής ΕξΑΕ, σε περίπτωση που χρειασθεί να επαναληφθεί στο μέλλον, σε αντίστοιχες περιπτώσεις πανδημίας ή άλλης παρόμοιας καταστάσεως ανάγκης.¹⁴⁸

Η ΑΠΔΠΧ, με την υπ'αρ. 50/2021 απόφασή της, την αυστηρή και κατά την άποψη μας άτεγκτη στάση της, έφερε στο προσκήνιο νέα ζητήματα αναφορικά με την ΕξΑΕ. Παρότι η ΕξΑΕ, με την υπ'αρ. 4/2020 Γνωμοδότηση είχε κριθεί νόμιμη ένα χρόνο πριν, επανέρχεται η Αρχή, ενόσω τα μαθήματα πραγματοποιούνται δια ζώσης εκδίδοντας μια απόφαση στην οποία γίνεται λόγος για παραβάσεις κατά την παροχή της τηλεεκπαίδευσης. Το ΥΠΑΙΘ ως Υ.Ε. καλείται να αντιμετωπίσει σε πολύ σύντομο χρόνο έναν μεγάλο αριθμό παραβάσεων¹⁴⁹. Σε κάθε περίπτωση, ενώ τα μαθήματα πραγματοποιούνται δια ζώσης, καλείται ο Υ.Ε. να συμμορφωθεί εντός μικρού χρονικού διαστήματος και να θέσει την συνεργασία του με τον Ε.Ε. (εν προκειμένω την εταιρεία Cisco η πλατφόρμα της οποίας χρησιμοποιείται παγκοσμίως

---

¹⁴⁷ Ιδ. αιτιολογική σκέψη 4 ΓΚΠΔ.

¹⁴⁸ Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., (3/2020), ο.π. σ. 303.

¹⁴⁹ Αναφορικά με τις παραβάσεις των διατάξεων του άρ. 13, σε συνδυασμό με το άρ. 5 παρ. 1 α' του ΓΚΠΔ καλείται π.χ. ο ΥΕ να τροποποιήσει τη διαδικασία και το περιεχόμενο της ενημέρωσης προς γονείς μαθητές και εκπαιδευτικούς σύμφωνα με τις ενδεικτικές προτάσεις της υπ'αρ. 50/2021 απόφασης. ΑΠΔΠΧ 50/2021 σ. 33.

από πολλά Υπουργεία Παιδείας¹⁵⁰ ως και από όργανα της ίδιας της ΕΕ) υπό νέες αυστηρότερες βάσεις.

---

¹⁵⁰ Π.χ. το σύνολο των δημόσιων και ιδιωτικών σχολικών μονάδων της Μαδρίτης. Πηγή: <https://newsroom.ibm.com/2020-03-19-IBM-and-Cisco-facilitate-remote-teaching-in-Madrid>.

**4. Δεύτερο μέρος: Η διαδικασία απαλλαγής από το μάθημα των
Θρησκευτικών**

4.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Ως ελευθερία της θρησκευτικής εκπαίδευσης ορίζεται η «ελευθερία που κατοχυρώνει στο χώρο του σχολείου την πολλαπλότητα των εν ευρεία έννοια θρησκευτικών ιδεών, θεμελιώνοντας, ειδικότερα, συγκεκριμένες και διακεκριμένες αξιώσεις για αποχή των εκπαιδευτικών μηχανισμών του κράτους από κάθε προσπάθεια μονόπλευρης και δογματικής επιβολής μια συγκεκριμένης στάσης απέναντι στο θείο¹⁵¹». Με αφορμή τη διδασκαλία, τον τρόπο συμμετοχής και απαλλαγής των μαθητών καθώς και τους τρόπους γνωστοποίησης του θρησκευόμενου των φυσικών προσώπων (αναγραφή στους απολυτήριους τίτλους ή/και στις πολιτικές ταυτότητες¹⁵²) έχει αναπτυχθεί έντονος δημόσιος και ακαδημαϊκός διάλογος σχετικά με τη θέση της θρησκείας στην νέα εκπαιδευτική πραγματικότητα και αναφορικά με το περιεχόμενο του ΜτΘ και εάν αυτό θα πρέπει να αποτελεί υποχρεωτικό ή προαιρετικό μάθημα. Η κατ' αρ. Σ3 παρ. 1¹⁵³ αναφορά της θρησκείας της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ως επικρατούσας θρησκείας συνεπάγεται την υποχρέωση του Κράτους να την αναγνωρίζει ως επικρατούσα και να θεωρεί υποχρέωση του την καλλιέργεια της ορθόδοξης θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών. Η ως άνω διαχρονική θεώρηση συνεπάγεται την ερμηνεία των υπολοίπων διατάξεων του Συντάγματος, εν προκειμένω το αρ. 13 Σ, το αρ. 9 της ΕΣΔΑ και το αρ. 10 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπό το πρίσμα της «επικρατούσας» θρησκείας (ιδ. σχετ. αποφάσεις 1749 και 1750/2019 της Ολομέλειας του ΣτΕ). Η θεώρηση αυτή, δεν μπορεί να εξίχνειται στο σημείο του εξαναγκασμού των πολιτών να γίνουν Χριστιανοί Ορθόδοξοι, συνεπάγεται όμως κάποιες προνομιακές σχέσεις της Ορθόδοξης εκκλησίας με το Κράτος. Η θρησκευτική ελευθερία κατ' αρ. 13 Σ, περιλαμβάνει και την θρησκευτική ουδετερότητα του κράτους.

---

¹⁵¹ Σωτηρέλης Γ., (1998), *Θρησκεία και εκπαίδευση κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση. Από τον καταχητισμό στην πολυφωνία*. 3^η εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, σ. 213.

¹⁵² απόφαση 2281/2001 ΟλΣτΕ.

¹⁵³ Σ3 παρ. 1 επ. (Α' 120 27-6-2008) Σχέσεις Εκκλησίας-Κράτους «1. Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας, που γνωρίζει κεφαλή της τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό, υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη Εκκλησία του Χριστού· τηρεί απαρασάλευτα, όπως εκείνες, τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Είναι αυτοκέφαλη, διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτή και συγκροτείται όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, με τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της κθ' (29) Ιουνίου 1850 και της Συνοδικής Πράξης της 4ης Σεπτεμβρίου 1928. 2. Το εκκλησιαστικό καθεστώς που υπάρχει σε ορισμένες περιοχές του Κράτους δεν αντίκειται στις διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου. 3. Το κείμενο της Αγίας Γραφής τηρείται αναλλοίωτο. Η επίσημη μετάφρασή του σε άλλο γλωσσικό τύπο απαγορεύεται χωρίς την έγκριση της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδας και της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη».

Δυνάμει της ανωτέρω διαχρονικής θεώρησης, ήδη από το 1833 ανάμεσα στα μαθήματα του επίσημου αναλυτικού προγράμματος του Υπουργείου Παιδείας συμπεριλαμβάνεται και το μάθημα των Θρησκευτικών ως υποχρεωτικό μάθημα. Διδάσκεται στην Α΄/βάθμια και Β΄/βάθμια εκπαίδευση σύμφωνα με τα Αναλυτικά και Ωρολόγια Προγράμματα που εκπονούνται από το, τέως Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, νυν Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

4.2. Το Θρήσκευμα και το Μάθημα των Θρησκευτικών στην εκπαιδευτική διαδικασία

Η διδασκαλία του Μαθήματος των Θρησκευτικών εντός της σχολικής αίθουσας, η προσευχή και η μαζική συμμετοχή της σχολικής μονάδας στον εκκλησιασμό αποτελούν τους τρόπους με τους οποίους πραγματοποιείται η θρησκευτική εκπαίδευση των ανηλίκων μαθητών. Η διαδικασία αυτή αποτελεί συνέχεια και είναι προσαρμοσμένη στο πλαίσιο της θρησκευτικής εκπαίδευσης που παρέχουν οι γονείς στο σπίτι. Το ΜτΘ, σύμφωνα με τον ν. 1566/1985 (Α΄167)¹⁵⁴, ο οποίος εξειδικεύει τα άρθρα 13 Σ παρ. 1 και την συνταγματική διάταξη περί «επικρατούσας θρησκείας» του άρθρου Σ3, σε συνδυασμό με το 16 Σ, αρχίζει να διδάσκεται, με το σημερινό περιεχόμενό αυτού, ήδη από τις μεσαιές τάξεις του Δημοτικού σχολείου. Αναφορικά με την προσχολική εκπαίδευση (νηπιαγωγείο¹⁵⁵) απουσιάζει κάθε άμεση ή έμμεση αναφορά στη θρησκευτική αγωγή ενώ για το Δημοτικό, σύμφωνα με το άρ. 4 εδ. ε΄ οι μαθητές πρέπει «να εξοικειώνονται βαθμιαία με τις ηθικές, θρησκευτικές, εθνικές, ανθρωπιστικές και άλλες αξίες και να τις οργανώνουν σε σύστημα αξιών». Από τις προαναφερθείσες διατυπώσεις καθίσταται σαφής η ταύτιση της ανάπτυξης της θρησκευτικής συνείδησης με την επικρατούσα θρησκεία (Σ3). «*Η αναφορά περί επικρατούσας θρησκείας σχετίζεται με τον καίριο ρόλο της Ορθοδοξίας στην ιστορική διαμόρφωση του ελληνισμού..... δε παύει, βέβαια να αποτελεί αντικείμενο μεγάλης ερμηνευτικής αμφισβήτησης*¹⁵⁶».

Μια συγκριτική μελέτη¹⁵⁷ αναφορικά με τη διδασκαλία του ΜτΘ, στον υπόλοιπο Ευρωπαϊκό χώρο, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στις περισσότερες χώρες διατηρείται το ομολογιακό μάθημα της επικρατούσας θρησκείας κάθε χώρας έστω και σε προαιρετική βάση. Εντός του

---

¹⁵⁴ θέτει τους στόχους της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

¹⁵⁵ Η προσχολική εκπαίδευση είναι πλέον διεισδυτική και υποχρεωτική. Ίδτε σχετικά την υπ΄αρ. 100872/Δ1/27.6.2019 Κ.Υ.Α. με τίτλο «Ορισμός Δήμων εφαρμογής δίχρονης προσχολικής εκπαίδευσης από το σχολικό έτος 2020-2021» με την οποία ολοκληρώθηκε ο σχεδιασμός του υπουργείου Παιδείας για την καθολική εφαρμογή της υποχρεωτικής δίχρονης προσχολικής εκπαίδευσης.

¹⁵⁶ Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., 2021 *Οι σύγχρονες περιπέτειες της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών. Μια ηθικο-συνταγματική προσέγγιση*, Αθήνα, Παπαζήση, σ.31

¹⁵⁷ Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., 2021 ο.π. σ. 38 επ.

ευρωπαϊκού χώρου διακρίνονται τέσσερα μοντέλα οργάνωσης των σχέσεων του Κράτους με την Εκκλησία: **α)** κράτη με επίσημη θρησκεία, **β)** κράτη τα οποία αναγνωρίζουν τον κεντρικό ρόλο σε μια θρησκεία την οποία και ενισχύουν, **γ)** κράτη με σχετικό διαχωρισμό Πολιτείας και Εκκλησίας και **δ)** τα λεγόμενα κοσμικά κράτη στα οποία υπάρχει πλήρης διαχωρισμός του Κράτους με την Εκκλησία. Στην Αυστρία¹⁵⁸ στην Δανία¹⁵⁹, όπως και στην Ελλάδα, το μάθημα είναι υποχρεωτικό, ομολογιακό με δυνατότητα βέβαια απαλλαγής με απλή δήλωση των γονέων. Στην Γερμανία, το παρεχόμενο μάθημα των Θρησκευτικών είναι ομολογιακό. Σύμφωνα με το αρ. 7 παρ. 3 ΓερΣ η θρησκευτική εκπαίδευση αποτελεί μέρος των αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών¹⁶⁰. Ομοίως και στην Φινλανδία, στο Βέλγιο¹⁶¹, και στο Λουξεμβούργο¹⁶² με την ταυτόχρονη παροχή επιλεγόμενου εναλλακτικού μαθήματος. Στην Ιταλία, όπου υφίσταται αμοιβαία συνεργασία Κράτους και Εκκλησίας και ο καθολικισμός καταργήθηκε ως επίσημη θρησκεία, το μάθημα είναι προαιρετικό αλλά ομολογιακό¹⁶³. Ομοίως και στην Ολλανδία. Στη Σουηδία¹⁶⁴ και τη Νορβηγία το μάθημα είναι υποχρεωτικό και έχει θρησκευολογικό χαρακτήρα. Τέλος στην Γαλλία, η οποία αποτελεί παράδειγμα κοσμικού κράτους, υπάρχει πλήρης διαχωρισμός Κράτους – Εκκλησίας¹⁶⁵ και παρέχεται κοσμική δημόσια εκπαίδευση χωρίς μάθημα θρησκευτικών¹⁶⁶.

Τα κράτη διαθέτουν ευρύ περιθώριο εκτίμησης αναφορικά με τον προγραμματισμό, το σχεδιασμό και την εφαρμογή του εκπαιδευτικού Προγράμματος Σπουδών (επίσημα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών)¹⁶⁷. Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση

---

¹⁵⁸ Άρθρο 14 παρ. 1 Αυστ. Σ. Το Κράτος είναι αρμόδιο για τη νομοθέτηση και την υλοποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής.

¹⁵⁹ Άρθρα 66-70 Δαν. Σ.

¹⁶⁰ Wittmer F, Waldhoff C., 2019, *Religious Education in Germany in Light of Religious Diversity: Constitutional Requirements for Religious Education*, δημοσιευμένο στο <https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/religious-education-in-germany-in-light-of-religious-diversity-constitutional-requirements-for-religious-education/DA53CF0E68B465C7FD4E027BAD3887AF>.

¹⁶¹ Το Βελγικό Σύνταγμα εγγυάται την απόλαυση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών (άρθρο 11 Βελ. Σ), καθορίζοντας κατηγορηματικά την ελευθερία της εκπαίδευσης και την απαγόρευση μέτρων που την αποτρέπουν ή την εμποδίζουν (άρθρο 24 Βελ. Σ).

¹⁶² Άρθρο 23^ο Λουξ. Σ.

¹⁶³ Άρθρο 7 Ιτ. Σ.

¹⁶⁴ Παρά την κατάργηση από το έτος 2000 της Ευαγγελικής Λουθηρανικής Εκκλησίας ως επίσημης, η τελευταία απολαμβάνει ειδική μεταχείριση.

¹⁶⁵ Νόμος της 9^{ης}.12.1905 με τον οποίο καθιερώθηκε η κοσμικότητα του Κράτους.

¹⁶⁶ Σωτηρέλης Γ., *Θρησκεία και Εκπαίδευση*, ο.π. σελ. 36-37 & Μαντζούφας Π., 2016, *Η θρησκευτική ελευθερία στην εκπαίδευση στην Μεσογειακή Ευρώπη*, Δημοσιευμένο στο www.constitutionalism.gr, τελευταία πρόσβαση 20.11.2021.

¹⁶⁷ Σχετ. <http://ebooks.edu.gr/ebooks/v2/ps.jsp>. Με τον όρο αναλυτικό πρόγραμμα (λατινικά: curriculum) εννοούμε τη -συνήθως γραπτή- διατύπωση των χαρακτηριστικών μιας διδακτικής πρότασης. Τυπικές παράμετροι ενός αναλυτικού προγράμματος είναι οι στόχοι του, το περιεχόμενο στο οποίο αναφέρεται, οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί, οι διαδικασίες που προτείνει ή οι προτάσεις αξιολόγησής του. Η διδακτική πρόταση μπορεί να

των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν θέτει εμπόδια στα Κράτη – μέλη αναφορικά με την υιοθέτηση μίας επίσημης θρησκείας στην οποία να προσδίδουν δεσπόζουσα θέση για ιστορικούς ή άλλους λόγους. Η κυρίαρχη αυτή θρησκευτική κουλτούρα εισέρχεται στο σχολικό περιβάλλον και μπορεί να αποτελεί τη βάση του curriculum για τη διδασκαλία του ΜτΘ με μόνο περιορισμό το μάθημα να μην είναι ασφυκτικά θρησκευολογικό (απόφαση ΕΔΔΑ Folgerø και λοιποί κατά Νορβηγίας¹⁶⁸ και Lautsi¹⁶⁹ κατά Ιταλίας, 18.3.2011, παρ.71. Το ΕΔΔΑ, εξετάζοντας τις κρατικές επιλογές στην θρησκευτική εκπαιδευτική πολιτική, υπό το πρίσμα του άρθρου 9 της Συμβάσεως το οποίο επιβάλλει καθήκον ουδετερότητας και αμεροληψίας οφείλει να σέβεται τις όποιες κρατικές επιλογές μέχρι ενός σημείου, μη σταθερούμ το οποίο χαράσσεται με κάθε νεότερη απόφαση του (ιδ. πρόσφατη απόφαση Παπαγεωργίου κλπ κατά Ελλάδας)¹⁷⁰. Η παρακολούθηση του ΜτΘ καθίσταται υποχρεωτική για όσους μαθητές ασκούντες τη γονική μέριμνα αυτών ανήκουν στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία. Για το σύνολο των υπόλοιπων μαθητών επιβάλλεται η καθιέρωση του δικαιώματος απαλλαγής από την διδασκαλία και εξέταση.. Η διαδικασία απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών συνδέεται άμεσα με ευρύτερα ζητήματα προστασίας του δικαιώματος στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, της ανεξιθρησκείας, της θρησκευτικής ελευθερίας και της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα του ατόμου. Αποτελεί δείκτη εκκοσμίκευσης του κράτους και πολλές φορές φέρνει εκ νέου στο προσκήνιο το ζήτημα διαχωρισμού Κράτους και Εκκλησίας. Οι ασάφειες και η μη ορθά θεσμισμένη καθιέρωση του τρόπου απαλλαγής από το ΜτΘ έχει αποτελέσει αφορμή για γόνιμο διάλογο αναφορικά με τη θέση που θα πρέπει να έχει το ΜτΘ στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, το μονόπλευρο κατηχητικό περιεχόμενο αυτού του μαθήματος και την αδυναμία του Κράτους να προσφέρει ένα εναλλακτικό μάθημα σε όσους λαμβάνουν απαλλαγή¹⁷¹. Την 20^η Σεπτεμβρίου 2021

αφορά τη διδασκαλία μιας ολόκληρης εκπαιδευτικής βαθμίδας ή τάξης σε συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο ή σε σύνολο γνωστικών αντικειμένων.

¹⁶⁸ Δημοσιευμένη στο <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnumber%22:%5B%22819532%22%5D%7D> (τελευταία πρόσβαση 16.12.2021).

¹⁶⁹ Η εν λόγω απόφαση έθιξε το θέμα της θρησκευτικής εκπαίδευσης, ως πτυχή της θρησκευτικής ελευθερίας, από τη σκοπιά των θρησκευτικών συμβόλων στις σχολικές αίθουσες και την επίδραση αυτών στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών.

¹⁷⁰ Με την απόφαση του ΕΔΔΑ, Lautsi κατά Ιταλίας, 18.3.2011, εξετάστηκε και ένα δεύτερο συναφές θέμα που αφορά την ανάρτηση θρησκευτικών συμβόλων εντός των σχολικών αιθουσών. Η συγκεκριμένη απόφαση του Δικαστηρίου εκτυλίχτηκε σε δύο στάδια. Στις 3.11.2009 με την απόφαση του το Τμήμα του ΕΔΔΑ δικάωνε την προσφεύγουσα αναφορικά με την ύπαρξη του Εσταυρωμένου στις σχολικές αίθουσες, ενώ κατόπιν αιτήματος από την ιταλική κυβέρνηση (άρ. 43 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου), η υπόθεση παραπέμφθηκε στο Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης. Η απόφαση της 18^{ης} Νοεμβρίου 2011 κινήθηκε σε διαφορετική κατεύθυνση.

¹⁷¹ Η διαδικασία με την οποία μπορεί κάποιος μαθητής να απαλλαγεί από το ΜτΘ όπως και το ποιοι δικαιούνται απαλλαγής καθορίζονται με ετήσιες εγκύκλιες οδηγίες κατόπιν εκδόσεως Υπουργικών Αποφάσεων του ΥΠΑΙΘ. Τελευταία ΥΑ η υπ'άρ. 61178/ΓΔ4/1.6.2021 (Β'2286) (διαθέσιμη στο www.et.gr) τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

δημοσιεύθηκε η υπ'αρ. 1362/2021 απόφαση της Ολομέλειας του ΣτΕ σύμφωνα με την οποία έγινε δεκτή η αίτηση, που είχαν ασκήσει γονείς μαθητών, που φοιτούσαν στην Β΄βάθμια εκπαίδευση. Με την απόφαση αυτή ακυρώθηκαν εν μέρει η υπ'αρ. Φ1/104795/ΓΔ4/10.8.2020 απόφαση της Υφυπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων και στο σύνολό της η θεωρούμενη ως συμπροσβαλλόμενη νεότερη υπ'αρ. Φ1/119410/γδ4/11.9.2020 απόφαση, με την οποία χορηγήθηκε παράταση στην προθεσμία υποβολής υπευθύνων δηλώσεων από τους μαθητές και τους ασκούντες τη γονική μέριμνα αυτών για τη χορήγηση απαλλαγής από το ΜτΘ για το τρέχον σχολικό έτος 2020-2021.

4.2.1. Το ενδιάθετο φρόνημα του υποκειμένου των δεδομένων απέναντι στα Θεία υπό το νέο καθεστώς προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Σύμφωνα με το προισχύον νομικό πλαίσιο¹⁷², τα «ευαίσθητα δεδομένα» είναι τα δεδομένα που αφορούν τη φυλετική ή εθνική προέλευση, τα πολιτικό φρονήματα, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, τη συμμετοχή σε ένωση, σωματείο και συνδικαλιστική οργάνωση, την υγεία, την κοινωνική πρόνοια, την ερωτική ζωή, καθώς και τα σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες. Η συλλογή και η επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, κατ' αρχήν απαγορεύεται ενώ στο άρθρο 7 του προισχύοντος νόμου αναφέρονται περιοριστικά οι περιπτώσεις που κατ'εξάιρεση επιτρέπεται η επεξεργασία. Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, δεδομένα σχετικά με το θρήσκευμα εμπίπτουν στις ειδικές κατηγορίες δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (πρώην «ευαίσθητα» προσωπικά δεδομένα), των οποίων η επεξεργασία διέπεται από το άρθρο 9 του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων (ΓΚΠΔ) και από τις γενικότερες διατάξεις των άρθρων 5, 6 ΓΚΠΔ. Σύμφωνα με το 5^ο άρθρο του ΓΚΠΔ, τα προσωπικά δεδομένα πρέπει να τυγχάνουν επεξεργασίας η οποία: **α)** να είναι σύννομη θεμιτή και διαφανής (νομιμότητα, αντικειμενικότητα και διαφάνεια), **β)** η συλλογή να πραγματοποιείται μόνο για καθορισμένους νόμιμους σκοπούς οι οποίοι είναι ρητά καθορισμένοι ενώ απαγορεύεται η υποβολή των δεδομένων σε περαιτέρω επεξεργασία κατά τρόπο ασύμβατο προς τους αρχικούς σκοπούς (περιορισμός του σκοπού), **γ)** τα δεδομένα να είναι κατάλληλα, συναφή και το πλήθος τους να είναι το ελάχιστο αναγκαίο για την υλοποίηση

---

¹⁷² Νόμος 2472/1997 (Α΄ 50), «Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», ο οποίος καταργήθηκε από τον ν.4624/2019 (Α΄ 137). Ο σχετικός νόμος καταργήθηκε, σύμφωνα με το 84^ο άρθρο του ν. 4624/2019 (Α΄ 137) διατηρώντας, με επιφύλαξη, τους υπάρχοντες ορισμούς και την παραπομπή σε αυτούς στην υπόλοιπη νομοθεσία, το δικαίωμα του ατόμου να επεξεργάζεται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα κατά την άσκηση οικιακών ή προσωπικών δραστηριοτήτων, την ποινική αντιμετώπιση των παραβάσεων, την διατήρηση του μητρώου εναντίωσης σε επικοινωνία με σκοπό προωθητικές ενέργειες εκ μέρους του Υ.Ε., την αποκλειστική αρμοδιότητα της ΑΠΔΠΧ και τις λοιπές διοικητικές κυρώσεις.

του σκοπού για τον οποίο υποβάλλονται σε επεξεργασία (data minimisation - ελαχιστοποίηση των δεδομένων), **δ**) να είναι ακριβή και να επικαιροποιούνται, όταν αυτό κρίνεται αναγκαίο, **ε**) να λαμβάνονται τα κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα για την άμεση διαγραφή ή την διόρθωση ανακριβών δεδομένων, (ακρίβεια), **στ**) να τίθενται περιορισμοί αναφορικά με την περίοδο αποθήκευσης τους και να διατηρούνται σε μορφή που επιτρέπει την ταυτοποίηση των υποκειμένων των δεδομένων μόνο για το αναγκαίο χρονικό διάστημα, σύμφωνα με τους σκοπούς επεξεργασίας, **ζ**) η επεξεργασία των δεδομένων να γίνεται κατά τρόπο που παρέχει εγγυήσεις για την ασφάλειά τους και την προστασία τους από παράνομη ή μη εξουσιοδοτημένη επεξεργασία με τη χρήση κατάλληλων τεχνικών ή οργανωτικών μέτρων (ακεραιότητα και εμπιστευτικότητα).

Σύμφωνα με το 9^ο άρθρο του ΓΚΠΔ τίθενται περιοριστικά οι ειδικότεροι σκοποί στο πλαίσιο των οποίων μπορεί να πραγματοποιηθεί επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ειδικών κατηγοριών. Η νομική βάση επεξεργασίας των δεδομένων που αφορούν στο θρήσκευμα θρησκευματος μπορεί να θεμελιωθεί στην περίπτωση 2 στοιχ. ζ' του άρθρου 9 του ΓΚΠΔ σύμφωνα με την οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί επεξεργασία όταν *«είναι απαραίτητη για λόγους ουσιαστικού δημόσιου συμφέροντος, βάσει του δικαίου της Ένωσης ή κράτους μέλους, το οποίο είναι ανάλογο προς τον επιδιωκόμενο στόχο, σέβεται την ουσία του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων και προβλέπει κατάλληλα και συγκεκριμένα μέτρα για τη διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων»*, σε συνδυασμό με την 55η αιτιολογική σκέψη, κατά την οποία *«η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από δημόσιες αρχές με σκοπό την επίτευξη σκοπών επίσημα αναγνωρισμένων θρησκευτικών ενώσεων, οι οποίοι προβλέπονται στο συνταγματικό ή το διεθνές δημόσιο δίκαιο, πραγματοποιείται για λόγους δημόσιου συμφέροντος»*. Μάλιστα, κατά το άρθρο 22 παρ. 2 του εφαρμοστικού νόμου 4624/20191 *«η επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα υπό την έννοια του 1 Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, μέτρα εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και ενσωμάτωση στην εθνική νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 και άλλες διατάξεις. άρθρου 9 παρ. 1 του ΓΚΠΔ από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς επιτρέπεται, εφόσον είναι (α) απολύτως απαραίτητη για λόγους ουσιαστικού δημόσιου συμφέροντος»*.

4.3. Βραχύ ιστορικό της απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών. Η πρωτοποριακή λύση του 2000 και η οπισθοδρόμηση των επόμενων ετών

Μέχρι και το έτος 2002, το ΥΠΑΙΘ, με εγκύκλιες οδηγίες του αναφέρονταν αρχικά σε συγκεκριμένες κατηγορίες μαθητών ή μαθητριών και δεχόταν ότι η απαλλαγή από το ΜτΘ μπορούσε επιτευχθεί με την υποβολή υπεύθυνης δήλωσης των γονέων (ή του ίδιου του μαθητή ή της μαθήτριας εφόσον ήταν ενήλικος/-η) στην οποία εξαναγκάζονταν να δηλώσουν το δόγμα στο οποίο ανήκαν¹⁷³. Ομοίως σύμφωνα με την υπ'αρ. Γ2/3826/07-09-1987¹⁷⁴ εγκύκλιο οδηγία του ΥΠΕΠΘ και την υπ'αρ. Γ1/11/02-01-1990¹⁷⁵ διαταγή που αφορά σε μαθητές, μάρτυρες του Ιεχωβά. Τον Νοέμβριο του έτους 1995 το ΥΠΕΠΘ εξέδωσε μία γενικότερη εγκύκλιο οδηγία σύμφωνα με την οποία *«οι ετερόδοξοι, ετερόθρησκοι και άθρησκοι μαθητές απαλλάσσονταν από το μάθημα των Θρησκευτικών εφόσον οι δύο γονείς καταθέσουν στο σχολείο γραπτή δήλωση από την οποία προκύπτει ότι ο μαθητής είναι άθρησκος, ή ετερόδοξος ή ετερόθρησκος»*. Μάλιστα στην εγκύκλιο σημειώνεται ότι *«Τα παραπάνω ισχύουν [...] ακόμα και στην περίπτωση που η ταυτότητα των μαθητών ή των κηδεμόνων τους γράφει 'Χριστιανός Ορθόδοξος'¹⁷⁶»*.

Το έτος 1998 δημοσιεύτηκε το υπ'αρ. 201/1998 (Α'161) Προεδρικό Διάταγμα με θέμα την οργάνωση και λειτουργία των Δημοτικών Σχολείων στο οποίο αναφέρει ότι μαθητές που ανήκουν σε άλλο δόγμα ή θρήσκευμα απαλλάσσονται από το μάθημα των Θρησκευτικών εφόσον το ζητήσουν οι γονείς τους με γραπτή δήλωση¹⁷⁷. Την 13^η Ιουνίου του έτους 2002 το ΥΠΕΠΘ εξέδωσε την, πρωτοποριακή για τα χρονικά, υπ'αρ. Γ2/61723/13.6.2002¹⁷⁸ εγκύκλιο οδηγία του σύμφωνα με την οποία για την απαλλαγή θα πρέπει να αναφέρεται ότι ο μαθητής *«δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος, χωρίς να είναι υποχρεωτική η αναφορά του θρησκευάματος*

---

¹⁷³ Η υπ'αρ. 144483/13-01-1956 εγκύκλιος οδηγία του ΥΠΕΠΘ αναφέρει ότι οι ευαγγελικοί μαθητές είναι ετερόδοξοι και δικαιούνται απαλλαγή από το ΜτΘ σύμφωνα με τον Ν. 4862/1931, και το άρθρο 1 του τότε ισχύοντος Συντάγματος του 1952. (διαθέσιμη στο WebArchive <https://web.archive.org/web/20140817050150/http://union.atheia.gr/wp-content/uploads/2013/04/144483-1956.pdf>) τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

¹⁷⁴ Διαθέσιμη στο WebArchive <https://web.archive.org/web/20160305004010/http://union.atheia.gr/wp-content/uploads/2013/04/3826-1987.pdf>) τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

¹⁷⁵ Διαθέσιμη στο WebArchive <https://web.archive.org/web/20160914023819/http://union.atheia.gr/wp-content/uploads/2013/04/11-1990.pdf>) τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

¹⁷⁶ Διαθέσιμη στο WebArchive <https://web.archive.org/web/20140817045840/http://union.atheia.gr/wp-content/uploads/2013/04/8904-1995.pdf>) τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

¹⁷⁷ Διαθέσιμο στο www.et.gr, τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

¹⁷⁸ Διαθέσιμη στο WebArchive <https://web.archive.org/web/20160304225954/http://union.atheia.gr/wp-content/uploads/2013/04/61723-2002.pdf>) τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

στο οποίο ανήκει.....στη θέση θρήσκευμα στον Απολυτήριο Τίτλο δεν υπάρχει λόγος αναγραφής ενδείξεως». Τον Ιούλιο του έτους 2008 το ΥΠΕΠΘ εξέδωσε την υπ'αρ. 91109/Γ2/10.7.2008 εγκύκλιο οδηγία¹⁷⁹ για τον τρόπο απαλλαγής από το ΜτΘ σύμφωνα με την οποία στην δήλωση των γονέων πρέπει να αναφέρεται ότι ο μαθητής δεν είναι χριστιανός ορθόδοξος «αλλά δεν είναι υποχρεωτική η αναφορά του θρησκεύματός του». Με την υπ'αρ. 10407/4.8.2008 εγκύκλιο οδηγία το ΥΠΕΠΘ επεσήμανε ότι «δεν είναι αναγκαία η αιτιολόγηση της άρνησης στην υπεύθυνη δήλωση», διευκρινίζεται ότι «η συγκεκριμένη διαδικασία ακολουθείται στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση εδώ και πάρα πολλά χρόνια» και τονίζεται ότι η διαδικασία αυτή εναρμονίζεται «με τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και των Ανεξάρτητων Αρχών της χώρας»¹⁸⁰.

Οι δύο αυτές εγκύκλιες οδηγίες προκάλεσαν την αντίδραση ιεραρχών της Εκκλησίας της Ελλάδας με αποτέλεσμα το ΥΠΕΠΘ να υπαναχωρήσει, υπό τις πιέσεις της Εκκλησίας και να εκδοθεί η υπ'αρ. Φ12/977/109744/26.8.2008 σχετικά με την απασχόληση των απαλλασσόμενων μαθητών στην οποία αναφέρεται: «Οι μη Ορθόδοξοι μαθητές δηλ. οι αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι, οι οποίοι [...] απαλλάσσονται από το μάθημα των Θρησκευτικών για λόγους συνείδησης, κατά την ώρα διδασκαλίας του συγκεκριμένου μαθήματος παρακολουθούν υποχρεωτικά τη διδασκαλία διαφορετικού διδακτικού αντικειμένου σε άλλο τμήμα της ίδιας τάξης [...]». Η τρίτη κατά σειρά εγκύκλιος οδηγία δημιούργησε σύγχυση και κατέστησε τους Διευθυντές των σχολικών μονάδων Υπευθύνους Επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ειδικής κατηγορίας. Ενώ στις δύο προηγούμενες εγκυκλίους (7&8/2008) δεν υπήρχε κάποια αναφορά στις θρησκευτικές πεποιθήσεις των μαθητών και συνεπώς απαλλαγή από το ΜτΘ μπορούσε να αιτηθεί και ένας χριστιανός ορθόδοξος μαθητής (για λόγους συνείδησης), η τρίτη εγκύκλιος υπονοούσε ότι μόνον οι μη ορθόδοξοι μαθητές είχαν δικαίωμα να ζητήσουν απαλλαγή από το μάθημα. Η, δε, αρμοδιότητα ελέγχου της προϋπόθεσης εξαίρεσης (μη ορθόδοξος μαθητής) πραγματοποιείτο από τον Διευθυντή της σχολικής μονάδας, ενώ καμία πρόβλεψη δεν υπήρξε για την τήρηση του εν λόγω αρχείου και την καταστροφή του σε κάποια προκαθορισμένη προθεσμία.

Οι προαναφερθείσες εγκύκλιες οδηγίες καταργήθηκαν τον Ιούνιο του έτους 2009 από την υπ'αρ. 109744/22.6.2009 σχετική εγκύκλιος σύμφωνα με την οποία το μάθημα είναι

¹⁷⁹ Διαθέσιμο στο https://www.synigoros.gr/resources/7083_3_91109-2008.pdf, τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

¹⁸⁰ Διαθέσιμο στο <https://www.synigoros.gr/?i=human-rights.el.danews.33735>, τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

υποχρεωτικό «αλλά δίνεται η δυνατότητα απαλλαγής στους αλλόθρησκους και ετερόδοξους μαθητές, οι οποίοι για λόγους συνείδησης δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το εν λόγω μάθημα»¹⁸¹.

Τον Ιανουάριο του έτους 2011 θεολόγοι καθηγητές Β/βάθμιας εκπαίδευσης του Ν. Χανίων έστειλαν στον Προϊστάμενο της Δ/σης Β'βάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Χανίων αίτηση-υπόμνημα-διαμαρτυρία επισημαίνοντας ότι παρατηρούνται φαινόμενα κατάχρησης του δικαιώματος απαλλαγής (π.χ.30 απαλλασσόμενοι μαθητές σε σύνολο 200 σε κάποιο σχολείο του νομού) και ζήτησαν να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να αποκατασταθεί η νομιμότητα. Επί της σιωπηρής απόρριψης του αιτήματος προς τον Προϊστάμενο της ΔΔΕ Χανίων οι αιτούντες άσκησαν, τον Ιούνιο του έτους 2011, αίτηση ακύρωσης κατά του Υπ. Παιδείας, διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων και του Προϊσταμένου της Δ/σης Β'βάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Χανίων ενώπιον του Διοικητικού Εφετείου Χανίων (ακυρωτικός σχηματισμός - ΔΕφ Χανίων). Την 11^η Δεκεμβρίου 2012 το ΔΕφ Χανίων δημοσίευσε την υπ'αρ. 115/2012¹⁸² απόφαση με την οποία έκανε δεκτή την αίτηση και ακύρωσε την σιωπηρή άρνηση του Προϊσταμένου της Δ/σης Β'βάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Χανίων επικαλούμενο αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ 3533/1986, ΣτΕ 3356/1995) σύμφωνα με τις οποίες: η «*συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού πρεσβεύει την Ορθόδοξη Χριστιανική Θρησκεία [...] ως τούτο άλλωστε μαρτυρείται και από την γενόμενη στην κεφαλίδα του Συντάγματος, επίκληση της Αγίας Τριάδος*¹⁸³» το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα χαρακτηρίζεται «επικρατούσα θρησκεία» στην Ελλάδα κατά το Σύνταγμα και σκοπός της παρεχόμενης εκπαίδευσης είναι κατά το Σύνταγμα, μεταξύ άλλων, «*η ανάπτυξη σε τουλάχιστον επαρκή βαθμό της θρησκευτικής συνείδησης των ελληνοπαίδων*¹⁸⁴» και συνεπώς όπως τεκμαίρεται από τα παραπάνω «*σύμφωνα με τις αρχές του ορθόδοξου χριστιανικού δόγματος*».

Ακολούθησαν δυο ακόμη εγκύκλιες οδηγίες του ΥΠΑΙΘ, τον Σεπτέμβριο του έτους 2013, η υπ'αρ. 133099/Γ2/19-09-2013¹⁸⁵ «Ρύθμιση μαθητικών θεμάτων» και η υπ'αρ. 12773/Δ2/23-

---

¹⁸¹ Διαθέσιμο στο <https://web.archive.org/web/20160913234957/http://union.atheia.gr/wp-content/uploads/2015/11/circ-2009-72719.pdf>, τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

¹⁸² Διαθέσιμο στο <http://theologoi-kritis.sch.gr/docs/Nomothesia/efeteioHanion.pdf>, τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

¹⁸³ Σκέψη 4^η απόφαση ΣτΕ 3356/1995 Στ'Τμήμα.

¹⁸⁴ ο.π. ΣτΕ 3356/1995 Στ'Τμήμα.

¹⁸⁵ Διαθέσιμο στο <http://theologoi-kritis.sch.gr/docs/Nomothesia/egkykliosapallagis2013.pdf>, τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

01-2015¹⁸⁶ «Ρύθμιση μαθητικών θεμάτων» τον Ιανουάριο του έτους 2015. Σύμφωνα με την υπ'αρ. 133099/Γ2/19-09-2013 εγκύκλιο οι γονείς έπρεπε να υποβάλουν υπεύθυνη δήλωση εντός πέντε ημερών από την έναρξη των μαθημάτων στην οποία *«θα αναφέρεται ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος ή επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης, χωρίς να είναι υποχρεωτική η αναφορά του θρησκειώματος στο οποίο ανήκει»*. Σύμφωνα με την υπ'αρ. 12773/Δ2/23-01-2015¹⁸⁷ εγκύκλιο απαλλαγή δικαιούνται μόνον οι αλλόθρησκοι και ετερόδοξοι μαθητές, που επικαλούνται λόγους θρησκευτικής συνείδησης. Στην υποβληθείσα υπεύθυνη δήλωση θα πρέπει να αναφέρεται ότι ο μαθητής δεν είναι χριστιανός ορθόδοξος, χωρίς όμως να είναι υποχρεωτική η αναφορά του θρησκειώματος του. Με την ως άνω εγκύκλιο επαναλαμβάνεται η πρόβλεψη του ΥΠΑΙΘ οι Διευθυντές των σχολικών μονάδων *«να ελέγχουν την τεκμηρίωση των προβαλλόμενων λόγων [...] και κατόπιν να προβαίνουν στη χορήγηση νόμιμης απαλλαγής του μαθητή»*.

4.4. Η θέση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα

Η θέση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα θα μπορούσε να συνοψιστεί στον εξής χαρακτηρισμό: Σε απόλυτη αρμονία με την έννοια του κοσμικού κράτους¹⁸⁸, άλλως εκ διαμέτρου αντίθετη από την θέση του ΣτΕ. Η ενασχόληση της ΑΠΔΠΧ ξεκινά το έτος 2002 με την υπ'αρ. 77^A/2002 απόφαση της¹⁸⁹. Με αφορμή καταγγελίες γονέων μαθητών που επιθυμούσαν απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών, εξέδωσε την ως άνω απόφαση στην οποία *«απευθύνει σύσταση, προειδοποιεί και καλεί τον υπεύθυνο επεξεργασίας του ΥΠΕΠΘ»* να εκδώσει κάθε αναγκαία οδηγία ώστε εφεξής οι γονείς που επιθυμούν τα παιδιά τους να απαλλαγούν από το μάθημα των Θρησκευτικών *«να μην ζητείται να δηλώνουν αν είναι άθρησκοι, ετερόδοξοι ή ετερόθρησκοι αλλά να ασκούν το δικαίωμά τους αυτό κατ'*

¹⁸⁶ Διαθέσιμο στο <https://web.archive.org/web/20151227141541/http://union.atheia.gr/wp-content/uploads/2015/09/circ-2015-12773.pdf>, τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

¹⁸⁷ Διαθέσιμη στο <https://www.scribd.com/document/253870121/Νεα-Εγκύκλιος-Απαλλαγών>, τελευταία πρόσβαση 8.10.2021.

¹⁸⁸ Madeley J. T. S., Enyedi Z., 2003, Church and State in Contemporary Europe: The Chimera of Neutrality Front Cover Psychology Press, διαθέσιμο στο https://books.google.gr/books?id=n5Brda6FmswC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, τελευταία πρόσβαση 6.10.2021. Κοσμικό κράτος χαρακτηρίζεται το κράτος το οποίο προσανατολίζεται να είναι ουδέτερο στα θέματα της θρησκείας, χωρίς να υποστηρίζει ούτε κάποια συγκεκριμένη θρησκεία ούτε την αθρησκεία. Ένα κοσμικό κράτος το οποίο κατά κανόνα έχει πολυπολιτισμική σύνθεση, αξιώνει να αντιμετωπίζει όλους τους πολίτες του με ίσο τρόπο ανεξαρτήτως θρησκειώματος, και αποφεύγει την προνομοιακή μεταχείριση πολίτη από συγκεκριμένο θρήσκευμα/μη θρησκευόμενο σε σχέση με άλλα θρησκειώματα/μη θρησκειώματα. Ένα πραγματικά κοσμικό κράτος θα διατηρεί σθεναρά την εθνική κυριαρχία χωρίς επιρροές από θρησκευτικές ομάδες.

¹⁸⁹ Διαθέσιμη στο <https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/prakseisArxis/apofasi-gia-tin-anagrafi-thriskeymatos-se-apolytirioys-titloys-sroydon-0>, τελευταία πρόσβαση 6.10.2021.

*επίκληση των πεποιθήσεων τους και χωρίς να προβαίνουν σε καμία περαιτέρω διευκρίνιση». Κεντρικό επιχείρημα της ΑΠΔΠΧ για την σύσταση αποτέλεσε το γεγονός ότι: **α)** το θρήσκευμα αποτελεί ευαίσθητο δεδομένο προσωπικού χαρακτήρα και **β)** η υποβληθείσα υποχρεωτική δήλωση ότι κάποιος δεν ασπάζεται το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα αποτελεί αρνητική δήλωση θρησκειότητας¹⁹⁰.*

Στην πολύ ενδιαφέρουσα και πρωτοποριακή απόφαση της ΑΠΔΠΧ γίνεται σαφής αναφορά στους περιορισμούς που πρέπει να τίθενται κατά την επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (νυν δεδομένα ειδικών κατηγοριών¹⁹¹), όπως εν προκειμένω το θρήσκευμα. *«Σύμφωνα με το άρθρο 2 περ. α' και β' του ν.2472/1997 (Α' 50), το θρήσκευμα αποτελεί δεδομένο προσωπικού χαρακτήρα και μάλιστα ευαίσθητο. Ως εκ τούτου, η καταχώρησή του σε αρχείο και η εν γένει επεξεργασία του υπόκεινται στις ρυθμίσεις του εν λόγω νόμου και εμπίπτουν στην αρμοδιότητα της Αρχής»¹⁹².*

Τον Ιούνιο του έτους 2015 δημοσιεύτηκε η υπ'αρ. 69/2015¹⁹³ απόφαση της ΑΠΔΠΧ. Είχε προηγηθεί καταγγελία γονέων μαθητή της Α' Λυκείου σύμφωνα με την οποία ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας Γενικού Λυκείου (εφεξής ΓΕΛ) αρνείται παράνομα και αυθαίρετα να χορηγήσει στον υιό τους, απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών, επικαλούμενος ένα ευαίσθητο προσωπικό δεδομένο όπως το θρήσκευμα, ισχυριζόμενος ότι αυτό αναγράφεται ήδη στο απολυτήριο του Γυμνασίου. Η καταγγελία εξετάστηκε, λόγω συνάφειας, με την υπ' αριθμ. πρωτ. Γ/ΕΙΣ/1279/26.02.2015 αναφορά του Σωματείου με την επωνυμία Ένωση Αθέων, με την οποία ζητούσε την τροποποίηση της υπ' αριθμ. 12773/Δ2/23.01.2015¹⁹⁴ εγκυκλίου του Υπουργείου Παιδείας. Το Τμήμα της ΑΠΔΠΧ το οποίο επιλήφθηκε της καταγγελίας και της αναφοράς, αναγνώρισε ότι *«της εν λόγω εγκυκλίου αλλά και όλων των προγενεστέρων τίθεται*

---

¹⁹⁰ Απευθύνει σύσταση, προειδοποιεί και καλεί τον υπεύθυνο επεξεργασίας του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, μέσα σε εύλογο χρόνο – και πάντως όχι περισσότερο απ' όσο είναι αναγκαίος για την τροποποίηση των σχετικών ρυθμίσεων και την προσαρμογή των σχετικών πρακτικών – να συμμορφωθεί προς το περιεχόμενο της παρούσας απόφασης και, ειδικότερα : 1. Να μεριμνήσει για την άμεση τροποποίηση των σχετικών ρυθμίσεων και να λάβει και κάθε άλλο αναγκαίο μέτρο προκειμένου να μην αναγράφεται, ούτε να επιτρέπεται η αναγραφή του θρησκειώματος στους απολυτήριους τίτλους σπουδών δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης. 2. Να εκδώσει κάθε αναγκαία οδηγία προς τις οικείες εκπαιδευτικές αρχές και τους διευθυντές των σχολείων ώστε, εφεξής, από τους γονείς ή κηδεμόνες που επιθυμούν τα παιδιά τους να απαλλαγούν από το μάθημα των θρησκευτικών να μην ζητείται να δηλώνουν, αν είναι άθρησκοι, ετερόδοξοι ή ετερόθρησκοι, αλλά να ασκούν το δικαίωμα τους αυτό, κατ' επίκληση των πεποιθήσεών τους και χωρίς να προβαίνουν σε καμία περαιτέρω διευκρίνιση.

¹⁹¹ αρ. 9 ΓΚΠΔ.

¹⁹² ΑΠΔΠΧ, 77^α/2002 απόφαση, σκέψη 3^η.

¹⁹³ Διαθέσιμη στο <https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/prakseisArxis/kataggelia-shetika-me-tin-apallagi-apo-mathima-ton-thriskytikon>, τελευταία πρόσβαση 15.10.2021.

¹⁹⁴ ιδ. υποσημείωση αρ. 126.

θέμα νομοθετικής εξουσιοδότησεως και δημοσίευσής τους, ενόψει του ότι θέτουν κανόνες δικαίου¹⁹⁵» και επανέλαβε τα όσα είχε αναφέρει 13 χρόνια πριν με την υπ'αρ. 77Α/2002 απόφαση της όταν με απόλυτη σαφήνεια είχε υποστηρίξει ότι οι γονείς ή κηδεμόνες που επιθυμούν τα παιδιά τους να απαλλαγούν από το ΜτΘ θα πρέπει να μπορούν να ασκούν το δικαίωμά τους αυτό, κατ' επίκληση των πεποιθήσεών τους και χωρίς να προβαίνουν σε καμία περαιτέρω διευκρίνιση. Παρά ταύτα παρέπεμψε τις δύο συνεξεταζόμενες υποθέσεις στο σύνολό τους στην Ολομέλεια η οποία εξέδωσε την υπ'αρ. 94/2015¹⁹⁶ απόφαση, κατόπιν της υπ'αρ. 4/2015¹⁹⁷ γνωμοδότησης. Με την τελευταία αυτή απόφασή της η Αρχή εξετάζει τη συμβατότητα δύο εγκύκλιων οδηγιών του Υπουργείου Παιδείας, της εφαρμοστέας κατά τον κρίσιμο χρόνο υπ'αρ. 133099/Γ2/19.09.13 και της υπ'αρ. 12773/Δ2/23.1.2015 η οποία δημοσιεύτηκε την περίοδο κατά την οποία η ΑΠΔΠΧ εξέταζε την υπόθεση. Η ΑΠΔΠΧ αποφάνθηκε ότι η υπ'αρ. 12773/Δ2/23.1.2015 εγκύκλιος οδηγία πρέπει να ερμηνευτεί ως εξής: οι μαθητές (ή οι γονείς τους) δεν υποχρεούνται να δηλώσουν ότι δεν είναι χριστιανοί ορθόδοξοι αλλά αρκεί να επικαλεστούν λόγους συνείδησης (όπως όριζε η υπ'αρ. 133099/Γ2/19-09-2013 εγκύκλιος), εφόσον όμως αυτοί είναι πραγματικοί και επιβάλλουν την απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών. Τυχόν διαφορετική ερμηνεία έρχεται σε σύγκρουση με το άρθρο 13 Σ παρ. 1 και 2¹⁹⁸.

Με αφορμή καταγγελίες της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΛΔΑ) και της Ένωσης Αθέων, κατά τα έτη 2017 και 2018 (περίοδος προ της έναρξης εφαρμογής του ΓΚΠΔ), η ΑΠΔΠΧ εξέδωσε την υπ'αρ. 28/2019¹⁹⁹ απόφασή της με την οποία τοποθετήθηκε με μεγαλύτερη σαφήνεια απέναντι σε μια σειρά ζητημάτων που αφορούν στην προστασία των υποκειμένων των δεδομένων από την επεξεργασία του θρησκευάματος²⁰⁰. Αναφορικά με την δυνατότητα και τον τρόπο απαλλαγής από το ΜτΘ, η Αρχή, εξετάζοντας

¹⁹⁵ Απόφαση 69/2015 ΑΠΔΠΧ σελ. 3.

¹⁹⁶ Διαθέσιμη στο <https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/prakseisArxis/apallagi-ton-mathiton-apo-mathima-ton-thriskeytikon>, τελευταία πρόσβαση 15.10.2021.

¹⁹⁷ Διαθέσιμη στο <https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/prakseisArxis/apallagi-ton-mathiton-apo-mathima-ton-thriskeytikon-0>, τελευταία πρόσβαση 15.10.2021.

¹⁹⁸ Απόφαση 94/2015 ΑΠΔΠΧ σελ. 6 «...η εγκύκλιος αυτή πρέπει να ερμηνευθεί υπό την ανωτέρω δοθείσα έννοια για να είναι σύμφωνη με τις ανωτέρω συνταγματικές διατάξεις σχετικά με το θέμα της απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών, εφόσον ως εγκύκλιος αναφέρεται στο συνήθως συμβαίνον και δεν δύναται να θέσει δευτερεύοντες δεσμευτικούς κανόνες δικαίου, για τη θέσπιση των οποίων θα έπρεπε άλλωστε να υπάρχει ειδική νομοθετική εξουσιοδότηση, η οποία δεν αποδεικνύεται ότι υπάρχει, εν προκειμένω».

¹⁹⁹ Διαθέσιμη στο <https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/prakseisArxis/anagrafi-toy-thriskeymatos-kai-tis-ithageneias-stoys-titloys-sproydon-tis>, τελευταία πρόσβαση 19.10.2021.

²⁰⁰ Συγκεκριμένα: α) την αναγραφή θρησκευάματος στους τίτλους σπουδών της α'/θμιας και β'/θμιας εκπαίδευσης, β) την καταγραφή θρησκευάματος στο μηχανογραφικό σύστημα Myschool, γ) την καταγραφή θρησκευάματος στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και δ) την απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών.

εκ νέου την υπ'αρ. 133099/Γ2/19-09-2013 εγκύκλιο, με επιτακτικό τρόπο κατέστησε σαφές ότι η ζητηθείσα δήλωση, σύμφωνα με την οποία η απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών χορηγείται ύστερα από την εμπρόθεσμη υποβολή υπεύθυνης δήλωσης του ίδιου του ενήλικου μαθητή ή των ασκούντων την γονική μέριμνα, στην οποία θα αναφέρεται ότι ο μαθητής δεν είναι Χ.Ο. και επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης «δεν είναι σύμφωνη με τις διατάξεις του άρθρου 13 παρ. 1 και 2 του Σ., οι οποίες κατοχυρώνουν την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης και τη θρησκευτική ελευθερία, ως συνταγματική αρχή και ως ατομικό δικαίωμα και με το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ, διότι αντιβαίνει στην αρνητική θρησκευτική ελευθερία των μαθητών και των γονέων τους, οι οποίοι έχουν και το ειδικότερο δικαίωμα να διαπαιδαγωγήσουν ελευθέρως τα παιδιά τους με βάση τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές τους πεποιθήσεις, σύμφωνα με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, καθώς και με το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ και το άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Επίσης αντιβαίνει προς τη θεμελιώδη αρχή της αναγκαιότητας της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (άρθρο 4 παρ. 1 περ. β' ν. 2472/1997 και 5 παρ. 1 του ΓΚΠΔ²⁰¹)». Αντιπρότεινε, δε, προς το ΥΠΑΙΘ υπό την ιδιότητα του ως ΥΕ ότι αρκεί η επίκληση στη δήλωση λόγων συνείδησης και όχι η αναφορά της πίστης ή της μη πίστης σε συγκεκριμένο θρήσκευμα.

Η πρακτική του ΥΠΑΙΘ ως ΥΕ να θέτει δευτερεύοντες δεσμευτικούς κανόνες δικαίου, αποτυπώνοντας το δικαίωμα, τη διαδικασία και τους λόγους απαλλαγής από το ΜτΘ σε εγκύκλιες οδηγίες αντικαταστάθηκε κατά τα επόμενα (από το έτος 2015) χρόνια με την έκδοση Υπουργικών Αποφάσεων. Οι ενδοιασμοί της ΑΠΔΠΧ αναφορικά με την απουσία νομοθετικής εξουσιοδότησης απασχόλησαν το ΣτΕ, η Ολομέλεια²⁰² του οποίου, πολύ πρόσφατα (9/2021) έκανε δεκτή αίτηση ακύρωσης που είχαν ασκήσει γονείς μαθητών που φοιτούσαν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ζητώντας την ανάκληση των υπουργικών αποφάσεων²⁰³ της υφυπουργού ΥΠΑΙΘ, οι οποίες αφορούσαν στην απαλλαγή από το ΜτΘ. Χωρίς να εισχωρήσει στην ουσία των επίμαχων Υ.Α., το ΣτΕ έκρινε ότι οι υπουργικές αποφάσεις έχουν εκτελεστό χαρακτήρα, πλην όμως για να λάβουν νόμιμη υπόσταση έπρεπε να έχουν δημοσιευτεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, καθώς και να υπάρξει σχετική εξουσιοδότηση προς την ηγεσία του ΥΠΑΙΘ για τη λήψη της σχετικής πρωτοβουλίας.

²⁰¹ Απόφαση 28/2019 ΑΠΔΠΧ σελ. 17.

²⁰² Στην υπ' αριθμ. 1362/2021 απόφαση ΟλΣτΕ το ανώτατο ακυρωτικό Δικαστήριο επισημαίνει ότι με τις προσβαλλόμενες πράξεις ρυθμίζονται, πρώτον, κατά τρόπο δεσμευτικό, μεταξύ άλλων, τα θέματα που αφορούν στους φορείς του δικαιώματος της απαλλαγής, στο περιεχόμενο της δήλωσης απαλλαγής, στην προθεσμία υποβολής της δήλωσης και στην απασχόληση των μαθητών που απαλλάσσονται.

²⁰³ Αφενός η υπ'αρ. Φ1/104795/ΓΔ4/10.8.2020 πράξη της Υφυπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, αφετέρου δε εν όλω η θεωρούμενη ως συμπροσβαλλόμενη νεότερη υπ'αρ. Φ1/119410/γδ4/11.9.2020.

Η παρέμβαση της ΑΠΔΠΧ, με την υπ'αρ. 28/2019 απόφαση, δύναται να χαρακτηριστεί ως εφ' όλης της ύλης που αφορά στην προστασία των υποκειμένων των δεδομένων από την επεξεργασία του θρησκευάτος²⁰⁴. Φέρνει στο προσκήνιο τη σημασία του ΓΚΠΔ ως αποτελεσματικού εργαλείου προστασίας των υποκειμένων των δεδομένων και αποτελεί «*μια πολύ σημαντική παρέμβαση στον δημόσιο διάλογο και εμπεδώνει ταυτόχρονα τον ρόλο της ως υπερασπιστή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στη σφαίρα της αρμοδιότητάς της*²⁰⁵», καταδεικνύοντας την οιονεί δικαιοδοτική λειτουργία της.

Σύμφωνα με την ισχύουσα, υπ' αριθμ. 12773/Δ2/23-01-2015, εγκύκλιο οδηγία του ΥΠΑΙΘ, η απαλλαγή από το ΜτΘ χορηγείται ύστερα από υπεύθυνη δήλωση του ίδιου του μαθητή (αν είναι ενήλικος) ή και των δύο γονέων του (αν είναι ανήλικος), στην οποία θα αναφέρεται ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος και εξ αυτού επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης. Κατά την άποψη μας η ως άνω υποχρέωση του υποκειμένου των δεδομένων παραβιάζει το δικαίωμα του για την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ειδικών κατηγοριών, τη θρησκευτική του ελευθερία και έρχεται σε αντίθεση με τις αποφάσεις της ΑΠΔΠΧ (αναλύονται κατωτέρω). Τέλος, σύμφωνα με τα άρθρα 4 παρ. 11 του ΓΚΠΔ και την 43^η σκέψη του προοιμίου, η οικειοθελής γνωστοποίηση του θρησκευάτος προς τις Δημόσιες Αρχές, δηλαδή η τήρηση των υπευθύνων δηλώσεων ότι οι μαθητές δεν είναι Χ.Ο. με βάση τη συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων δεν νοείται ως νομική βάση επεξεργασίας της υπεύθυνης δήλωσης στο αρχείο της σχολικής μονάδας, λόγω του ότι η δοθείσα συγκατάθεση δεν είναι ελεύθερη και εν πλήρει επιγνώσει, καθώς η μη δήλωση εκ μέρους των υποκειμένων των δεδομένων, ότι δεν είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι, συνεπάγεται την υποχρέωση παρακολούθησης του ομολογιακού ΜτΘ.

4.5. Η υπ'αρ. 32/2020 απόφαση της ΑΠΔΠΧ υπό το πρίσμα της απόφασης του ΕΛΔΑ Παπαγεωργίου και άλλοι κατά Ελλάδα (Προσφυγές αρ. 4762/18 και 6140/18)

Η ανάλυση της προσέγγισης της ΑΠΔΠΧ στο ζήτημα της απαλλαγής από το ΜτΘ και της διαχείρισης του θρησκευάτος ως δεδομένου προσωπικού χαρακτήρα ειδικής κατηγορίας, από

---

²⁰⁴ Ιδ. υποσημείωση αρ. 139.

²⁰⁵ Βλαχογιάννης Α., 9/2019, *Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (Απόφαση 28/2019): Σημαντική παρέμβαση στον δημόσιο διάλογο σχετικά με την αναγραφή και δήλωση του θρησκευάτος στο σχολείο*, διαθέσιμη στο <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/arxi-prostasias-dedomenon-prosopikou-xaraktira-apofasi-28-2019/>, τελευταία πρόσβαση 26.10.2021.

το κράτος, υπό την ιδιότητά του τελευταίου ως Υπευθύνου επεξεργασίας απασχόλησε πολύ πρόσφατα το ΕΔΔΑ. Πριν παρουσιαστεί η τελευταία απόφαση της ΑΠΔΠΧ (αρ. 32/2020) δέον είναι να παρατεθούν τα σημαντικότερα ζητήματα της της απόφασης του ΕΔΔΑ Παπαγεωργίου και άλλοι κατά Ελλάδα (Προσφυγές αρ. 4762/18 και 6140/18²⁰⁶).

4.5.1. Σύντομο Ιστορικό

Οι προσφεύγοντες, σε αμφότερες τις προσφυγές, ήταν γονείς, ασκούντες τη γονική μέριμνα δυο ανήλικων μαθητριών (κατά την διάρκεια του σχολικού έτους 2017-2018) στην τρίτη τάξη του Γενικού Λυκείου του μικρού νησιού της Μήλου και στην τετάρτη δημοτικού στο μόνο δημοτικό σχολείο στο μικρό νησί της Σίφνου²⁰⁷. Στις 12 Ιουλίου του έτους 2017, οι προσφεύγοντες και των δύο προσφυγών άσκησαν αίτηση ακύρωσης ενώπιον του ΣτΕ²⁰⁸ για την ακύρωση δύο μεταγενέστερων αποφάσεων του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων με τίτλο «*Πρόγραμμα σπουδών του μαθήματος των θρησκευτικών για το Λύκειο*²⁰⁹» και «*Πρόγραμμα σπουδών για το μάθημα των θρησκευτικών στο Δημοτικό*²¹⁰» περίπου δύο μήνες πριν την έναρξη του σχολικού έτους 2017-2018 και κατά την διάρκεια των θερινών διακοπών του Δικαστηρίου (1.7. έως και 15.9). Βασικό επιχείρημα από την πλευρά των προσφευγόντων αποτέλεσε το γεγονός ότι οι Υ.Α. δεν παρέχουν ένα αντικειμενικό, κριτικό και πλουραλιστικό μάθημα θρησκευτικών το οποίο θα μπορούσε να συμπεριλάβει το σύνολο του μαθητικού πληθυσμού και από το οποίο δεν θα χρειαζόταν διαδικασία απαλλαγής, καθώς θα απευθυνόταν προς όλους τους μαθητές, θα ήταν συμβατό με τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις και θα μπορούσε να καταστεί υποχρεωτικό. Στις αιτήσεις ακυρώσεως τους, οι προσφεύγοντες ανέλυσαν εκτενώς επίσης ότι η διαδικασία απαλλαγής από το μάθημα των

---

²⁰⁶ Διαθέσιμη στο <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-197254%22%5D%7D> (τελευταία πρόσβαση 29.10.2021).

²⁰⁷ Οι πρώτοι δύο προσφεύγοντες, στην προσφυγή αρ. 4762/18 και η πρώτη προσφεύγουσα στην προσφυγή αρ. 6140/18 ουδέποτε υπέβαλαν, για λογαριασμό των τέκνων τους κάποια αίτηση απαλλαγής από το ΜτΘ, ούτε για το σχολικό έτος 2017-2018 ούτε για προηγούμενα σχολικά έτη που διδάχτηκαν το μάθημα. Περαιτέρω, ουδέποτε κίνησαν νομικές διαδικασίες προσβάλλοντας στο Συμβούλιο της Επικρατείας την εγκύκλιο του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων με ημερομηνία 23 Ιανουαρίου 2015, η οποία ορίζει την διαδικασία για την απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών.

²⁰⁸ Το ΕΔΔΑ επισημαίνει πως το ΣτΕ αρνήθηκε όχι μόνο την κατά προτεραιότητα εξέταση των αιτήσεων ακύρωσης αλλά και την εξέταση των αιτήσεων, αναβάλλοντας τη πολλακίς μέχρι το Φεβρουάριο 2018, μετατρέποντας τις αιτήσεις ακύρωσης σε αναποτελεσματικό ένδικο μέσο, το οποίο, αποφαίνεται το ΕΔΔΑ δεν απαιτείται να εξαντληθεί πριν εξετασθούν οι προσφυγές.

²⁰⁹ Υπουργική Απόφαση Αριθμ. 99058/Δ2/2017 (Β' 2105), «*Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος Θρησκευτικά Γενικού και Επαγγελματικού Λυκείου*».

²¹⁰ Υπουργική Απόφαση Αριθμ. 101470/Δ2/2017 (Β' 2104), «*Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο*».

θρησκευτικών, όπως καθοριζόταν στην προαναφερθείσα εγκύκλιο²¹¹, ήταν αντίθετη στα άρθρα 8, 9²¹² και 14 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου²¹³. Μετά από μια σειρά αναβολών από το ΣτΕ η υπόθεση συζητήθηκε ενώπιον του ΕΔΔΑ²¹⁴.

4.5.2. Η απόφαση του ΕΔΔΑ

Το ΕΔΔΑ εξέτασε τις δύο συνεκδικασθείσες προσφυγές βάσει του δευτέρου άρθρου του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ²¹⁵ και προέβη σε ερμηνεία του άρθρου υπό το πρίσμα του άρθρου 9²¹⁶ της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το οποίο εγγυάται στους μαθητές το δικαίωμα να τους παρέχεται κρατική δημόσια εκπαίδευση η οποία να σέβεται το δικαίωμα πίστης ή μη σε κάποια ή σε καμία θρησκεία, την ελευθερία εκδήλωσης ή μη των θρησκευτικών του πεποιθήσεων και την υποχρέωση του Κράτους να απέχει από την επιβολή περιορισμών και διακρίσεων.

Επισήμανε ότι το μείζον ζήτημα στην εκδικαζόμενη υπόθεση είναι το ότι εάν οι προσφεύγοντες γονείς επιθυμούν να απαλλαγούν τα παιδιά τους από την υποχρεωτική συμμετοχή στο ΜτΘ, είναι υποχρεωμένοι να προσκομίσουν υπεύθυνη δήλωση με την οποία θα βεβαιώνουν ότι τα παιδιά τους δεν είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι (υποχρέωση σε αρνητική δήλωση ή να γνωστοποιήσουν τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές τους πεποιθήσεις. Το Δικαστήριο συμπέρανε ότι το ως άνω επιβαρυντικό στοιχείο συντρέχει στην περίπτωση των προσφευγόντων γονέων εν προκειμένω οι οποίοι θα υποχρεούντο, σύμφωνα με την υπ' αρ. 12773/Δ2/23-01-2015 να υποβάλουν υπεύθυνη δήλωση από την οποία θα διατυπώνεται ρητά ή θα εξάγεται ως συμπέρασμα ότι οι ίδιοι και τα παιδιά τους έχουν, ή δεν έχουν, συγκεκριμένες θρησκευτικές πεποιθήσεις.

---

²¹¹ Ιδ. υποσημείωση αρ. 156.

²¹² Το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει το δικαίωμα για θρησκευτική ελευθερία, ενώ το άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ, κατοχυρώνει το ειδικότερο δικαίωμα των γονέων «όπως εξασφαλίζωσι την μόρφωσιν και εκπαίδευσιν (των παιδιών τους), συμφώνως προς τας ιδίας θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις», σύμφωνα δε με τις διατάξεις των άρθρων 1 και 2 του ν. 4186/2013, σκοπός του Γενικού Λυκείου είναι μεταξύ άλλων και η καλλιέργεια της θρησκευτικής κληρονομιάς, ενώ το μάθημα των θρησκευτικών αποτελεί ένα από τα υποχρεωτικά μαθήματα γενικής παιδείας που διδάσκονται οι μαθητές του Λυκείου.

²¹³ https://www.echr.coe.int/documents/convention_ell.pdf

²¹⁴ Οι αιτήσεις ακύρωσης ορίστηκαν να συζητηθούν ενώπιον του Γ' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, στις 12 Οκτωβρίου 2017. Η συζήτηση αναβλήθηκε πολλές φορές και ορίστηκε εκ νέου για τις 9 Νοεμβρίου 2017, 14 Δεκεμβρίου 2017, 8 Φεβρουαρίου 2018, 22 Μαρτίου 2018, 19 Απριλίου 2018, 4 Μαΐου 2018, 1η Ιουνίου 2018 και 21 Σεπτεμβρίου 2018.

²¹⁵ ιδ. υποσημείωση αρ. 151.

²¹⁶ Άρθρο 9 ΕΣΔΑ «Ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας»
https://www.echr.coe.int/documents/convention_ell.pdf.

Το σύστημα αυτό ενδέχεται να αποθαρρύνει τους γονείς από την υποβολή αιτήματος απαλλαγής, λαμβάνοντας υπόψη του γεγονότος ότι ο Διευθυντής του σχολείου πρέπει να ελέγξει και να βεβαιώσει την αλήθεια του περιεχομένου της δηλώσεως ειδοποιώντας τις αρμόδιες εισαγγελικές αρχές σε περίπτωση που διαπιστώσει, γεγονός αδύνατο στην πράξη, το αναληθές της δήλωσης. Το αληθές ή αναληθές της δήλωσης, κατά την εξέτασή του, συνεπάγεται την «εισβολή» των Αρχών στον εσωτερικό κόσμο των φυσικών προσώπων για την πιστοποίηση της γνησιότητας του ενδιάθετου φρονήματος του ατόμου αναφορικά με το Θείο, παραβιάζοντας το δικαίωμα του να μην αποκαλύπτει το θρήσκευμά του. Επίσης, το ενδεχόμενο να ανακύψει κάποιο ζήτημα, είναι πολύ πιο πιθανό στην περίπτωση των προσφευγόντων, ο οποίοι είναι κάτοικοι μικρών νησιών όπου η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων ασπάζεται μία συγκεκριμένη θρησκεία και έτσι ο κίνδυνος δημοσίου στιγματισμού είναι σαφώς υψηλότερος σε σχέση με τις μεγάλες πόλεις. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η συγκεκριμένη μέθοδος (εγκύκλιος οδηγία) παραβιάζει την αρνητική διάσταση της ελευθερίας εκδήλωσης των πεποιθήσεων, δηλαδή της μη εκδήλωσης αυτών με την μη γνωστοποίηση, ρητά ή συμπερασματικά, του ακολουθούμενου θρησκευμένου να τύχει του δικαιώματος απαλλαγής από το ΜτΘ. Τέλος, το ΕΔΔΑ, επεσήμανε ότι δεν προσφέρεται καμία εναλλακτική διδασκαλία στους μαθητές που λαμβάνουν απαλλαγή, με συνέπεια τα παιδιά να χάνουν ώρες διδασκαλίας εξαιτίας μόνο των θρησκευτικών πεποιθήσεών τους²¹⁷. Το Δικαστήριο απεφάνθη ότι από τα πραγματικά περιστατικά προκύπτει ότι συντελέστηκε παραβίαση του δευτέρου άρθρου του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, ερμηνευομένου υπό το πρίσμα του ένατου άρθρου, τονίζοντας το γεγονός ότι οι αρμόδιες αρχές δεν έχουν το δικαίωμα να επεμβαίνουν στη σφαίρα της ιδιωτικής συνείδησης, να υποχρεώνουν ιδιώτες να φανερώσουν τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις και να βεβαιώνουν τη γνησιότητα αυτών.

4.5.3. Η υπ'αρ. 32/2020 απόφαση της ΑΠΔΠΧ

Στην με αριθμό 32/2020²¹⁸ απόφαση της η Αρχή εξέτασε καταγγελία γονέα σύμφωνα με την οποία ενώ κατά την έναρξη του σχολικού έτους 2019-20 υπέβαλε στο 1ο Γενικό Λύκειο Χ

---

²¹⁷ Σύμφωνα και με την υπ'αρ. 660/2019 ΟλΣτΕ σκ. 16η «η Πολιτεία οφείλει, εφόσον συγκεντρώνεται ικανός αριθμός μαθητών που απαλλάσσονται, να προβλέψει τη διδασκαλία ισότιμου μαθήματος προκειμένου να αποτραπεί ο κίνδυνος «ελεύθερης ώρας».

²¹⁸ Διαθέσιμη στο <https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/prakseisArxis/anagrafi-diagogis-se-titloypistopoiitika-sproydon-apallagi-aro-ta>, τελευταία πρόσβαση 6.11.2021.

υπεύθυνη δήλωση και αντίστοιχη αίτηση, ζητώντας βάσει της εγκυκλίου 12773/Δ2/23.01.2015 να απαλλαγεί ο γιος του (μαθητής της Α' Λυκείου), από την παρακολούθηση του μαθήματος των θρησκευτικών, την απαγγελία προσευχής, τη συμμετοχή του σε εκκλησιασμούς και εν γένει τη συμμετοχή σε πάσης φύσεως θρησκευτικές δραστηριότητες εντός της σχολικής μονάδας ή κατά τη διάρκεια σχολικών επισκέψεων, επικαλούμενος λόγους θρησκευτικής συνείδησης, ο σύλλογος διδασκόντων αποφάσισε την απόρριψη του πρώτου αυτού αιτήματος του λόγω του ότι δεν υπήρχε στη δήλωση και η αναγραφή ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος και του δεύτερου αιτήματος (στο οποίο υπήρχε η σχετική αναγραφή) ως εκπρόθεσμοι. Στην απόφαση της Αρχής γίνεται αναφορά στην πρόσφατη απόφαση του ΕΔΔΑ Παπαγεωργίου κλπ κατά Ελλάδας καθώς και σε συγκεκριμένες διατάξεις του ΓΚΠΔ που καθιερώνουν τα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την απόφαση, κατά την άσκηση του δικαιώματος απαλλαγής από το ΜτΘ ισχύει η αρχή της «ελαχιστοποίησης των δεδομένων²¹⁹», «ώστε οι γονείς και τα παιδιά τους να μην υποχρεούνται να αποκαλύπτουν, άμεσα ή έμμεσα, το περιεχόμενο των θρησκευτικών ή μη θρησκευτικών πεποιθήσεών τους, οι οποίες απολαμβάνουν ίσης συνταγματικής προστασίας όσον αφορά τη θεμελίωση του δικαιώματος απαλλαγής», η, δε, υποχρέωση αποκάλυψης, έστω και με έμμεσο τρόπο, του δεδομένου ειδικής κατηγορίας ότι ο αιτούμενος την απαλλαγή μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος, έρχεται σε αντίθεση προς την αρνητική θρησκευτική ελευθερία των μαθητών και των γονέων τους. Σύμφωνα με την κρίση της ΑΠΔΠΧ για την χορήγηση απαλλαγής από την υποχρέωση παρακολούθησης του ΜτΘ αρκεί η δήλωση ότι λόγω συνείδησης (και όχι θρησκευτικής συνείδησης) δεν επιτρέπουν τη συμμετοχή του μαθητή στο μάθημα και κάλεσε τη σχολική μονάδα και κάθε άλλη υπηρεσία του ΥΠΑΙΘ (ΥΕ) να καταστρέψει κάθε σχετικό αρχείο που περιλαμβάνει στοιχεία από τα οποία αποκαλύπτονται οι θρησκευτικές πεποιθήσεις του τέκνου του καταγγέλλοντος.

Η απόφαση της Αρχής, όντας εκ διαμέτρου αντίθετη με την προσέγγιση του ΣτΕ, λειτουργεί αποτρεπτικά ως προς τη διάκριση που μπορεί να υποστεί ένας μαθητής που δηλώνει ότι δεν είναι χριστιανός ορθόδοξος, εγκαλώντας, με όχημα και την απόφαση του ΕΔΔΑ Παπαγεωργίου κλπ κατά Ελλάδας, τη Διοίκηση για το περιεχόμενο της διδασκαλίας του ΜτΘ. Καθώς η «Πολιτεία δεν υιοθετεί την ερμηνευτική αποσύνδεση των άρθρων 3 παρ.1 Συντ. και 16 παρ. 2 Συντ» πέραν του ζητήματος της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ειδικών κατηγοριών «το επίμαχο μάθημα δεν εκπληρώνει το φιλελεύθερο πρότυπο της πλουραλιστικής

---

²¹⁹ άρθρο 5§1γ ΓΚΠΔ.

ανάπτυξης της θρησκευτικής συνείδησης και εξ αυτού του λόγου (σημ το ΜτΘ) δεν μπορεί να είναι υποχρεωτικό για κανέναν, συμπεριλαμβανομένων των χριστιανών ορθόδοξων²²⁰».

Για την υλοποίηση της ως άνω απόφασης της Αρχής τίθεται ζήτημα αναφορικά με την ύπαρξη Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων σε επίπεδο Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης ή/και Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Καθώς ο θεσμός του ΥΠΔ είναι νεοεισερχόμενος δεν υπάρχει ανθρώπινο δυναμικό με την κατάλληλη εμπειρογνώσια, υπάλληλοι των περιφερειακών υπηρεσιών του ΥΠΑΙΘ οι οποίοι να μπορούν ή να επιθυμούν να αναλάβουν το ρόλο του ΥΠΔ με αποτέλεσμα να υφίσταται ένα και μοναδικό φυσικό πρόσωπο ως σημείο επικοινωνίας (DPO) μεταξύ του ΥΕ, των περιφερειακών υπηρεσιών του ανά την επικράτεια, της Αρχής και των υποκειμένων των δεδομένων. Επί τη βάση των ανωτέρω, ενδιαφέρουσα είναι η υπ'αρ. 20/2020 απόφαση της Αρχής σύμφωνα με την οποία έκρινε ότι ο ορισμός ενός μόνο ΥΠΔ ή/και γραφείο ΥΠΔ στο Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας για όλες τις πάσης φύσεως υπηρεσίες και αρμοδιότητες του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας και των εποπτευόμενων φορέων του, δεν αρκεί για την αποτελεσματική άσκηση των καθηκόντων του²²¹.

Η υπ'αρ. 32/2020 απόφαση της Αρχής *«αναγνωρίζει ουσιαστικά σε όλους τους μαθητές και τους γονείς τους, τη δυνατότητα απαλλαγής από το μάθημα, ανεξαρτήτως του θρησκειότητός τους, καθώς η δικαιολόγηση της απαλλαγής πλέον επιτρέπει ακόμη και στους Χ. Ο. να μην το παρακολουθήσουν για λόγους προστασίας της συνείδησής τους, διότι, για παράδειγμα, μπορεί να θεωρούν ότι το μονοφωνικό του περιεχόμενο δεν ανταποκρίνεται στα πρότυπα της διδασκαλίας (κατήχηση) που εκείνοι επιθυμούν να λάβουν²²²».* Σύμφωνα με την Αρχή, για τη δικαιολόγηση της επιθυμίας απαλλαγής από το ΜτΘ αρκεί η επίκληση στη σχετική δήλωση λόγων συνείδησης και όχι εξειδίκευση αυτών με αναφορά της πίστης ή μη πίστης σε συγκεκριμένο θρήσκευμα. Θέτει, τέλος, η ως άνω απόφαση ερμηνευτικά και emphaticά το ζήτημα του χαρακτήρα και της υποχρεωτικότητας του ΜτΘ υπό το παρόν αναλυτικό και αποκλειστικά ορθόδοξο χριστιανικό πρόγραμμα σπουδών.

---

²²⁰ Καραβοκύρης Γ., 2019, *Από τις ταυτότητες στα απολυτήρια: προσωπικά δεδομένα και θρησκευτική ελευθερία στην εκπαίδευση*, δημοσιευμένο σε ΘΠΔΔ, 8/9/2019, σ.836.

²²¹ Διαθέσιμη στο <https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/prakseisArxis/kataggelia-ypokeimenoy-ton-dedomenon-kata-toy-401-gsna-gia-paranomi>, τελευταία πρόσβαση 6.11.2021

²²² Καραβοκύρης Γ., ο.π. σ. 837.

4.6. Κριτική αποτίμηση της διαδικασίας απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών σύμφωνα με την υπ'αρ. 98268/Δ1/9.8.2021 (Β'3675) απόφαση της Υφυπουργού ΥΠΑΙΘ

Είναι γεγονός, σύμφωνα με την απόφαση, ότι ο μηχανισμός απαλλαγής των μαθητών από τη συμμετοχή στη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών στην Ελλάδα ενέχει τον κίνδυνο έκθεσης ευαίσθητων πτυχών της ιδιωτικής ζωής των προσφευγόντων. Εν προκειμένω, το θρήσκευμα, δεδομένο προσωπικού χαρακτήρα ειδικής κατηγορίας²²³ (τέως ευαίσθητο προσωπικό δεδομένο κατ'αρ. 7 ν. 2472/1977 (Α'50) τύγχανε επεξεργασίας, μέχρι και πρόσφατα, από ένα μεγάλο αριθμό εκπροσώπων του Υπευθύνου Επεξεργασίας²²⁴. Η διαδικασία, κατά την άποψή μας, εξακολουθεί να παραμένει προβληματική καθώς (εκκρεμούσης ενώπιον του ΣτΕ αίτησης ακύρωσης), το ΥΠΑΙΘ ως ΥΕ διατηρεί την ως άνω δήλωση των γονέων²²⁵ στο συρτάρι του εκάστοτε Διευθυντή της σχολικής μονάδας για διάστημα ενός έτους και τριών μηνών, με ρητή πρόβλεψη περί καταστροφής. Καίτοι το έγγραφο της υπεύθυνης δήλωσης παραμένει εντός του χώρου του γραφείου του Διευθυντή, δεδομένα, τα οποία αφορούν στην ίδια διαδικασία και στο ίδιο φυσικό πρόσωπο, εισάγονται στο βιβλίο του συλλόγου Διδασκόντων της σχολικής μονάδας²²⁶. Για τα ως άνω δεδομένα δεν υπάρχει κάποια ρητή πρόβλεψη για την ανωνυμοποίηση ή και καταστροφή τους. Ομοίως προβληματική τυγχάνει και η πρόβλεψη σύμφωνα με την οποία τα δεδομένα διαβιβάζονται και στο ΙΤΥΕ ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ²²⁷ το οποίο έχει αναπτύξει το ΠΣ Myschool και επεξεργάζεται το σύνολο των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μαθητών, ασκούντων τη γονική μέριμνα και εκπαιδευτικών, υπό την ιδιότητά του ως Εκτελών την Επεξεργασία. Σύμφωνα με το αρ. 5

---

²²³ Σύμφωνα με την υπ'αρ. 98268/Δ1/9.8.2021 (Β'3675) απόφαση της Υφ. ΥΠΑΙΘ αρ. 5 εδ. δ' «*Νομική βάση της επεξεργασίας είναι η περ. γ' της παρ. 1 του άρθρου 6 του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27 ης Απριλίου 2016 (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων, «Γ.Κ.Π.Δ.») συνδυαστικά με την περ. ε' της παρ. 1 του άρθρου 6 του Γ.Κ.Π.Δ. (η έκδοση της πράξης χορήγησης ή μη της απαλλαγής λαμβάνει χώρα κατ' ενάσκηση δημόσιας εξουσίας). Όσον αφορά στα προσωπικά δεδομένα ειδικών κατηγοριών, νομική βάση της επεξεργασίας είναι η περ. στ' της παρ. 2 του άρθρου 9 του Γ.Κ.Π.Δ.*

²²⁴ ιδ. απόφαση 28/2019 ΑΠΔΠΧ, υποσημείωση 139.

²²⁵ στην οποία αναφέρεται το εξής: «*Λόγοι θρησκευτικής συνείδησης δεν επιτρέπουν τη συμμετοχή του παιδιού μου στο μάθημα των Θρησκευτικών*» αρ. 3 εδ. α' υπ'αρ. 98268/Δ1/9.8.2021 (Β'3675) απόφαση Υφ. ΥΠΑΙΘ.

²²⁶ αρ. 3 εδ. δ' υπ'αρ. 98268/Δ1/9.8.2021 (Β'3675) απόφαση Υφ. ΥΠΑΙΘ «*Ο Σύλλογος Διδασκόντων/ουσών ή ο/η Προϊστάμενος/μένη Ι/θέσιου δημοτικού σχολείου συντάσσει σχετική πράξη στο Βιβλίο Πράξεων του Συλλόγου Διδασκόντων/ουσών, στην οποία καταγράφονται οι δραστηριότητες στις οποίες συμμετέχει ο/η απαλλασσόμενος/η μαθητής/τρια την ώρα διεξαγωγής του μαθήματος των Θρησκευτικών*».

²²⁷ Το ΙΤΥΕ ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ, ιδρύθηκε με τον ν. 3966/2011 (Α'118). Είναι ερευνητικός και τεχνολογικός φορέας με σκοπό την έρευνα και την αποτελεσματική αξιοποίηση των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε.) στον τομέα της εκπαίδευσης, με έμφαση στην ανάπτυξη και εφαρμογή των συμβατικών και ψηφιακών μέσων στην εκπαίδευση και τη δια βίου μάθηση, την έκδοση έντυπου και ηλεκτρονικού εκπαιδευτικού υλικού, τη διοίκηση και διαχείριση του Πανελληνίου Σχολικού Δικτύου, καθώς και την υποστήριξη της οργάνωσης και λειτουργίας των ηλεκτρονικών υποδομών του Υπουργείου Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων και όλων των εκπαιδευτικών μονάδων.

εδ. ε΄ της υπ΄αρ. 98268/Δ1/9.8.2021 (Β΄3675) απόφασης της Υφ. ΥΠΑΙΘ «*Η χορήγηση της απαλλαγής από την ενεργό συμμετοχή από τα ανωτέρω μαθήματα (εν. φυσική αγωγή, θρησκευτικά και μουσική) καταχωρίζεται στο βιβλίο Πράξεων Συλλόγου Διδασκόντων/ουσών της σχολικής μονάδας και στο πληροφοριακό σύστημα «Myschool».* Συνεπώς αποδέκτης αυτής της πληροφορίας είναι και το ΝΠΔ μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με την επωνυμία «*Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ*», το οποίο έχει αναπτύξει και διαχειρίζεται το ως άνω Π.Σ. για λογαριασμό του Υ.Ε. Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι η υποχρέωση δήλωσης/εξειδίκευσης του συνειδησιακού λόγου για τον οποίο ένα φυσικό πρόσωπο δεν επιθυμεί να παρακολουθήσει ένα, ως επί το πλείστον μονοφωνικό, μάθημα Θρησκευτικών, όπως αυτό προσφέρεται σήμερα, συνιστά μια αθέμιτη αποκάλυψη του φρονήματός του. Περαιτέρω, αποτελεί και παραβίαση της θεμελιώδους αρχής της αναγκαιότητας της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, δεδομένης της επαναλαμβανόμενης κατάθεσης, κάθε έτος, της ίδιας δήλωσης και διατήρησης αυτής επί δεκαπέντε τουλάχιστον μήνες σε συνδυασμό με τα δυο επιπλέον προαναφερθέντα αρχεία τήρησης των αυτών δεδομένων (πρακτικό συλλόγου διδασκόντων και ΠΣ Myschool).

4.7. Οι αποφάσεις 660 και 926/2018 και οι αποφάσεις 1749 και 1750/2019 της Ολομέλειας του ΣτΕ

Την 20η Μαρτίου του έτους 2018, κατόπιν αιτήσεως ακυρώσεως του Έλληνα Ορθοδόξου Μητροπολίτη Πειραιώς, ο οποίος είχε προσβάλλει την εφαρμογή της μεταρρύθμισης του μαθήματος των θρησκευτικών από τον τότε Υπουργό Παιδείας, εξέδωσε η Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας τις αποφάσεις με αρ. 660/2018 (Για το πρόγραμμα διδασκαλίας του ΜτΘ στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο για το σχολικό έτος 2016/17) και αρ. 926/2018 (Για το πρόγραμμα διδασκαλίας του ΜτΘ στο Λύκειο του σχολικού έτους 2016/17). Η Ολομέλεια έκρινε ότι η υπουργική απόφαση²²⁸ ήταν αντίθετη στα άρθρα 4 § 1, 13 § 1²²⁹ και 16 § 2²³⁰ του

---

²²⁸ ΥΑ 143575/Δ2/7.9.2016 (Β΄2920).

²²⁹ Διότι με τη σύγχυση που προκαλείται από το πρόγραμμα σπουδών και «με τον επιδιωκόμενο δι' αυτού «*αναστοχασμό*» των μαθητών (ηλικίας 8 – 15 ετών), η εν λόγω απόφαση κλονίζει την ορθόδοξη χριστιανική συνείδηση, την οποία, ήδη πριν από την έναρξη του σχολικού βίου διαμορφώνουν οι μαθητές αυτοί στο πλαίσιο του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, συνιστά δε προσηλυτισμό, καθώς είναι ικανή να τους εκτρέψει από την ορθόδοξη χριστιανική συνείδησή τους», ιδ. σκέψεις 18^η και 19^η υπ. αρ. 660/2018 ΟλΣτΕ.

²³⁰ Διότι με το πρόγραμμα σπουδών που εισάγει «*φαλκιδεύεται ο επιβεβλημένος από τη συνταγματική αυτή διάταξη σκοπός της ανάπτυξης ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης των μαθητών που ανήκουν στην επικρατούσα θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού*», ιδ. σκέψη 19 υπ. αρ. 660/2018 ΟλΣτΕ.

Συντάγματος, στο άρθρο 2²³¹ του Πρωτοκόλλου αρ 1 της Σύμβασης και στο άρθρο 9 της Σύμβασης, καθώς απέκλειε τους μαθητές του Ορθόδοξου Χριστιανικού δόγματος από το δικαίωμα να διδαχθούν αποκλειστικά το δόγμα, τις ηθικές αξίες και τις παραδόσεις της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Κατά την άποψή μας, οι αποφάσεις αυτές συνιστούν οπισθοδρόμηση και αποτυπώνουν για πρώτη φορά στον 21^ο αιώνα την αντίθεση Ανωτάτου Δικαστηρίου στην προσπάθεια καθιέρωσης κριτικής σκέψης εντός της σχολικής μονάδας. Το ενδεχόμενο εκτροπής των μαθητών (ηλικίας 8 – 15 ετών) με τον επιδιωκόμενο δια των νέων προγραμμάτων σπουδών αναστοχασμό, ο «κλωνισμός», σύμφωνα με το ΣτΕ της ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης και ο χαρακτηρισμός των ως άνω ως «προσηλυτισμού» αποτελεί δικαστικής και όχι εκκλησιαστικής προέλευσης «πίστευε και μη έρευνα». *«Η ερμηνευτική αρμοδιότητα του δικαστή πρέπει να περιορίζεται στον έλεγχο των άκρων ορίων της νομοθετικής επιλογής»*²³².

Η επαναφορά των ακυρωθέντων προγραμμάτων σπουδών, με νέα απόφαση του Υπουργού ΥΠΑΙΘ, οδήγησε στην άσκηση νέων αιτήσεων ακύρωσης, ενώπιον του ΣτΕ και στην έκδοση των υπ' αριθμούς 1749 και 1750/2019 αποφάσεων με τις οποίες ακυρώθηκαν οι αποφάσεις του Υπουργού Παιδείας²³³, Έρευνας και Θρησκευμάτων, με τις οποίες καθορίστηκαν τα προγράμματα σπουδών του ΜτΘ αφενός του Δημοτικού και του Γυμνασίου και αφετέρου του Λυκείου. Ειδικότερα, σε σχέση με τη διδασκαλία του μαθήματος, η Ολομέλεια του Δικαστηρίου έκρινε, κατά πλειοψηφία, ότι *«πρέπει να επιδιώκεται η ανάπτυξη της ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης και ότι το μάθημα αυτό απευθύνεται αποκλειστικά στους ορθόδοξους χριστιανούς μαθητές»*²³⁴. Αναφορικά με το δικαίωμα απαλλαγής από το ΜτΘ η ΟλΣτΕ αναγνωρίζει ως αποδεκτή δήλωση την επίκληση λόγων θρησκευτικής συνείδησης, χωρίς να

---

²³¹ Διότι προσβάλλει το δικαίωμα των ανηκόντων στην επικρατούσα θρησκεία ορθόδοξων χριστιανών γονέων να διασφαλίσουν τη μόρφωση και εκπαίδευση των παιδιών τους σύμφωνα με τις δικές τους θρησκευτικές πεποιθήσεις.

²³² Ίδτε το πρόσφατο 4/2021 έργο της Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., *Οι σύγχρονες περιπέτειες της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών. Μια ηθικο-συνταγματική προσέγγιση*, Αθήνα, Παπαζήση.

²³³ ΥΑ ΥΠΑΙΘ 101470/Δ2 /16.6.2017 (Β' 2104) και 99058/Δ2/13.6.2017 (Β' 2105) ΥΑ, διαθέσιμες στο www.et.gr, τελευταία πρόσβαση 10.11.2021.

²³⁴ Ίδ. σκέψη 15^η υπ' αρ. 1750/2018 απόφασης ΟλΣτΕ. Ως ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης, κατά το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος, νοείται, για την πλειοψηφία των Ελλήνων πολιτών που ασπάζονται το δόγμα αυτό, η ανάπτυξη της ορθόδοξης θρησκευτικής συνείδησης, ενόψει του ότι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξου Εκκλησίας του Χριστού χαρακτηρίζεται ως «επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα», αναγνωρίζεται δηλαδή από τον συνταγματικό νομοθέτη, με το άρθρο 3 παρ. 1 του Συντάγματος, ως η θρησκεία της πλειοψηφίας του ελληνικού λαού. Στην ανάπτυξη, άλλωστε, θρησκευτικής συνείδησης των ελληνοπαίδων σύμφωνα με τις αρχές της ορθόδοξης χριστιανικής διδασκαλίας αποβλέπουν και οι γονείς τους, αντλώντας από το άρθρο 13 του Συντάγματος, το δικαίωμα, που κατοχυρώνεται ευθέως και από το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, να «εξασφαλίζουν» τη μόρφωση και την εκπαίδευση των τέκνων τους σύμφωνα με τις δικές τους θρησκευτικές πεποιθήσεις.

υπεισέρχεται στον τρόπο που η τελευταία θα υποβάλλεται. Συνομολογεί, όπως και το ΕΛΔΑ στην υπόθεση Παπαγεωργίου κλπ κατά Ελλάδας την υποχρέωση της Πολιτείας, εφόσον συγκεντρώνεται ικανός αριθμός μαθητών που απαλλάσσονται, να προβλέπει τη διδασκαλία ισότιμου μαθήματος προκειμένου να αποτραπεί ο κίνδυνος «ελεύθερης ώρας». Όπως προαναφέρθηκε, οι ως άνω αποφάσεις, βρίσκονται σε δυσαρμονία με την προσέγγιση της ΑΠΔΠΧ αναφορικά με το ζήτημα της Θρησκείας και τις πτυχές αυτού στην εκπαιδευτική διαδικασία, εκφράζουν μια πλειοψηφική αντίληψη υπό την έννοια ότι άξια προστασίας είναι μόνον τα δικαιώματα της πλειοψηφίας²³⁵.

4.8. Προτάσεις προς την κατεύθυνση της συμμόρφωσης του ΥΠΑΙΘ με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το ΓΚΠΔ, κατά την επεξεργασία του θρησκευματος των μαθητών

Στις 19 Δεκεμβρίου του έτους 2019, συγκροτήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ), ειδική επιστημονική επιτροπή ²³⁶με έργο της, μεταξύ άλλων: «α) Την εισήγηση για την βέλτιστη δυνατή μεταβατική λύση του ζητήματος με στόχο την πλήρη συμμόρφωση των Προγραμμάτων Σπουδών του Μαθήματος των Θρησκευτικών με τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας (Σ.τ.Ε.), για το χρονικό διάστημα που θα απαιτηθεί μέχρι τη συγγραφή και εφαρμογή των νέων Προγραμμάτων Σπουδών και του αντιστοίχου διδακτικού υλικού για το Μάθημα των Θρησκευτικών β) την εισήγηση σχετικά με τους τρόπους και τις μεθόδους εφαρμογής των αποφάσεων του Σ.τ.Ε., του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) και της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ), όσον αφορά σε όλες τις υπόλοιπες πτυχές των αποφάσεων αυτών που συνδέονται με το Μάθημα των Θρησκευτικών, με έμφαση στη διατήρηση της υποχρεωτικότητας του Μαθήματος και τη διαδικασία απαλλαγής των μαθητών/μαθητριών». Η εισήγηση της Επιτροπής δημοσιεύτηκε στις 23.7.2020, στην ιστοσελίδα του ΙΕΠ²³⁷.

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της Επιτροπής, ο νομοθέτης (εν προκειμένω το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων) θα μπορούσε να ορίσει ότι η θεσμοθέτηση μιας διαδικασίας προαιρετικής δηλώσεως του θρησκευματος των μαθητών είναι απολύτως απαραίτητη για την

---

²³⁵ Καϊδατζής Α. 2018, *Θρησκευτική εκπαίδευση μόνο για την πλειοψηφία; Το Συμβούλιο της Επικρατείας κατά των μειοψηφιών - Παρατηρήσεις στην απόφαση ΣτΕ 660/2018* Ολομ., Αρμενόπουλος, διαθέσιμο στο <https://www.academia.edu/38570369/>, τελευταία πρόσβαση 7.12.2021.

²³⁶ Απόσπασμα Πρακτικού 52/19-12-2019 συνεδρίασης του Δ.Σ. του ΙΕΠ, διαθέσιμο στο www.iep.edu.gr, τελευταία πρόσβαση 29.11.2021.

²³⁷ Δημοσιευμένη στο http://iep.edu.gr/images/IEP/GENERAL/Deltia_Typou/2020/2020-07-30-praksi-37-ds-IEP.pdf, τελευταία πρόσβαση 29.11.2021 & Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., 2021, ο.π. Κεφάλαιο IV, σελ. 127 επ.

επίτευξη των σκοπών δημοσίου συμφέροντος κατ'αρ. 9 παρ. 2 στοιχ. ζ' ΓΚΠΔ: «απαραίτητη για λόγους ουσιαστικού δημοσίου συμφέροντος, βάσει του δικαίου της Ένωσης ή κράτους μέλους, το οποίο είναι ανάλογο προς τον επιδιωκόμενο στόχο, σέβεται την ουσία του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων και προβλέπει κατάλληλα και συγκεκριμένα μέτρα για τη διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων», σε συνδυασμό με την, όπως προαναφέρθηκε, 55η αιτιολογική σκέψη ΓΚΠΔ.

«Η αναζήτηση, η καταχώριση, η αποθήκευση κτλ. δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα συνιστά επεξεργασία, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 2 ΓΚΠΔ, κατά συνέπεια, και μόνη η εισαγωγή πεδίου προς δυννητική συμπλήρωση σχετικά με το θρήσκευμα των μαθητών κατά την εγγραφή τους συνιστά επεξεργασία και διέπεται από την κείμενη νομοθεσία»²³⁸. Με βάση τα ανωτέρω η Επιτροπή, πολύ ορθά κατά την άποψή μας, πρότεινε τα εξής κάτωθι, αναφορικά με την εισαγωγή δεδομένων που αφορούν στο θρήσκευμα του μαθητικού πληθυσμού, την αναδιοργάνωση των σχετικών πεδίων του ΠΣ Myschool, τον τρόπο συμπλήρωσης αυτών, την καθιέρωση διαβαθμισμένης πρόσβασης, την ενημέρωση των γονέων για τους σκοπούς της επεξεργασίας²³⁹²⁴⁰.

Ως προς την οργάνωση του οικείου πεδίου στο ΠΣ Myschool προτείνονται τα εξής:

1. Επαρκείς επιλογές θρησκευμάτων προκειμένου να μπορούν τα στοιχεία να καταχωρίζονται με επιλογή από λίστα (drop down list). Απαραίτητη είναι η επιλογή «Άλλο θρήσκευμα μη αναγραφέν», η επιλογή «Προτιμώ να μην δηλώσω θρήσκευμα» και η δυνατότητα μελλοντικής συμπλήρωσης με άλλα θρησκευτικά δόγματα.
2. Παροχή της δυνατότητας στους γονείς να δηλώσουν ότι «δεν επιθυμούν να αποκαλύψουν» το θρήσκευμά τους.
3. Παροχή επαρκούς και σαφούς ενημέρωσης πριν την υποβολή της δήλωσης αναφορικά:
  - α) τους σκοπούς της επεξεργασίας
  - β) τη δυνατότητα μη υποβολής δηλώσεως θρησκευόμενου (opt out),

²³⁸ Σελ. 9η συμπερασμάτων της Επιτροπής.

²³⁹ Ίδετε σχετικά και την απόφαση του ΕΔΔΑ Grzelak κατά Πολωνίας. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι παραβιάζεται η θρησκευτική ελευθερία του μαθητή εκείνου που, στον σχετικό κατάλογο αναλυτικής βαθμολογίας, απλώς και μόνο μπαίνει μια παύλα στο μάθημα των Θρησκευτικών. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, κατ' αυτό τον τρόπο, φαίνεται ότι έχει λάβει απαλλαγή από το ΜτΘ, στην Πολωνία και η πρακτική αυτή δεν πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο διακρίσεων λόγω των θρησκευτικών πεποιθήσεών του. (σε μια χώρα, στην οποία όπως και στην Ιρλανδία είναι έντονο το θρησκευτικό στοιχείο και πολύ σημαντική και πλειοψηφική η καθολική πίστη). Διαθέσιμο στο <https://humanrightshouse.org/articles/echr-judgment-grzelak-v-poland/>, τελευταία πρόσβαση 20.11.2021.

²⁴⁰ Roberts C.K, 2020, The Negative Aspect of the Freedom to Manifest Religion or Belief in the Educational Context in Greece, δημοσιευμένο στο Oxford Journal of Law and Religion, 2020, 9, 208–211.

γ) τις συνέπειες της συμπλήρωσης η μη του πεδίου, π.χ. η δήλωση ότι ο μαθητής ασπάζεται το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα συνεπάγεται τη συμμετοχή του στο ΜτΘ, στην πρωινή προσευχή και στον εκκλησιασμό ενώ η μη υποβολή δήλωσης ή υποβολή δήλωσης ότι ο μαθητής ασπάζεται άλλο ή κανένα δόγμα συνεπάγεται την θεμελίωση του δικαιώματος απαλλαγής από το ΜτΘ και τη συμμετοχή στο προσφερόμενο εναλλακτικό μάθημα.

δ) Τα στοιχεία της Διεύθυνσης/Τμήματος του Υ.Ε. το οποίο έχει πρόσβαση στα στοιχεία, του Ε.Ε. (ΙΤΥΕ ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ) καθώς και πληροφορίες για τα δικαιώματά σε περίπτωση διαβίβασης των δεδομένων σε τρίτους, μη αρμοδίους ή σε περίπτωση υποβολής σε παράνομη επεξεργασία²⁴¹.

4.8.1. Η περίπτωση της Ιρλανδίας

Παρατίθεται τέλος, για συγκριτική μελέτη, η σχετική επιστολή την οποία απευθύνουν οι γονείς ανήλικων μαθητών, στην Ιρλανδία προς το οικείο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο (Education Board) με την οποία ζητούν, κατ' ενάσκηση του συνταγματικού τους δικαιώματος και με επίκληση στις διατάξεις του ΓΚΠΔ, την απαλλαγή από κάθε μορφής μαθήματος θρησκευτικών και συμμετοχής σε εκκλησιασμό ή λατρευτική τελετή²⁴².

Το κείμενο, απευθυνόμενο προς τον Διευθυντή της σχολικής μονάδας αναφέρει τα εξής:

«Αξιότιμε.....»

Επιθυμώ να ασκήσω το συνταγματικό μου δικαίωμα, κατ' άρθρο ΙρλΣ 44.2.4, προκειμένου το παιδί μου να μην παρακολουθήσει κανένα ΜτΘ, εκκλησιασμό ή λατρευτική τελετή. Το άρθρο ΙρλΣ 44.2.4 εγγυάται αυτό το δικαίωμα και το άρθρο 30 – 2 (ε) του Εκπαιδευτικού νόμου του έτους 1998 αναφέρει: «Χωρίς προκαταλήψεις αναφορικά με τη γενική εφαρμογή της υποπερίπτωσης (1), ο Υπουργός – δεν δύναται να απαιτεί από κανένα μαθητή να παρακολουθήσει διδασκαλία σε οποιοδήποτε μάθημα που είναι αντίθετο με τη συνείδηση του γονέα του μαθητή ή, στην περίπτωση μαθητή που έχει συμπληρώσει την ηλικία των 18 ετών, του ίδιου του μαθητή». Το Ανώτατο Δικαστήριο έχει δηλώσει ότι τα αναφαίρετα δικαιώματα των γονέων, σε σχέση με την εκπαίδευση των παιδιών τους, σύμφωνα με το άρθρο 42.1 του Συντάγματος πρέπει να ερμηνεύονται σε συνδυασμό με το άρθρο 44.2.4 του Συντάγματος, το δικαίωμα να μην παρακολουθούν θρησκευτικά μαθήματα (Δράση για το χωρισμό Κράτους και

²⁴¹ Ιδ. σχετικά σελίδα 11ⁿ στοιχείο γ' «Σχετικά με την οργάνωση του πεδίου Θρήσκευμα», συμπερασμάτων της Επιτροπής.

²⁴² Διαθέσιμο στο <https://www.teachdontpreach.ie/school-religion-primary-secondary-opting-out/religion-school-secondary-letter/>, τελευταία πρόσβαση 25.11.2021

Εκκλησίας, 1998). Κατά συνέπεια, δεν επαφίεται στο σχολείο ή στους δασκάλους να αποφασίσουν εάν ένα συγκεκριμένο μάθημα θρησκευτικών είναι ή όχι ενάντια στη συνείδησή μας/μου.

Καθώς το μάθημα του NCCA²⁴³ Θρησκευτική Εκπαίδευση (Religious Education) είναι αντίθετο με τη συνείδησή μου, θέλω να εξαιρεθώ (το όνομα του παιδιού) από αυτό το μάθημα. Σε πρόσφατη Νομική Γνωμοδότηση (επισυνάπτεται) αναφέρεται ότι:- «47. Πρώτον, το άρθρο 44.2.4° απλώς αναφέρεται στη «θρησκευτική διδασκαλία». Αντίστοιχα, εάν ένα μάθημα αφορά στη θρησκευτική διδασκαλία, το δικαίωμα (σημ: του ατόμου) ασκείται. Το άρθρο 44.2.4° δεν αναφέρει τίποτα σχετικά με τη θρησκευτική διδασκαλία που αφορά μόνο σε μια θρησκεία. Δεν υφίσταται τέτοιος χαρακτηρισμός στο άρθρο 44.2.4°. Στο πλαίσιο μιας οικογένειας αθεϊστικής προσέγγισης, φαίνεται ότι θα ήταν ανεπίτρεπτο να αρνηθεί κανείς την εξαίρεση με το επιχείρημα ότι το εν λόγω μάθημα σχετίζεται με περισσότερες από μία θρησκείες». Παρακαλώ επιβεβαιώστε γραπτώς τα ανωτέρω και θα σας παρακαλούσα να μην συζητήσετε αυτό το θέμα με το παιδί μου. Τα σχολεία που παρέχουν θρησκευτική διδασκαλία πρέπει επίσης να συμπεριλάβουν λεπτομερείς ρυθμίσεις για όσους δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν (την θρησκευτική διδασκαλία), στις Πολιτικές Εγγραφής τους, σύμφωνα με την Ενότητα 62-7(n) του Νόμου για την Εκπαίδευση (εισαγωγική) στα σχολεία, του έτους 2018.

Θα ήθελα επίσης να σας παραπέμψω στην Εγκύκλιο υπ'αρ. Μ19/1999 η οποία εκδόθηκε από το Υπουργείο Παιδείας σε σχέση με το μάθημα θρησκευτικής εκπαίδευσης του NCCA. Η εγκύκλιος αυτή εκδόθηκε όταν το μάθημα εισήχθη στα σχολεία της Β' τάξης. Αυτή η εγκύκλιος επιστολή δηλώνει ξεκάθαρα ότι το μάθημα είναι προαιρετικό. Προς ενημέρωσή σας, υπάρχει ένας σύνδεσμος προς αυτήν την Εγκύκλιο Επιστολή²⁴⁴. Θα ήθελα/θέλαμε επίσης να επισημάνουμε ότι σύμφωνα με τις απαιτήσεις του ΓΚΠΔ δεν απαιτείται κανένα σχολείο να ρωτήσει τη θρησκευτική μας πεποίθηση ή αν έχουμε κάποια θρησκευτική πεποίθηση. Υπάρχει επίσης η απαίτηση να μην μας φέρουν σε μια θέση όπου θα έπρεπε να αποκαλύψουμε τις πεποιθήσεις μας για να μην παρακολουθήσει το παιδί μας τη θρησκευτική διδασκαλία».

Με εκτίμηση.....»

---

²⁴³ National Council for Curriculum and Assessment. Φορέας αντίστοιχος του ελληνικού Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Επίσημος ιστότοπος <https://ncca.ie/en/>.

²⁴⁴ Διαθέσιμη στο https://www.education.ie/en/Circulars-and-Forms/Archived-Circulars/M19_99.pdf, τελευταία πρόσβαση 20.11.2021.

4.9. Συμπεράσματα δεύτερου μέρους

Σύμφωνα με το συνταγματικό και νομικό πλαίσιο η υποχρεωτικότητα του ΜτΘ, υπό τον παρόντα ομολογιακό του χαρακτήρα, είναι δεδομένη. Το μάθημα έχει μονοφωνικό χαρακτήρα και δύσκολα συμβαδίζει με την, πλέον πολυπολιτισμική, ελληνική κοινωνία. Καθώς η Ελλάδα από χώρα αποστολής μεταναστών μετατράπηκε, κατά τα προ-μνημονιακά χρόνια, σε χώρα υποδοχής, η σχολική πραγματικότητα μοιραία έχει μεταβληθεί²⁴⁵. Οι εκπαιδευτικοί, κυρίως στο κέντρο των μεγαλουπόλεων, καλούνται να διδάξουν μαθητές, δεύτερης ή/και τρίτης γενιάς, οι οποίοι φέρουν διαφορετικό, από το κυρίαρχο, πολιτισμικό κεφάλαιο. Εντός αυτού του πλαισίου, η μέθοδος παροχής της δυνατότητας απαλλαγής, όπως προεκτέθηκε, είναι προβληματική και φέρνει στο προσκήνιο τη σύγκρουση μεταξύ ενός εκ των ανωτάτων Δικαστηρίων και μιας σχετικά καινούργιας, με μεγαλύτερη ακτιβιστική διάθεση, ανεξάρτητης Αρχής.

Στο ερώτημα εάν πρέπει να είναι υποχρεωτική η παρακολούθηση του ΜτΘ από όλους τους μαθητές δύσκολι προσηκεί θετική απάντηση. Ο χαρακτήρας του μαθήματος, σύμφωνα με τα υπάρχοντα αναλυτικά προγράμματα σπουδών είναι ομολογιακός ορθόδοξος χριστιανικός και αυτή η μορφή του βρίσκει ισχυρότατο έρεισμα το ισχύον Σύνταγμα. Οι προαναφερθείσες αποφάσεις της Ολομέλειας του ΣτΕ ακύρωσαν προγράμματα σπουδών τα οποία ήταν προς τη σωστή κατεύθυνση και ελάμβαναν υπόψιν τη σημερινή εκπαιδευτική πραγματικότητα. Υπό την παρούσα δομή η παρακολούθηση του ΜτΘ, η εξέταση και η βαθμολόγηση δεν δύναται σε καμία περίπτωση να επιβάλλεται ετερόδοξος ή άθρησκος μαθητές. Η υποχρέωση αυτή, σε συνδυασμό με την υπάρχουσα διαδικασία απαλλαγής από την παρακολούθηση του ΜτΘ συνιστά προσβολή της θρησκευτικής συνείδησης και παραβιάζει ευθέως τις διατάξεις του ΓΚΠΔ. Εξυπακούεται ότι σύμφωνα με τις υπ'αρ. ΣτΕ 3356/1995, ΣτΕ 2176/1998, ΣτΕ660/2018, ΣτΕ926/2018 και ΣτΕ1749&1750/2019 το ΜτΘ καθίσταται υποχρεωτικό για τους χριστιανούς ορθόδοξους μαθητές και η καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος απαλλαγής γεννά εύλογες ανησυχίες.

---

²⁴⁵ Ο αριθμός των μεταναστών στην Ελλάδα σχεδόν πενταπλασιάστηκε ανάμεσα σε δύο απογραφές, μεταξύ 1991-2001 (ΕΣΥΕ, 2001), ενώ σήμερα υπολογίζεται σε κάτι λιγότερο από 1 εκατομμύριο ή 8,8% του γενικού πληθυσμού (ενδεικτικά ΙΟΜ, 2007). Σχεδόν άλλοι τόσοι υπολογίζεται ότι είναι οι παράνομοι μετανάστες, παρά το γεγονός ότι οι απελάσεις ξεπερνούν τις 200.000 ετησίως (Fakiolas, 2003). Στα σχολεία Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης φοιτούν περί τις 100.000 παιδιά μεταναστών, τα οποία αντιστοιχούν στο 6,7% του μαθητικού πληθυσμού, με σαφώς αυξητική τάση (Γκότοβος & Μάρκου, 2004).

Η στέρηση των νέων από την θρησκευτική Παιδεία τους αφαιρεί την δυνατότητα να προσεγγίσουν τις σκέψεις, αντιλήψεις, υποθέσεις και δοξασίες που ανέπτυξε ο άνθρωπος προσπαθώντας να απαντήσει στο εγγενές ερώτημα της προέλευσης του πάνω στη Γη επιτείνοντας το ζήτημα των χιλιάδων χαμένων ωρών διδασκαλίας εντός του σχολικού χώρου. Αφ' ης στιγμής το ΜτΘ απωλέσει τον άκαμπτο ομολογιακό του χαρακτήρα και καταστεί συμπεριληπτικό δεν μπορεί να γίνεται λόγος περί απαλλαγής, καθώς πλέον το μάθημα θα απευθύνεται σε μαθητές ως έλλογα όντα και όχι σε μέλη μιας θρησκευτικής κοινότητας. Είναι αυτονόητο ότι εντός ενός τέτοιου πλαισίου δεν θα είναι δυνατή η επίκληση λόγων συνειδήσεως για την απαλλαγή από το ΜτΘ όπως δεν θα ήταν δυνατό ένας Ιταλός ή Γερμανός με αντίστοιχη εθνική συνείδηση ή ένας υποστηρικτής της θεωρίας της επίπεδης Γης (flat earth supporters), δε θα μπορούσε να ζητήσει την απαλλαγή του από το μάθημα της Ιστορίας, της Γεωγραφίας ή της Μελέτης του Φυσικού Κόσμου.

Το ζήτημα της απαλλαγής είναι κρίσιμο και πάνω του αντικατροπτρίζεται το ζήτημα του σεβασμού της θρησκευτικής ελευθερίας των γονέων και των μαθητών, οι οποίοι, σύμφωνα και με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, έχουν καταρχάς το δικαίωμα να λαμβάνουν τη μόρφωση που επιθυμούν. Είναι επιβεβλημένη η καθιέρωση της δυνατότητας παρακολούθησης ενός ισότιμου μαθήματος, το οποίο να μπορούν να παρακολουθούν οι μαθητές, δίχως να αποκαλύπτονται οι θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Την, με καθυστέρηση τριάντα και πλέον ετών, πρόταση αυτή προκρίνει και η σχετική πρόσφατη απόφασή του ΣτΕ, υπό την προϋπόθεση ότι υφίσταται ικανός αριθμός μαθητών. Στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας προσεγγίσαμε την επεξεργασία δεδομένων ειδικών κατηγοριών ως προϋπόθεση της υλοποίησης των αρχών της θρησκευτικής ισότητας και ελευθερίας υποστηρίζοντας ότι, ο σεβασμός της θρησκευτικής ελευθερίας και συνείδησης συναρτάται, στην περίπτωση του δικαιώματος και του τρόπου απαλλαγής από το ΜτΘ, με τον χαρακτηρισμό του θρησκευόμενου ως ευαίσθητου προσωπικού δεδομένου και την υπαγωγή του στις αυστηρές διατάξεις του ΓΚΠΔ. Το σχολείο συγκροτεί έναν ενδιάμεσο χώρο μεταξύ Κράτους και κοινωνίας, ένα χώρο υποδοχής και προετοιμασίας των μαθητών για την άσκηση της ιδιότητας του πολίτη, ένα *sui generis* πεδίο άσκησης πολιτικής, στο οποίο συμπλέκονται το ιδιωτικό με το δημόσιο, όπως και η κηδεμονία των παιδιών (γονική μέριμνα) με αυτή του Κράτους (Καραβοκύρης Γ.Ν., 2019).

5. Γεφυρώνοντας τις προβληματικές

Αμφότερα τα ζητήματα τα οποία προσεγγίσαμε στην παρούσα εργασία εξετάστηκαν υπό το πρίσμα του ΓΚΠΔ σύμφωνα με τον οποίο ο Υ.Ε. (εν προκειμένω το ΥΠΑΙΘ) και οι εκτελούντες, για λογαριασμό του την επεξεργασία (ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ) απαιτείται να ενεργούν σύμφωνα με τις διατάξεις του, ελαχιστοποιώντας και διαχειρίζοντας τους πιθανούς κινδύνους.

Αναμφισβήτητα η απότομη και απρόβλεπτη αναστολή της εκπαιδευτικής διαδικασίας ανάγκασε το ΥΠΑΙΘ σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα να επανασυστήσει το εκπαιδευτικό σύστημα, αυτή τη φορά στον ψηφιακό κόσμο, πάντοτε υπό το νέο καθεστώς του ΓΚΠΔ. Η ταχύτατη αντιμετώπιση των ζητημάτων που ήρθαν στο προσκήνιο κατά την υλοποίηση της ΕξΑΕ ήγειρε πληθώρα συνταγματικο-ηθικών προκλήσεων και ανησυχιών για τα δικαιώματα των μαθητών και των εκπαιδευτικών. Η ελάχιστη έως μηδενική συμμόρφωση του ΥΕ με τις επιταγές του ΥΠΑΙΘ έρχεται στο προσκήνιο κατά την υλοποίηση της ΕξΑΕ, της επικαιροποίησης του μηχανισμού απαλλαγής των μαθητών από το ΜτΘ και της εν γένει διαχείρισης ενός αρχείου το οποίο περιλαμβάνει δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ειδικών κατηγοριών. Με αρκετή καθυστέρηση (από την έναρξη εφαρμογής του ΓΚΠΔ 25.5.2018) έγινε αντιληπτό ότι εντός του νέου πλαισίου προστασίας δεδομένων δεν είναι αποδεκτή η δημιουργία ενός αρχείου με δηλώσεις του θρησκευάτος των ανήλικων μαθητών και των ασκούντων την γονική μέριμνα. Το ΥΠΑΙΘ επί τρία έτη έμεινε αθωράκιστο, μη έχοντας αντικαταστήσει τον παραιτηθέντα ΥΠΔ, με συνέπεια να μην μπορεί να λάβει τις απαραίτητες κατευθυντήριες οδηγίες από το πρόσωπο το οποίο αποτελεί τη «Συνείδηση του Υ.Ε» εξακολουθώντας να ρυθμίζει το πεδίο απαλλαγής από το ΜτΘ με τρόπο ο οποίος ήταν ήδη, από το προηγούμενο νομικό πλαίσιο, μη ανεκτός.

Η ανηλικότητα της πλειοψηφίας των υποκειμένων των δεδομένων και η μη επαρκής ενημέρωση μαθητών, εκπαιδευτικών και διευθυντών αναφορικά, με τους όρους ορθής χρήσης της πλατφόρμας ΕξΑΕ αποτέλεσε σημείο κριτικής από την ΑΠΔΠΧ στην υπ'αρ. 50/2021 απόφαση της. Στην ως άνω απόφαση η Αρχή χαρακτήρισε την υπάρχουσα ενημέρωση «*τυπική-υπηρεσιακή - πληροφόρηση*²⁴⁶» και ζήτησε από το ΥΠΑΙΘ τη συμπλήρωση και τον εμπλουτισμό της ενημέρωσης, που ήδη παρέχεται προς τους εκπαιδευτικούς μέσω εγκυκλίων οδηγιών, με πληροφορίες που αφορούν στο στάδιο της λήψης των δεδομένων, τη δημιουργία ειδικού εξειδικευμένου υπερσυνδέσμου για τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα για κάθε

---

²⁴⁶ Ιδ. σελ 9^η και 17^η υπ'αρ. 50/2021 απόφασης ΑΠΔΠΧ.

κατηγορία υποκειμένων των δεδομένων. Απαραίτητη κρίνεται η υλοποίηση στοχευμένων δράσεων ενημερωτικού χαρακτήρα προς τους εκπαιδευτικούς και τους Διευθυντές των σχολικών μονάδων αναφορικά με την ορθή χρήση των πληροφοριών που καλούνται να διαχειριστούν κατά την υλοποίηση της ΕξΑΕ οι εκπαιδευτικοί και κατά την διαδικασία της αίτησης για την απαλλαγή από το ΜτΘ οι Διευθυντές των σχολικών μονάδων και οι οικείοι σύλλογοι διδασκόντων. Σημαντική πρόταση αποτελεί η παύση χρήσης των προσωπικών συσκευών Η/Υ για υπηρεσιακούς- εκπαιδευτικούς σκοπούς τόσο από τους εκπαιδευτικούς όσο και από τους Διευθυντές των σχολικών μονάδων και ο συνακόλουθος εξοπλισμός και αναβάθμιση του υπάρχοντος εξοπλισμού.

Η ΕξΑΕ αναδείχθηκε σε απολύτως αναγκαία μορφή υλοποίησης των υποχρεώσεων που επιβάλλει στον Υ.Ε. το 16^ο άρθρο του Συντάγματος. Προς τη σωστή κατεύθυνση σύμφωνα με την ΑΠΔΠΧ και συμβατή, υπό προϋποθέσεις, με το νέο Δίκαιο προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Αποτελεί την απότομη εισαγωγή του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος στην ψηφιακή εξ αποστάσεως διδασκαλία, μια παρακαταθήκη η οποία θα εξακολουθεί να υφίσταται και μετά την πανδημία.

Από πλευράς του Υ.Ε. απαιτείται η άμεση νομοθέτηση του γραφείου του ΥΠΔ με την τροποποίηση του οικείου οργανογράμματος του ΥΠΑΙΘ (ΠΔ 18/2018 Α'31) και η στελέχωση αυτού με το κατάλληλο προσωπικό το οποίο θα συνεπικουρεί τον υπάρχοντα ΥΠΔ. Η δημιουργία και εξάπλωση ενός δικτύου ΥΠΔ σε επίπεδο, τουλάχιστον Περιφερειακών Διευθύνσεων Εκπαίδευσης και η άμεση υλοποίηση δράσεων ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης εντός του ωρολογίου προγράμματος αναφορικά με την ορθή χρήση του διαδικτύου και την επιμόρφωση μαθητών και εκπαιδευτικών πάνω στους κινδύνους της ανεξέλεγκτης υπερ-έκθεσης των ανηλίκων μαθητών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Ομοίως αναφορικά με τη διαδικασία απαλλαγής από το ΜτΘ απαιτείται η καθιέρωση ενός υποστηρικτικού δικτύου προς τους Διευθυντές Α'βάθμιας και Β'βάθμιας εκπαίδευσης και τους Διευθυντές των σχολικών μονάδων ούτως ώστε να μπορούν να υποβάλουν ερωτήματα και να λαμβάνουν κατευθυντήριες οδηγίες αναφορικά με τη διαχείριση, όχι μόνον των υπαρχουσών αιτήσεων απαλλαγής, αλλά και του τεράστιου αρχείου δεδομένων ειδικών κατηγοριών το οποίο τηρείται στα υπόγεια των Διευθύνσεων, των σχολικών μονάδων αλλά και του ΥΠΑΙΘ. Η μη συγκρότηση επιτροπών καταστροφής και η μη ανάληψη πρωτοβουλιών από τους Διευθυντές των σχολικών μονάδων για τη καταστροφή (με χρήση του προβλεπόμενου πρωτοκόλλου καταστροφής) αυτού του ογκώδους φυσικού αρχείου αποτελεί

μια πρακτική ασύμβατη με το νέο νομικό πλαίσιο του ΓΚΠΔ. Πρόταση θα μπορούσε να αποτελέσει η τροποποίηση του υπάρχοντος οργανογράμματος και η δημιουργία αυτού του υποστηρικτικού δικτύου εντός των γραφείων Νομικής Υποστήριξης των Περιφερειακών Διευθύνσεων Εκπαίδευσης (Αρ. 50 παρ. 2 εδ. ζ' ΠΔ 18/2018 Α'31).

Η θωράκιση του ΠΣ Myschool με τη λήψη των κατάλληλων τεχνικών και οργανωτικών μέτρων από τον Υ.Ε. και τον Ε.Ε. και η δημιουργία μιας, κεντρικής ασφαλούς, κρυπτογραφημένης και με διαβαθμισμένη πρόσβαση, βάσης δεδομένων για συγκεκριμένους και προκαθορισμένους σκοπούς. Πριν την έναρξη λειτουργίας αυτής και ήδη από τον σχεδιασμό απαιτείται η διενέργεια, της κατ' άρθρο 35 ΓΚΠΔ, μελέτης εκτίμησης αντικτύπου καθώς η σκοπούμενη επεξεργασία ενδέχεται να επιφέρει υψηλό κίνδυνο για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των υποκειμένων των δεδομένων. Κατ' αυτό τον τρόπο θα επιτευχθεί η αντικατάσταση του φυσικού αρχείου με δεδομένα ειδικών κατηγοριών με μια κεντρική βάση δεδομένων και η απαλλαγή των Διευθυντών των σχολικών μονάδων από την υποχρέωση, αφενός να ενεργούν ως ελεγκτές του ενδιάθετου φρονήματος των αιτούντων, αφετέρου να καταρτίζουν ατάκτως ένα ογκώδες αρχείο με δεδομένα ειδικών κατηγοριών.

Σύμφωνα με το άρθρο 41 του ν. 4624/2019 (Α'137) κατ'εφαρμογή του άρ. 80 ΓΚΠΔ, το υποκείμενο των δεδομένων έχει το δικαίωμα, προκειμένου να αντισταθεί σε παράνομη επεξεργασία, να αναθέσει σε μη κερδοσκοπικό φορέα, ο οποίος λειτουργεί νομίμως στην Ελληνική Επικράτεια και δραστηριοποιείται στον τομέα της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, να υποβάλει στο όνομά και για λογαριασμό του ενώπιον της ΑΠΔΠΧ καταγγελία σύμφωνα με τα άρθρα 77 και 78 του ΓΚΠΔ. Η νομική ρύθμιση της δυνατότητας και των προϋποθέσεων έγερσης μιας *actio populari* αποτελεί ένα ισχυρό όπλο στα χέρια του υποκειμένου των δεδομένων σε μια εποχή όπου η τεραστίων διαστάσεων μαζική επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εγκυμονεί κινδύνους για το υποκείμενο των δεδομένων. Σε συνδυασμό με την ελλιπή ενημέρωση, την εγγενή ανισότητα μεταξύ φυσικών προσώπων και των μεγάλων εταιρειών ή των Δημοσίων φορέων που επεξεργάζονται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα καθίσταται επιτακτική η θεσμοθέτηση του δικαιώματος προσφυγής στην παροχή συλλογικής έννομης προστασίας²⁴⁷. Στο πλαίσιο αυτό, κατά την τελευταία τριετία απευθύνθηκαν η παραστάθηκαν δια υπομνήματος ενώπιον της ΑΠΔΠΧ νομικά πρόσωπα, προς υπεράσπιση των δικαιωμάτων των υποκειμένων των δεδομένων²⁴⁸. Τα

²⁴⁷ Συναφής δυνατότητα προβλέπεται από το Δίκαιο Προστασίας του Καταναλωτή ν.2251/1994 Α'191.

²⁴⁸ Ίδ. χαρακτηριστικά Ένωση Αθέων Ελλάδος, HomoDigitalis αλλά και τις Ομοσπονδίες των Εκπαιδευτικών ΟΙΕΛΕ, ΔΟΕ, ΟΛΜΕ.

ανωτέρω αποδεικνύουν με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο την δύναμη και την ισχύ του ΓΚΠΔ, μέσω του οποίου διευρύνθηκε η ομπρέλα προστασίας των υποκειμένων των δεδομένων στην εποχή των Big Data και ανοίχτηκαν νέοι νομικοί ορίζοντες για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Ανδρουτσόπουλος Γ., 2010, *Η θρησκευτική ελευθερία κατά τη νομολογία του Αρείου Πάγου*, Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλα,

Βεντούρα Λ., Καρύδης Β., Μαρβάκης Α., Παύλου Μ., Τσιτσελίκης Κ., Χριστόπουλος Δ. κ.ά., επιμέλεια Μίλτος Παύλου, Δημήτρης Χριστόπουλος., 2004, *Η Ελλάδα της μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων Σειρά Μελετών, Αθήνα, Κριτική,

Γέροντας Α., 2002, *Η προστασία του πολίτη από την ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων*, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή,

Γεωργογιάννης Π., 1999, *Θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*, Αθήνα, Gutenberg,

Γιαννόπουλος Ν. Γ., 2018, *Εισαγωγή στη νομική πληροφορική*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη,

Γιαννόπουλος Ν. Γ., 2013, *Η ευθύνη των παρόχων υπηρεσιών στο internet*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη,

Γκόβαρης Χ., 2004, *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*, Αθήνα, Ατραπός,

Δαγτόγλου Δ. Π., 2015, *Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 7η έκδοση*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη,

Δαγτόγλου Δ. Π., 2012, *Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, 4η έκδοση*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλα,

Δημητρόπουλος Α., 2004, *Συνταγματικά δικαιώματα-Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου, τόμος III, 1^η Έκδοσιμ* Αθήνα, Σάκκουλα,

Καστανάς Η., 2013, *Άρθρο 9-Ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας σε Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ερμηνεία κατ'άρθρον (επιμ. Λ.Σισιλιάνος)*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη,

Κοντιάδης Ξ., 2020, *Πανδημία, Βιοπολιτική και Δικαιώματα, ο κόσμος μετά τον COVID-19*, Αθήνα, Καστανιώτη,

Κοντιάδης Ξ., 2015, *Το ανορθολογικό μας Σύνταγμα. Γιατί απέτυχαν οι πολιτικοί θεσμοί;*, Αθήνα, Παπαζήση,

Κτιστάκης Γ., 2004, *Θρησκευτική ελευθερία και Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλα,

Μαγγανάς Α./Χρυσανθάκης Χ./Βανδώρος Δ./Καρατζά Λ., 2011, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Νομολογία και ερμηνευτικά σχόλια*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη,

Μαγγιώρου Ν., 2012, *Η ευρωπαϊκή θρησκευτική εκπαίδευση υπό το πρίσμα της απόφασης Folgerø και των Κατευθυντήριων Αρχών του Τολέδο, στο Αγωγή Αγάπης και Ελευθερίας, Τιμητικό αφιέρωμα στον ομότιμο καθηγητή Χρήστο Κ. Βασιλόπουλο*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη,

Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., 2021, *Περί της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού σε περίοδο πανδημίας*, Αθήνα, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου Ίδρυμα. Θεμιστοκλή και Δημητρίου Τσάτσου,

Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., 2017, *Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων 679/2016/ΕΕ*, Αθήνα, Σάκκουλας,

Παναγοπούλου Κουτνατζή Φ., 2021, *Οι σύγχρονες περιπέτειες της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών, Μια ηθικο-συνταγματική προσέγγιση*, Αθήνα, Παπαζήση,

Παπαγεωργίου, Κ., 2013, *Εκκλησιαστικό Δίκαιο*, Θεσσαλονίκη, Μπαρμπουνάκη,

Χλέπας Ν.Κ./ Δημητρόπουλος Π., 1997, *Ζητήματα θρησκευτικής ελευθερίας στο χώρο της εκπαίδευσης*, Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλα,

Χρήστου Β., 2017, *Το δικαίωμα στην προστασία από την επεξεργασία δεδομένων, Θεμελίωση-Ερμηνεία- Προοπτικές*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλα,

Χρυσόγονος Κ., 2006, *Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη,

Σοφός Α., Κώστας Α., Παράσχου Β., 2015, *Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, Από τη Θεωρία στην Πράξη*, Αθήνα, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο,

Σωτηρέλης, Γ., 1998, *Θρησκεία και εκπαίδευση κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση – Από τον κατηχητισμό στην πολυφωνία*, Αθήνα – Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλας,

Σωτηρόπουλος Β., 2019, *Υπεύθυνος Προστασίας Δεδομένων*, 2η έκδ., Αθήνα, Σάκκουλας,

Τάχος, Α. Ι., 2008, *Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο*, 9η έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη Σάκκουλα,

Αρθρογραφία

Ελληνική

Ανθόπουλος, Χ., 2017, *Προσωπικά δεδομένα και δικαιώματα*, Εφημερίδα Έθνος, 18.1.2017, διαθέσιμο σε: http://www.ethnos.gr/xaralampos_anthopoulos/,

Βλαχογιάννης Α., 9/2019, *Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (Απόφαση 28/2019): Σημαντική παρέμβαση στον δημόσιο διάλογο σχετικά με την αναγραφή και δήλωση του θρησκευόμενου στο σχολείο*, διαθέσιμη στο <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/arxi-prostasias-dedomenon-prosopikou-xaraktira-apofasi-28-2019/>,

Γεραπετρίτης Γ., 2021, *Πανδημία, θεμελιώδη δικαιώματα και δημοκρατία - Η πρόκληση του εμβολιασμού, Επιδημίες: Μια διαχρονική απειλή, μία πρόκληση για το μέλλον*, Πρωτοβουλία 1821 – 2021, με τη συνεργασία του Ινστιτούτου Παστέρ, του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, το King's College London και τον Κύκλο Ιδεών, 4.2.2021, διαθέσιμο σε: <https://ekyklos.gr/sb/800-transcription-pandimia-themeliodi-dikaiomata-kai-dimokratia-i-proklisi-tou-emvoliasmoy.html>,

Δελλής Γ., 2017, *Για μία αποτελεσματική δημόσια προστασία των προσωπικών δεδομένων: ο «θαυμαστός καινούργιος κόσμος» του Κανονισμού (ΕΕ) 679/2016*, εισήγηση σε Ημερίδα την οποία διοργάνωσε το Εργαστήριο Νομικής Πληροφορικής της Νομικής Σχολής Αθηνών, στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, στις 24 Ιανουαρίου 2017, με θέμα «*Το νέο πλαίσιο για την προστασία των προσωπικών δεδομένων*»,

Καϊδατζής Α. 2018, *Θρησκευτική εκπαίδευση μόνο για την πλειοψηφία; Το Συμβούλιο της Επικρατείας κατά των μειοψηφιών - Παρατηρήσεις στην απόφαση ΣτΕ 660/2018* Ολομ., Αρμενόπουλος,

Καμτσίδου Ι., 3.4.2020, *Η πανδημία και η αναχώρηση του δικαίου*, Δημοσιευμένο στο https://www.constitutionalism.gr/2020-03-04_kamtsidou_pandimia,

Καραβοκύρης Γ., 2019, *Από τις ταυτότητες στα απολυτήρια: προσωπικά δεδομένα και θρησκευτική ελευθερία στην εκπαίδευση*, δημοσιευμένο σε ΘΠΔΔ, 8/9/2019,

Μαντζούφας Π., 29.3.2018, *Η θρησκευτική ελευθερία στην εκπαίδευση στην Μεσογειακή Ευρώπη*, διαθέσιμο στο https://www.constitutionalism.gr/2018_mantzoufas_thriskeutiki-elftheria-ekpaideusi/,

Μπουκουβάλα Β., 15.10.2020, *Παρατηρήσεις στην 60/2020 απόφαση της Επιτροπής Αναστολών του Συμβουλίου της Επικρατείας. Μέτρα για την αντιμετώπιση της Πανδημίας και θρησκευτική ελευθερία*, Δημοσιευμένο στο <https://www.ddikastes.gr/node/6371>,

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., 2020, *Ζητήματα συνταγματικότητας στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση*, Μελέτες-Απόψεις, ΕφημΔΔ-3/2020,

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., 2011, *Οι νέες τεχνολογίες και η προστασία της ιδιωτικής σφαίρας στο χώρο εργασίας*, Ευρωπαϊών Πολιτεία, Τεύχος 2, 2011, https://www.academia.edu/22553771/Οι_νέες_τεχνολογίες_και_η_προστασία_της_ιδιωτικής_σφαίρας_στο_χώρο_εργασίας_Ευρωπαϊών_Πολιτεία_Τεύχος_2_2011_σ._325-340,

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., 2019, *Νόμος 4624/2019 και Εφαρμογή GDPR: Πολλά υποσχόμενος, αλλά παράλληλα καθυστερημένος*, δημοσιευμένο στο Syntagma Watch 09.09.2019 ,

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., 2020, *Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας*, δημοσιευμένο στο constitutionalism.gr, 28.03.2020,

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., 2020, *Αφιέρωμα//Βιοηθικοί προβληματισμοί σε περίοδο πανδημίας*, δημοσιευμένο στο Syntagma Watch, 01.04.2020,

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., 2020, *Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας*, δημοσιευμένο στο Syntagma Watch, 07.05.2020,

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., 2020, *Πώς μπορώ ως γονέας να (αντι)δράσω στη ζωντανή αναμετάδοση του μαθήματος από τις τάξεις των παιδιών μου*, δημοσιευμένο στο Syntagma Watch, 23.06.2020,

Περάκης Π., 2020, *Είναι αντίθετα με το Σύνταγμα τα κυβερνητικά μέτρα περιορισμού των μετακινήσεων που ανακοινώθηκαν για την αντιμετώπιση του κορωνοϊού;*, SyntagmaWatch <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/einai-antitheta-me-to-syntagma-ta-kyvernitika-metra-periorismou-ton-metakiniseon-pou-anakoinothikan-gia-tin-antimetopisi-tou-koronoiou/>,

Σωτηρέλης, Χ, Γ., 1999, *Η ελευθερία της θρησκευτικής εκπαίδευσης υπό τη Δαμόκλειο Σπάθη της «επικρατούσας θρησκείας»*, δημοσιευμένο στο <http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&pid=iid:9655>,

Τσιτσελίκης Κ, 2019, *Η θρησκεία στα σχολεία. Τα συνταγματικά και διεθνή όρια*, δημοσιευμένο στο <https://www.constitutionalism.gr/2019-12-tsitselikis-thriskeia-sholeio/>,

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2020, *Μελέτη εκτίμησης αντικτύπου σχετικά με την προστασία δεδομένων (άρ. 35 ΓΚΠΔ) για τις πράξεις επεξεργασίας κατά την παροχή σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (τηλεκπαίδευσης) εκ μέρους του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων*, δημοσιευμένο στο https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2020/DPIA_YPIAIΘ_sign.pdf,

Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης της ΟΛΜΕ, Απρίλιος 2021, *Όψεις της τηλεκπαίδευσης κατά την περίοδο της πανδημίας: Μορφωτικές ανισότητες και Συνέπειες στα εργασιακά δικαιώματα*, <http://kemete.sch.gr/>,

Ξενόγλωσση

Gilster, P. ,1997, *Digital Literacy*, New York, Wiley Computer Publishing,

Hui-Chun H., I-Fan L., Che-Tien L., Yu-Sheng S., 2/2020, *Applying Educational Data Mining to Explore Students' Learning Patterns in the Flipped Learning Approach for Coding Education*, δημοσιευμένο στο Multidisciplinary Digital Publishing Institute Journal, διαθέσιμο στο <https://www.mdpi.com/2073-8994/12/2/213>,

Hildebrandt, M., 2019, *Law for Computer Scientists and Other Folk*, Oxford University Press, διαθέσιμο στο <https://lawforcomputerscientists.pubpub.org/>,

Lievens E., Verdoodt V., 2018, *Looking for needles in a haystack: Key issues affecting children's rights in the General Data Protection Regulation*, Διαθέσιμο στο <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S026736491730314X>,

Lupton D. Williamson, 2017, *The datafied child: The dataveillance of children and implications for their rights*, Sage Publications, διαθέσιμο στο <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1461444816686328>,

Mayer-Schönberger V., Cukier K., 2014, *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think*, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, New York,

Roberts C.K, 2020, *The Negative Aspect of the Freedom to Manifest Religion or Belief in the Educational Context in Greece*, Oxford Journal of Law and Religion,

Young J.R., 2016, *What Clicks From 70,000 Courses Reveal About Student Learning*, Διαθέσιμο στο <https://www.chronicle.com/article/what-clicks-from-70-000-courses-reveal-about-student-learning/>,

Ιστοσελίδες

- www.syntagmawatch.gr
- www.constitutionalism.gr
- www.dpa.gr
- www.minedu.gov.gr
- https://edpb.europa.eu/edpb_en
- www.et.gr
- www.iep.edu.gr